

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

XV ve XVI. YÜZYILLARDA EGE'DE ADALAR AHALİSİNİN KIYI
MUHAFAZASINA KATKISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
ORÇUN NALEZEN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN

Ankara 2013

ONAY

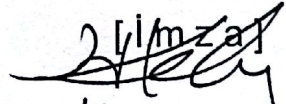
Orçun Nalezen tarafından hazırlanan "XV ve XVI. Yüzyıllarda Ege'de Adalar Ahalisinin Kıyı Savunmasına Katkısı" başlıklı bu çalışma, _____ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliğı / oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

Prof. Dr. Yavuz Derince

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İmza]

Prof. Dr. Hamza Keleş

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[İmza]

Doç. Dr. Emine Erdoğan Önder

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Özet

NALEZEN, Orçun. XV ve XVI. Yüzyıllarda Ege'de Adalar Ahalisinin Kıyı Muhafazasına Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Ege Adaları XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk hâkimiyetine girmeye başlamıştır. Böylece adalılarının hayatın her alanında karşılaştıkları problemler, Osmanlılar için de mücadele edilmesi gereken sorunlara dönüşmüştür. Bu durum Osmanlı idaresi altında adalarda yaşayan ahalinin kıyı savunmasında üstlendikleri görevlerin arşiv vesikalarına yansımaları sağlamıştır. Öte yandan Ege'deki coğrafyanın ve kültürel birikimin bir parçası, hatta bazı durumlarda kendisi gibi görünen bu sorunlar, ahalinin yalnızca yaşamına değil, "adalı" olmaya dair meydana getirdikleri algıya da şekil vermiştir. Bir başka ifadeyle adalılarının tarihi çağların başından itibaren karşılaştıkları sorunlara yönelik geliştirdikleri çözümler, bölgede kendine has bir kimliğin doğmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle adalı olmak ve bunun tarihsel süreklilik içinde Osmanlı devrindeki durumu incelenmiştir. Adalar ahalisinin sürekli olarak tehdidi altında yaşadıkları korsan saldırılarına karşı kendilerini koruma mücadeleleri de bu açıdan ele alınmıştır. Böylece adalılarının Türk otorite ile kurdukları ilişki, XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı Ege'sinde adalı olmak bağlamında anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler:

1. Ege Adaları
2. Osmanlı hâkimiyeti
3. Korsanlık
4. Kıyı muhafazası
5. Adalılık

Abstract

NALEZEN, Orçun, Contribution of the Inhabitants of the Aegean Islands to the Coastal Protection in the XV. and XVI. centuries, Master's Thesis, Ankara, 2013.

In the second half of the XV. century, the Aegean Islands started to be included into Turkish domination. In this way, the problems faced by the islanders in every aspect of life, turned into problems that had to be resolved by the Ottomans. For this reason, the duties undertaken by the Islanders under Ottoman administration, regarding coastal defense, have been subject to registrations in the archives. On the other hand, these problems, which had been not only a part of cultural accumulations, but the cultural accumulations itself, not only shaped the lives of the 'Islander', but also shaped their perception to be 'islanders'. In other words, the solutions the islanders had developed for the problems they had to face from the beginnings of ancient times on, had the effect that an identity, unique for this region was born. To this end, at first the issue to be an islander and the status of the islander during the historical continuity of the Ottoman era has been examined. In this respect, the struggle of the inhabitants of the islands, to protect themselves against the constant threat of pirate attacks is discussed in this paper. Thus, the relationship, the islanders established with the Turkish authorities, has been explained within the context of being an islander in the Aegean Sea of the XV. and XVI. centuries.

Key words:

1. Aegean Islands
2. Ottoman rule
3. Piracy
4. Coastal protection
5. Insularity

Önsöz

Adalarda ahalinin yaşam alanlarını savunmaya yönelik tedbir almaları şüphesiz güvenlik ihtiyacının teminiyle ilgiliydi. Dolayısıyla adalar dünyasının tamamını etkisi altına alan tehlike ve tehditlerin bölgenin genelinde aynı reaksiyonla karşılanmış olmasını düşünmek son derece tabiidir. Adalıların, bir takım güvenlik tedbirlerini hangi koşullar altında geliştirdiklerini anlayabilmek için adalar dünyasının geçmişine ait siyasal istikrarsızlıkların anlaşılması büyük önem arz etmektedir.

Arkaik çağlardan başlayarak bölgeye daima siyasal istikrarsızlıklara gebe kırılgan bir atmosferin hâkim olduğu görülmektedir. Buna karşılık olarak, örneğin *kıyı gözlem faaliyetine* ilişkin izlere M.Ö. X. yüzyıla ait kayıtlarda tesadüf edilmektedir. Bu durum adalıların aldığı güvenlik tedbirlerinin yüzyıllar hatta binyıllar içinde tekâmül ettiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle XVI. yüzyıla ait bir mühimme hükmünde rastlanılan savunma metoduyla M.Ö. X. yüzyıla ilişkin bir olaya binaen Herodotos'un verdiği malumatın paralellik arz etmesi, Osmanlı fethine göre uzak bir geçmiş gibi görünen dönemler hakkında da bilgi verilmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla adalar ahalisi tarafından meydana getirilen güvenlik önlemlerinin gerekliliği üzerine açıklamalarda bulunabilmek için bölgenin etkisinden bir türlü kurtulamadığı siyasal çekişmelere değinmek zorunlu hâle gelmektedir. Bu durum ise iskânından modern zamanlara kadar, Ege Adalarının geçmişine ilişkin tarihsel bir anlatı oluşturmayı gerekli kılmaktadır.

Adalar ahalisinin güvenliklerini temin etme maksadıyla ortaya koyduğu çabaların, bölgedeki askerî ve idarî yapı üzerinde son derece sathi bir tesiri olduğu görülmektedir. Ama yine de kendilerini korumak adına Osmanlılara yardım eden adalılar için aldıkları önlemlerin son derece mühim olduğunu ortaya koyan belgeler mevcuttur. Dolayısıyla, Osmanlı arşiv vesikalarına yansıyan yönleriyle adalıların çabalarını ele almak, Türk hâkimiyetinde Ege'de yaşayan adalar ahalisinin zihin dünyasını işgal eden kaygıları anlamak ve anlatmak için -küçük de olsa- bir pencere aralayabilir.

Çalışmanın hedefleri bağlamında Osmanlı Devri Ege Adalarının celp ettiği akademik ilgiye ilişkin küçük bir örnek paylaşılabilir. Carlise Kontu George William Frederick Howard, XIX. yüzyıl ortasında Osmanlı ülkesine gelmiş ve seyahatine ilişkin anılarını *Diary in Greek and Turkish Waters* adı altında derlemişti. Tam da Kırım Harbi'nin yaşandığı dönemde kaleme alınan eser bir İngiliz asilzadesinin Türk ve Yunanlılar hakkındaki görüşlerini ilgi çekici bir biçimde aktarmaktadır. Bu yönüyle muhtemelen dönemi inceleyen araştırmacılar için kıymetli bir kaynağı teşkil etmektedir. Eser Türkçe literatüre 1978 yılında kazandırılmıştır.¹ Seyahatnamenin yayımcısı, kitabın başında yer alan kısa açıklamasında şu ilgi çekici ifadeyi paylaşmaktadır: *Eserin Yunanistan ve adalara ait kısımları ihmal edilerek yalnız Türkiye sahillerine ait tasvirin tercümesi verilmiştir.* Yayımcının, böylesi bir seyahatnameyi kısmî de olsa Türk okurların istifadesine sunmasını büyük bir hizmet olarak tanımlamak mümkündür. Sonuçta yayımcının yalnızca hedef olarak belirlediği okuyucu kitlesinin ihtiyaçlarını dikkate aldığı açıktır. Bu tavrı sebebiyle suçlanamaz. Ancak bu ifade, temelde Osmanlı Ege'sinin - kelimenin gerçek manasıyla- "ihmal" edilmişliğine işaret etmektedir. Bölge, arşiv vesikalarına dayanarak öncü çalışmaları kaleme alan tarihçi Safvet'ten² sonra neredeyse bir yüzyıl boyunca akademik ilginin oldukça dışında kalmıştır. Her ne kadar bu süreçte çok kıymetli eserler verilmişse de gerçek anlamda adaları merkeze alan ilk kapsamlı araştırmanın gerçekleştirilmesi için XX. yüzyıl sonuna kadar beklemek gerekmiştir.³ Dahası belgelerden süzüldüğü kadarıyla muasır kaynakların tanıklığına müracaat edilerek Ege'deki yaşam koşulları ve adalı olmak üzerine hemen hiç çalışma yapılmamıştır. Konuya ilişkin söz konusu boşluğu kolayca doldurmak mümkün değilse de Osmanlı Ege'sinde yaşamış olanların geride bıraktıkları izleri görmek için en temel ihtiyaçlarını karşılamak adına giriştikleri

¹ George William Frederick Howard (Earl of Carlise), *Türk Sularında Seyahat*, çev. Şevket Serdar Türet, İstanbul, Tercüman: 1001 Temel Eser, 1978.

² Örnek çalışma için bkz. "Nakşa (Naksos) Dukalığı: Kiklad Adaları", *TOEM*, IV/16, Kanun-ı Evvel, 1329, s. 1444-1457.

³ Yasemin Demircan, "Tahrir Defterlerine Göre Boğazönü Adaları (XV. ve XVII. Yüzyıllar)", Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992.

mücadeleyi anlamaya çalışmak, bir tarihçi adayı için heyecan verici bir perspektif sunmaktadır.

Ege Denizi ve Adaları Osmanlı Türklerinin egemenliğindeki, belki de en kendine has koşulların hüküm sürdüğü bölgedir. Buranın tarihinde kahraman denizciler ve korsanlar iz bırakmıştır. Adalar arasında incelikle inşa edilmiş Venedik kadirgaları dolaşmıştır. Bu deniz Aydınolu Umur Bey'in gazalarına, Barbaros Hayreddin Paşa'nın dehasına, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kahramanlıklarına tanıklık etmiştir. Öte yanda adalar ahalisi ise kendi kaderlerine edilgen kalmamanın mücadelesiyle hayatlarını korumak için çaba sarf etmiştir. Ege Denizi'nin sınırları bellidir; fakat *Adalar Dünyası*, onu var eden tüm unsurlarıyla hayranlık uyandırıcı ölçüde uçsuz bucaksızdır. Böylesine özel bir coğrafya ile tanışmama vesile olan kıymetli hocam Prof. Dr. Yasemin Demircan'a minnettarım. *Adalar Dünyası*'nın benzersizliği bir tarihçi adayının burada kolayca yolunu kaybetmesine sebep olabilir. Dolayısıyla hocamın rehberliği olmaksızın böylesi bir tez çalışması kesinlikle gerçekleştirilemezdi. Tüm kitaplığını, hatta henüz yayımlamadığı çalışmalarını bile istifademe açan kıymetli hocama derin bir şükran borçluyum.

Tez çalışmam sırasında "Akdeniz Dünyası Araştırmaları" sahasından sağladığı bursla, maddi destek sunan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'na ayrıca teşekkür ederim. Takdir ve teşvikleriyle daima yanımda olan çalışmam sırasında maddî ve manevî imkânlarını benim için seferber eden ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkürü mutlu bir vazife addederim.

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EGE ADALARININ TARİHİ

A- Ege Adalarının İskânı	6
B- Roma Hâkimiyetine Kadar Ege Adaları	11
C- Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Ege Adaları.....	21
D- Ege Adalarında Türk Fetihleri	34

İKİNCİ BÖLÜM

ADALARI HEDEF ALAN

GELENEKSEL TEHDİT VE TEHLİKELER

A- Siyasal İstikrarsızlıklar	44
B- Korsanlık	50
1- Ege Adalarında Korsanlığın Tarihsel Gelişimi	50
2- Türk Hâkimiyeti Devrinde Korsanlık	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
TÜRK HÂKİMİYETİNDE
EGE ADALARININ MUHAFAZASI

A- Caydırıcı Tedbirler: Osmanlı Donanması	72
B- Yerinde Alınan Tedbirler	76
1- Derya Beyleri	76
2- Kaleler	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ADALILARIN ALDIĞI GÜVENLİK TEDBİRLERİ

A- Toplumsal Gelenek: Adalı Olmak	92
B- Adalılardan Oluşan İhtiyat Kuvvetleri	100
C- Kıyı Gözlem Faaliyeti	109
1- Tarihsel Süreç	109
2- Fiziksel Koşullar	111
3- Nöbet Ameliyesi	123
D- Devlet ve Adalılar: Teşvik	127
SONUÇ	133
KAYNAKÇA	136
EKLER	157

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.md.	: adı geçen ansiklopedi maddesi
a.g.t.	: adı geçen tez
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
AUHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BOA	: İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi
b. y.	: basım yeri yok
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
çev. ed.	: çeviri editörü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCF	: Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi
ed.	: editör
GEFAD	: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi
gös. yer.	: gösterilen yer
haz.	: hazırlayan
HRT	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Haritalar Tasnifi
IRCICA	: Research Centre for Islamic History, Art and Culture
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
KKA	: Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MD	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri Tasnifi
nr.	: numara
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: sayfa
SAEMK	: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi
TD	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrîr Defterleri Tasnifi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TK	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi
TOEM	: Tarîh-i Osmânî Encümeni Mecmû'ası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: tarih yok
v.	: varak
v.d.	: ve diğerleri
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
y.y.	: yayımcı yok/yayım yeri yok

TABLolar DİZİNİ

- I. Tablo:** 367 numaralı tahrir defterine göre Menteşe Adalarında Osmanlı kaleleri ve kale personeli sayısı
- II. Tablo:** XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerine göre Limni Adası'ndaki ihtiyat kuvvetleri
- III. Tablo:** XVI. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir kayıtlarına göre Midilli Adası'ndaki ihtiyat kuvvetleri
- IV. Tablo:** Andipara ile Eskinos, Niyo ve Polukendre adaları arasındaki kuş uçuşu uzaklık
- V. Tablo:** Menteşe ve Saruhan adalarından bazılarının Nakşa'ya olan kuş uçuşu uzaklıkları
- VI. Tablo:** Kuzey Ege'deki bazı adaların Athos Dağı'na olan kuş uçuşu uzaklıkları
- VII. Tablo:** Ege'deki bazı yüksek noktalara göre ufuk çizgisinin uzaklığı
- VIII. Tablo:** Limni'de vegi mükelleflerinin ödemekle yükümlü tutuldukları kişi başına cizye ve ispençe vergisi

GİRİŞ

Ege Denizi, esasen Akdeniz'in bir parçası olup kabaca Girit'ten Çanakkale Boğazı'na kadar uzanan ve genel olarak dikdörtgen şeklini andıran bir sahaya yayılmaktadır. Bu bölgenin geçmişine ilişkin olarak son derece geniş bir tarihsel perspektiften bakan Arif Müfid Mansel, Ege Dünyasının barındırdığı tüm coğrafi, kültürel ve iktisadî unsurlarıyla bir bütün olduğunu ifade etmektedir.¹ Gerçekten de Ege, coğrafya ile tarihin iç içe geçtiği bir yöredir. Kuzeyden güneye, doğudan batıya bir geçiş sahası olan bu deniz, özellikle Türk hâkimiyeti devri adına "doğu ile batının kesiştiği nokta" klişesinin tam karşılığı gibidir. Nitekim Fernand Braudel Ege'yi, "yerkürenin en misafirperver denizi" olarak tanımlamaktadır.² Ege Denizi ev sahipliği yaptığı sayısız koylarıyla ve haiz olduğu adalarla, tarih boyunca, buradan gelip geçen misafirlerine pek çok korunaklı yer sunduğu gibi sığılık alanları, kayalıkları ve her an fırtınaya gebe iklimiyle sürprizler de hazırlamıştır.

Türk hâkimiyeti altında Ege Adaları, "Cezayir-i Bahr-i Sefîd" adıyla anılmıştır. Bu ifade bölgenin sahip olduğu coğrafi hususiyetlerin dikkate alındığını göstermektedir. Kâtib Çelebi de Girit'in doğu ve batı uçlarından farazi bir yay çizerek kuzeyde kalan adalara "Adalar Arası" dendiğini ifade etmektedir.³ Pîrî Reis ise adaların Batılılar tarafından "Arsupeluga" şeklinde tesmiye edildiğini bildirmektedir.⁴ Keza adalar için, Batı menşeli pek çok

¹ **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, TTK Basımevi, 8. Baskı, 2004, s. 2.

² Fernand Braudel, **The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II**, çev. Siân Reynolds, London, Harper & Row Publishers, C. I, 1972, s. 115.

³ Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr**, haz. İdris Bostan, Ankara, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayını, 2008, s. 64.

⁴ İdris Bostan, "Giriş", **Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı**, ed. İdris Bostan, Ankara, SAEMK Yayını, 2003, s. 1.

muasır kaynakta "Archipelago" yani takımadada⁵ yahut içinde birçok ada bulunan deniz manasına gelen ifadenin⁶ çeşitli versiyonlarının kullanıldığı görülmektedir. Archipelago tabiri, Ege Adalarının geçmişiyle bütünleşmesi itibariyle son derece özel bir mana taşımaktadır. Adaların bu isimle anılması⁷ ile buranın kadim sakinleri arasında bağ bulunduğunu düşünmek mümkündür. Antik Yunan kültürünün oluşumu üzerine yazdığı kapsamlı eserinde George Thomson, adalara takriben M.Ö. XII. yüzyıl veya daha öncesinde yerleşmiş olan Pelasgların etkisiyle "Pelagos" kelimesinin Yunancada "denize değin" manasına gelecek şekilde kullanıldığını ifade etmektedir.⁸ Bununla birlikte aşağıda daha detaylı olarak anlatılacağı üzere Pelasglar, Dor göçleriyle birlikte adalara gelen "denizci kavimler" arasında yer alıyordu.⁹ Son derece savaşçı ve kabilevî geleneklerinin tesiriyle iyi organize olmuş olan Pelasgların izleri, iskân ettiklere yerlere verdikleri isimlerle günümüze değin takip edilebilmektedir. Örneğin bu kavimler M.Ö. XII. ve XI. yüzyıllarda Akdeniz'in en doğusunda, Akkâ Havalisi ile Kenan Ülkesi'ne yerleşmişti. İçlerinden "Peleşet" isimli bir kavim bu yöreye kendi adlarını verdi. Bu isim Eski Ahid'de "Peleştin", Yunancada ise "Palestin" ve "Filistin" hâlini aldı. David Abulafia bu yer adının "Pelasgian" sözcüğü ile ilişkilendirilebileceğinin altını çizmektedir.¹⁰ Bu cümleden olarak, ismini değiştirecek ölçüde yaşam alanları ile sıkı ilişkiler kurup oranın tarihsel geçmişinde derin izler bırakmış olan Pelasgların nihayetinde "Archipelagos" tabirinin doğmasına bir şekilde tesir etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

⁵ Tahsin Saraç, **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Adam Yayınları, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı, 1985, s. 95.

⁶ **Redhouse Büyük Elsözlüğü: İngilizce-Türkçe; Türkçe-İngilizce**, İstanbul, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, 2008, s. 20. Örnek olarak Boschini'nin meşhur eserinin adına yer verilebilir. Bkz. Marco Boschini, **L'Arcipelago con tutte le isole, scogli, secche, e bassi fondi**, Venezia 1658. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b5962422w> erişim tarihi: 07.04.2012.

⁷ William Little, **Oxford Universal Dictionary Illustrated**, ed. C. T. Onions, C. I (A-M), London, The Caxton Publishing, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı (1956), 1967, s. 93-94.

⁸ George Thomson, **Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler: Tarih Öncesi Ege**, çev. Celal Üster, İstanbul, Homer Kitapevi, 2007, s. 163.

⁹ Bkz. "Ege Adalarının İskânı".

¹⁰ **Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2012, s. 84.

Ege Denizi 2.000'e yakın ada ve adacığa ev sahipliği yapmaktadır. Adalar, bilhassa coğrafi konumları dikkate alınarak çeşitli tasniflere tâbi tutulmuştur. Söz konusu tasniflere ilişkin sunulacak olan açıklamaları anlaşılır kılabilmek adına takımadalar saat yönünde sıralanabilir. Bir başka ifadeyle Çanakkale Boğazı'ndan güneye Rodos'a kadar inip oradan da Girit üzerinden kıta Yunanistan kıyıları boyunca kuzeye çıkıp Trakya sahillerine ulaşan bir eksende adaların nasıl kategorize edildiğine ilişkin malumat paylaşılabilir.

Boğazönü Adaları: İsminden de anlaşılacağı üzere bu adalar Çanakkale Boğazı'nın açıklarında yer almaktadır. Bu tanımla birlikte, coğrafi saikların dikkate alındığı kadar söz konusu adaların stratejik önemine de gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu adalardan zikre değer olanlar Limni, Bozcaada, Semadirek ve Gökçeada'dır.¹¹

Saruhan Adaları: Anadolu'nun eksik parçasıymış gibi Edremit Körfezi açıklarında duran Midilli Adası'ndan başlayarak, güneye doğru Sakız, Sisam, İpsara, Ahikerya adalarına içine alan adalar grubudur.

Menteşe Adaları: Öyle anlaşıyor ki, bu adalar grubu adını Anadolu'nun güneybatı kıyılarında olmalarından almıştır. Patnoz, Kalimnos, Kalolimnos, İstanköy, Sömbeki, Rodos, Kerpe bu adalardan bazılarıdır.¹²

Kiklad Adaları: "Kiklad" yahut "Cyclad" ismi, hiç şüphe yoktur ki bu grup adaların harita üzerinde dairesel bir görüntü meydana getirmiş olmasıyla ilgilidir. *Cyclad*/dairesele adı ile bu adaların Antik Yunanistan'da kutsal kabul edilen Delos Adası'nın etrafında adeta bir çember oluşturur mahiyette dizilmeleri arasında bağ kurmak da mümkündür. Takriben 220 adanın dâhil olduğu bu grup içinden Nakşa, Para, Değirmenlik, Mokene, Şıra,

¹¹ Nitekim "Boğazönü" tabiri arşiv vesikalarından istifadeyle bu adalar üzerine gerçekleştirilen ilk kapsamlı çalışmaya da ismini vermiştir. Bkz. Yasemin Demircan, a.g.t. Yasemin Demircan'ın, Boğazönü Adalarına ilişkin kayıtları havi bir grup tahrir defterini referans aldığı için Taşoz Adası'nı da araştırmasına dâhil ettiği anlaşılmaktadır.

¹² Ayrıca bkz. Talip Yücel, "Türkiye İle Komşu Ege Adaları", **Ege Denizi: Türkiye İle Komşu Ege Adaları**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. baskı, 1988, s. 55.

Andre, İstendil, Delos, Mürted, Serifos, Yamurgi, İspinos, Santorin ve Çuka adaları sahip oldukları tarihsel ehemmiyet sebebiyle dile getirilmeye değerdir.

Kuzey Sporad Adaları: Bu adalar grubu, kabaca, Ağriboz Adası'nın kuzeyinde kalmaktadır. Arşiv vesikalarında ve seyahatname türü muasır kaynaklarda adı sıklıkla geçen adalar şunlardır: İşkiros, İşkatos, İškepolos.¹³

Trakya Adaları: Bu grup adalar kabaca Trakya sahillerine yakın adalar olarak tanımlanabilir. Buna keza, yukarıda Boğazönü grubu içinde zikredilen Semadirek, yerel ahali tarafından tesmiye olunduğu haliyle (Samothraki), adından da anlaşılacağı üzere, Taşoz ile birlikte "Trakya Adaları" olarak adlandırılabilen gruba dâhil edilebilir.¹⁴ Bununla birlikte coğrafi hususiyeti bir kenara bırakıp tarihsel duruma ilişkin açıklamalara anlam katabilmek adına Semadirek'i Boğazönü adalarından biri olarak tanımlamak daha doğru görünmektedir.

Ege'nin en büyük iki adası olan Ağriboz ve Girit'i tüm bu tasniflerin dışında tutmak daha uygun görünmektedir. Zira Ağriboz, kıta Yunanistan'ına olan yakınlığı ve komşu karayla zamanla tesis edilmiş olan yoğun münasebetler sebebiyle tarih boyunca adeta bir yarımada görünümü arz etmiştir.¹⁵ Girit ise Ege Denizi'nin güney sınırını tesis etmekte olup Akdeniz'deki en büyük adalar arasında yer almaktadır.

¹³ Adaları iki ana gruba bölerek "Cyclad" (dairesel) ve "Sporad" (dağınık) şeklinde adlandıran bir görüş daha mevcuttur. Buna göre Anadolu sahillerine yakın ve dağınık bir görünüm arz eden adalar Sporad, Yunanistan'a yakın adalar ise Cyclad olarak tasnif edilmiştir. Bkz. Şengül Ayoğuz, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti", İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989, s. 10. Ancak bu tasnif, özellikle Ağriboz'un kuzeyinde kalan adaların kategorize edilmesinde yetersiz kalmaktadır.

¹⁴ Sırrı Erinç, "Ege Denizi: Tabii Şartları, Kaynakları ve Faydalanma Alanlarının Jeomorfolojik Metotlarla Sınırlandırılması", **Ege Denizi: Türkiye İle Komşu Ege Adaları**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. baskı, 1988, s. 41.

¹⁵ Nitekim adanın merkezi konumunda olan Halkis ile karşı kıyı arasında zaman zaman köprüler kurulmuştu. Bkz. Machiel Kiel, "Ağriboz", **DİA**, C. 10, İstanbul 1991, s. 491.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGE ADALARININ TARİHİ

Erken dönem kitabı kaynaklardan başlayarak Ege Adalarına dair bilgiler ihtiva eden eserlerde, adalar hakkında bağımsız bir anlatıya tesadüf edilmemektedir. Bu durum Ege Adalarını içine alan sahanın edilgen bir geçmişe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir şekilde büyük güçlerin politikaları yahut siyasal manevralarına yönelik getirilen açıklamalar kapsamında adalara yapılan küçük bazı göndermelere dayanarak, Ege Adalarının tarihi inşa edilebilmektedir. Bir başka ifadeyle bölge bir ya da birkaç merkez etrafında tamamen adalardan oluşan, organize bir siyasal birliğe hiçbir zaman ev sahipliği yapamamıştır.¹ Aksine bu coğrafya daima çevre karalara hâkim olan büyük güçlerin tesiri altında kalmıştır. Böylece Ege Adalarının tarihine ilişkin bilgiler de başka güçlerin geçmişi içinde küçük detaylardan ibaret olmuştur. Bu husus adaların geçmişine yönelik tarihsel anlatı içindeki karanlıkta kalan devirlerin varlığına anlam verebilmek adına büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Yunanlılarla Persler arasındaki mücadeleler sırasında Anadolu'daki hangi şehirlerin Pers kontrolüne girdiği hakkında büyük ölçüde sarîh malumat sunmak mümkünse de hangi adaların Yunan, hangi adaların Pers hâkimiyeti altında olduğu hakkında kesin bir tasnif yapmak son derece güçtür. Benzer durum Roma ve Erken Bizans devirlerinde adaların durumuna ilişkin getirilebilecek açıklamalar için de geçerlidir. Adalarda Latinlerin görülmeye başlamasından sonraki süreçte, her bir adanın kaderi hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak mümkün hâle gelse

¹ Hayranlık uyandırıcı Minos uygarlığı devrinde, başta Kikladlar olmak üzere adaların kahir ekseriyetinin Girit hegemonyası altına girdiği görülmektedir. Ancak bu dönem hakkındaki bilgiler arkeolojik bulgular ve mitolojik anlatılarla sınırlıdır. Dolayısıyla Giritlilerin adaları içine alan bir siyasî organizasyon tesis edip edemedikleri hususunda kesin bir kanaati paylaşmak mümkün değildir.

de Doğu Akdeniz ölçeğinde Ege Adalarının geçmişine ait olayların hâlâ öncelikli bir mesele olmaktan ziyade tali bir konuya ilişkin detaylardan ibaret kaldığı görülmektedir. Sonuç olarak siyasal gelişmeleri merkeze alarak, adaların tarihsel geçmişine dair bir anlatı oluşturmak, bir bakıma adalar dünyasında söz sahibi olan siyasal aktörlerden kronolojik olarak bahsetmekle eşdeğer bir anlam taşımaktadır.

1- EGE ADALARININ İSKÂNI

Medenî toplulukların Ege’de ortaya çıkışı düşünüldüğünde hiç şüphe yoktur ki akla ilk olarak merkezi Girit olan Minos uygarlığı gelmektedir. Ancak son dönemde yapılan modern tarih araştırmaları bu genel kanıyı değiştirecek mahiyette bilgiler sunmaktadır. Kikladlar M.Ö. 3000 yılı öncesinde Ege’deki medeni kültürel birikimin ilk kendini gösterdiği yöreyi teşkil etmişti. Bronz çağında Kikladların neredeyse tamamı iskân edilmişti bile. Değirmenlik’te gelişmiş köyler ortaya çıkmıştı. Dahası bakır Girit’e ulaştığında Kikladlarda kullanılıyordu. Özellikle Çuka Adası’nda göz ardı edilemeyecek keyfiyette bakır cevheri bulunuyordu. Bu dönemde asıl dikkat çekici olan ise Kikladlarda kendine has bir sanatsal anlayışın geliştiğidir.² Böylesine bir ilerleme Kikladların sahip olduğu konum ile ilişkilendirilebilir. Erken dönem gemicilik teknolojisinin durumu dikkate alındığında adaların bir geçiş noktasında yer alması hususu daha çok önem kazanmaktadır.³ Bir başka ifadeyle Kikladlar, deniz aşırı kültürlerarası münasebetlerin tesis edilebileceği sahanın tam ortasında yer alıyordu. Zira bu adalar topluluğu hem kuzey-güney hem de doğu batı ekseninde merkezi bir konuma sahipti.

Ege’nin güney sınırını çizen ve en büyük adası olan Girit, Minos uygarlığı devrinde mühim bir medeniyet merkezi hâline gelmişti. Minoslular

² David Abulafia, **a.g.e.**, s. 43-45. Kikladlarda bakırı kullanmaya başlayan bu ilk halkların Anadolu’dan göç etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Bkz. George Thomson, **a.g.e.**, s. 20.

³ Chester G. Starr, **Antik Çağda Deniz Gücü**, çev. Gürkan Ergin, İstanbul, Homer Kitapevi, 2000, s. 18.

megalitik çağda, M.Ö. III. binyıldan itibaren Mısır'a kadar uzanan bir ticarî ağ tesis edecek⁴ ölçüde organizasyon becerisi elde etmişlerdi. Bu durum Ege'de denizciliğin başlangıcı olarak kabul edilebilecek olan dönemi Minos uygarlığı ile başlatmaya imkân tanımaktadır. M.Ö. XVI. yüzyılda Değirmenlik, Rodos, Çuka ve Santorin gibi adaların mühim birer Minos kolonisi hâline geldiğini düşündüren arkeolojik buluntular ele geçmiştir.⁵ Minosluların bu kolonilerdeki ve Girit'teki varlıklarını güçlü tahkimatlar inşa etmek yerine sahip oldukları mühim bir donanma gücüyle muhafaza ettikleri bilinmektedir.⁶ Her ne kadar bu dönemdeki mamul maddelerin el değiştirmesi tam olarak "ticaret" şeklinde tanımlanamayacaksa da Minos'un Kikladları etkisi altına aldığı süreçte, Girit'te üretilen malların bilhassa Kikladlarda yaşayan toplumsal tabakaların üst katmanında bulunan zümrelerce talep edildiği düşünülmektedir. Öyle anlaşıyor ki Kikladlardaki adalar ahalisi Girit menşeli ürünlere sahip olmayı büyük bir itibar göstergesi olarak kabul ediyordu.⁷ Bu dönemde Girit'in kuzeyindeki adaların ise kabilevî geleneklerini koruyan ve nispeten daha iptidai durumdaki topluluklarca iskân edilmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Herodotos ve Thukydides adaların ilk dönem sakinleri hakkında bir biriyle çelişmeyen bilgiler sunmaktadır. Thukydides, adaların güçlü Minos donanmasının tesirine girmesinden önceki dönemi özetlerken adaların çoğunda korsanlık yapan Karia'lıların yerleştiğini bildirmektedir.⁸ Herodotos Karia'lıların adalarda yaşayan bir topluluk olduğunu ve Girit'e bağlı olduklarını, vergi vermek yerine Minos donanmasının insan kaynağı ihtiyacını

⁴ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, çev. Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Kitapevi, 10. baskı, 2005, s. 73-74.

⁵ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 33.

⁶ Chester G. Starr, **a.g.e.**, s. 6-8. Öte yandan M.Ö. III. binyılda, Girit'tekine benzer barış ve sükûn ortamının Ege Adalarında hüküm sürmediğini düşündürecek bazı arkeolojik deliller elde edilmiştir: Midilli, Limni, Şıra, İspinos ile Egina adalarında surlarla çevrili ve kulelerle tahkim edilmiş şehirler kurulmuştu. Bkz. Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 20-21. Buna keza Kiklad kültürünün izlerine rastlanan sahalarda berkitilmiş yerleşimler kurulduğunu ifade eden görüşler de mevcuttur. Bkz. George Thomson, **a.g.e.**, s. 177.

⁷ Jason W. Earle, "Trade and Culture in the Cycladic Island during the Late Bronze Age", New York, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Institute of Fine Arts, New York University, 2008, s. 30.

⁸ Thukydides, **Pelopennesoslularla Atina'luların Savaşı**, haz. Halil Demircioğlu, Ankara, A.Ü. DTCF Yayını, 1972, I/8, s. 7.

karşıladıklarını bildirmektedir.⁹ Anavatanları Anadolu'nun batısı olan bu topluluğun bilhassa Kiklادلara yerleştiği, İşkiros Adası'ndan başlayarak Sakız Adası'na kadar uzatılabilecek olan bir hattın güneyindeki adaların ilk sakinleri olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Örneğin İstanköy'ün (Kos) "Karis" olan eski adının Karialılar tarafından verildiği, Sakız'daki "Karides" isimli kentin kurucularının Karialılar olduğu, Nakşa'ya ise ilk yerleşenlerin yine Karialılar olduğu ve adayı "Naksia" adlı Karia kentinden hareketle tesmiye ettikleri bilinmektedir.¹⁰ Adalarda Minos'un hâkim bir güç olarak varlığını ancak M.Ö. XV. yüzyıla değin sürdürebildiği bundan sonraki dönemde kıta Yunanistan'ından gelen Mikenler tarafından Girit'in ve adaların işgal edildiği görülmektedir.

M.Ö. 2000 yılından itibaren Minos uygarlığının en parlak devrini yaşadığı bu meyanda Miken uygarlığının ise gelişmeye başladığı görülmektedir. Özellikle M.Ö. 1600 yılından sonraki süreçte Yunanistan'ın da başta Mora olmak üzere mühim bir medeniyet merkezine dönüştüğü görülmektedir. Bununla birlikte iki medeni sahanın ortasında yer alan Kiklادلarın yalnızca bir geçiş noktası olduğu, bu yönüyle de dikkate değer bir kültürel birikimin oluşmadığı dile getirilen bir husustur. Belki de Kiklادلarda özellikle tarımsal alanların yetersiz olması böylesi bir sonuçla karşı karşıya kalınmasına neden olmuştu. Oysa Nakşa ve Para tarih boyunca mermer ocaklarıyla, İspinos ise sahip olduğu kıymetli madenlerle şöhret bulmuştu.¹¹ Öyle anlaşıyor ki bu dönemdeki ticarî faaliyetlerde cari olan değiş-tokuş sisteminin, sermaye birikimini sağlamaya olanak tanımaması nedeniyle söz konusu adalar bu zenginliklerinden yeterli ölçüde istifade etme imkânını yakalayamamışlardı.

Modern Kandiye (Iraklio) şehri yakınlarındaki Knossos sarayındaki izler, büyük bir depremin cereyan ettiğini göstermektedir. Söz konusu

⁹ Herodotos, **Tarih**, çev. Muntekim Ökmen, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, VII. Baskı, 2011, I/171, s. 170.

¹⁰ George Thomson, **a.g.e.**, s. 171.

¹¹ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 22-23, 120-121.

felaketin Santorin’de meydana gelen büyük bir volkanik patlama ile buna eşlik eden M.Ö. XVII. yüzyıldan başlayarak XV. yüzyıla kadar süren bir dizi deprem olduğu anlaşılmaktadır. Bu felaketlerin Minos uygarlığını ortadan kaldıracak etkilere sahip olup olmadığı hususu kesin olarak sarahate kavuşturulamamış bir tartışmayı teşkil etmektedir.¹² Öte yandan Miken kültürünü temsil eden Akaların Girit’in limanlarına ve kentlerine yönelik gerçekleştirdiği korsan akınlarının da bu döneme tesadüf ettiği anlaşılmaktadır.¹³ Şüphesiz bu durum yıkımın tesirini ciddi ölçüde arttırmıştı. Keza aynı süreçte Sakız, Rodos ve Oniki Adalar,¹⁴ Limni¹⁵ ile Kikladların Aka iskânına sahne olduğu görülmektedir.¹⁶ Böylece M.Ö. XVI. yüzyıla gelindiğinde adalarda Minos gücünü yitirmiş; yerini Miken tesiri almıştı.

Adalarda yaşayan Helen öncesi topluluklardan bir diğeri ise Pelasglardır.¹⁷ Bu topluluğun kökeni konusu aynı zamanda önemli bir tartışmanın da kaynağını teşkil etmektedir. George Thomson, Pelasgların “Tyrrhen” (Turşa/Tyrsen) şeklinde tanımlanan kavim olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁸ Arif Müfid Mansel ise Tyrrhen olarak anılan bu topluluğun Etrüsklerin ataları olduğunu ifade ederek, Anadolu’dan maceralarla dolu bir yolculuk sonucu İtalya’ya göç ettiklerini bildirmektedir.¹⁹ Bu mühim tartışma bir kenara bırakılacak olursa Pelasgların, Dor göçleriyle birlikte gelen denizci kavimler arasında yer aldığı bilinmektedir. Dor göçleri tüm Anadolu ve

¹² Rodney Castleden, **Minoans: life in Bronze Age Crete**, London, Routledge Press, 1990, s. 31-32.

¹³ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁴ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 82.

¹⁵ Herodotos, Dor göçleriyle birlikte başta Boğazönü olmak üzere adalara yerleşen Pelasgların üç kuşaktan beri Limni’de yaşayan Argoslu denizcileri adadan kovduklarını ifade etmektedir. Bkz. **a.g.e.**, IV/145, s. 354. Akaların Mora’da hâkim oldukları ilk yerlerden birisi Argos Ovası’yıdır. Bkz. George Thomson, **a.g.e.**, s. 377. Dolayısıyla burada söz konusu olan Argoslu denizcilerin Aka olması kuvvetle muhtemeldir. Bu husus Limni’nin de Aka’lar tarafından iskân edildiğini düşündürmektedir.

¹⁶ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 120-121. Öte yandan aşağıda Pelasgların adaları iskânı kapsamında kısaca değinilecek olan Dor göçlerinin (M.Ö. XIII. yüzyıl sonrası) etkisiyle bilhassa Mora’da yaşayan Akaların Ege Adalarından bazılarına göç ettiğini düşündüren bilgiler mevcuttur. Örneğin Homeros’un anlatısından hareketle Thukydides’in sunduğu malumatı yorumlayan George Thomson, İyon Deniz’indeki Zakynthos (Zante) Adası’nın sakinlerinin –kesinlikle- Dorların önünden kaçan Akalar olduğunu ifade etmektedir. Bkz. **a.g.e.**, s. 378.

¹⁷ Thukydides, **a.g.e.**, I/3, s. 4.

¹⁸ George Thomson, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁹ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 87.

Yunanistan'ın yanı sıra Suriye ve Mısır kıyılarını etkisi altına almıştı. Dolayısıyla Pelasgların Akdeniz'in en doğu ucuna kadar uzanan belli bazı sahalara yayılacak ölçüde mahir ve savaşçı denizciler olduğunu ifade etmek mümkündür.²⁰ Öyle ki Yunancada “deniz” manasına gelen *thalassa* kelimesinin Pelasgların kullandığı dilden geçtiği bilinmektedir.²¹ Nitekim tarihin ilk deniz muharebesi olarak kabul edilen ve “deniz kavimleri” ile Mısırlılar arasında geçen savaşta muhtemelen Pelasglar da yer almıştı.²² Pelasgların Sakız'ın kuzeyindeki hemen her adaya yerleştiği görülmektedir. M.Ö. XIII. yüzyıldan itibaren Limni, Gökçeada, Semadirek ve Midilli mühim miktarda Pelasg iskânına sahne olan adaları teşkil etti. Sakız ve İşkiros'ta ise Karia'lıların yanı sıra Pelasg yerleşimlerinin tesis edildiği görülmektedir.²³

Kikladların güneyi ile Oniki Adalardaki duruma bakıldığında ise yörenin Dorlar tarafından iskân edildiği dikkati çekmektedir. Dorlar önce Girit'i işgal ettiler. Ardından Çuka, Santorin ve Değirmenlik adalarını ele geçirdiler. Daha sonra doğuya yönelerek Rodos ve İstanköy'e hâkim oldular. Dorların takip ettikleri istikamet, Akaların izledikleri aynı yoldan Ege Adalarına göç ettikleri gözlemlenmektedir.²⁴ Bununla birlikte Akaların ve onların temsil ettiği medeniyetin tamamen ortadan kalkmadığını gösteren deliller mevcuttur. M.Ö. XII. yüzyıla ait Miken ürünlerine Rodos ve Oniki Adalar ile Sakız'da tesadüf edilmektedir.²⁵

Ege Adalarının iskânı hakkında dile getirilen bu hususlar, esasen adaların bir birinden çok farklı dil ve kültüre sahip topluluklarca iskân edildiğini göstermektedir. Söz konusu farklılıkların yüzyıllar hatta binyıllar içinde adalardaki yaşayan ahalinin davranışları üzerine ne gibi bir tesiri

²⁰ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 84.

²¹ George Thomson, **a.g.e.**, s. 163.

²² Mısır Firavunu III. Ramses'in mezarının bulunduğu Medinet Habu'daki resimler üzerine yapılan araştırmalar, Pelasgların da yer aldığı “denizci kavimler”in ileri düzeyde gemi teknolojisi bilgisine sahip oldukları ve savaş taktikleri konusunda gerekli bilgi ve tecrübeyi edindiklerini göstermektedir. Bkz. Jeffrey P. Emanuel, “ ‘Srdn from the Sea’: The Arrival, Integration, and Acculturation of a ‘Sea People’ ”, **Journal of Ancient Egyptian Interconnections**, S.5/1 (2013), s. 16, vd.

²³ George Thomson, **a.g.e.**, s. 160, 162.

²⁴ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 96.

²⁵ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 82.

olduğu hakkında sarıh bir izahatta bulunmak güçtür. Ancak adaların iskânı sırasında yaşanan sekene değişimleri, adalar dünyasının çevre karaların ve göçlerin tesirine açık olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak tüm bu kırılğan yapı, adalıların güvenlik gereksiniminin teminine dönük olarak aldıkları tedbirlerin ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle adalar ahalisinin kültürel hafızasında yörenin istikrarsız yapısına yönelik birikime dair izlerin daha ilk iskân ile birlikte oluştuğunu düşünmek mümkündür. Nitekim yukarıda kısaca değinildiği gibi gözetlemeye matuf ilk tahkimatların M.Ö. III. binyıldan itibaren inşa edilmeye başladığı görülmektedir.

2- ROMA HÂKİMİYETİNE KADAR EGE ADALARI

Deniz kavimlerinin sebep olduğu karmaşa ortamının durulmasının ardından Akdeniz’de büyük ticarî filoların ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Adalar dünyasında denizaşırı ticarî girişimcilik konusunda Ağrıbozlular öncü bir rol oynadılar. Bilhassa İtalya ile kurdukları iktisadî bağlar sayesinde M.Ö. IX. yüzyıldan başlayarak, hayranlık uyandırıcı bir zenginliğe kavuşmuşlardı.²⁶ Öte yandan Ege Adaları bu süreçte Fenikelilerin Akdeniz ölçeğinde tesis ettikleri ticarî ağ ve koloni sisteminin tesiri altında kaldı. Ancak adalardaki bu Fenike etkisi hakkındaki malumata arkeolojik buluntulardan ziyade muasır Yunan kaynaklarında mevcut olann anlatılardan ulaşılabilmektedir.²⁷

Fenike kültürü ve ürünlerine dair en dikkat çekici izlere Ege’nin kuzeyinde tesadüf edilmektedir: Bu dönemde Fenike tesirinde kalan adalar arasında Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada²⁸ ile Midilli²⁹ Taşoz sayılabilir. Fenikeli tüccarları Ege’nin kuzeyine kadar yöredeki değerli madenlerin çektiği anlaşılmaktadır. Zira yöredeki tüm bu adalar arasında Fenikelilerin yalnızca altın madenleriyle ünlü Taşoz’da koloni kurdukları

²⁶ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 120.

²⁷ Sabatino Moscati, “Colonization of the Mediterranean”, **The Phoenicians**, ed. Sabatino Moscati, I.B. Tauris & Co Ltd Press, Venice 1988, s. 51.

²⁸ George Rawlinson, **Phoenicia: History of a Civilization**, London, I.B. Tauris & Co Ltd Press, 2005, s. 60.

²⁹ John Kenrick, **Phoenicia**, London, Printed by Taylor and Francis, 1855, s. 90-92.

görülmektedir.³⁰ Fenikeliler benzer maksatlarla Ağriboz'u da kolonileştirmişlerdi.³¹ Bu, kolonileştirme faaliyetinin yayılma eksenine yön veren belki de en mühim unsurdu.³² Nitekim Fenikelilerin ilk ticarî üssü M.Ö. IX. yüzyılda Kıbrıs, Larnaka yakınlarında kurulmuştu.³³ Larnaka havalisi Akdeniz'de bakır zenginliği ile şöhret bulmuştu.³⁴

Kikladlar arasında ise Santorin, Değirmenlik ve Andipara'nın Fenikeli koloniciler tarafından iskân edildiği, Girit ve Rodos'un ise Ege'de ilk Fenike kolonisi hâline gelen adalar arasında yer aldığı görülmektedir. Fenikelilerden Santorin ve Girit'te yaşayanların Çuka Adası'nı da kolonileştirdikleri, burayı bilhassa hububat ticareti için kullandıkları bilinmektedir.³⁵

M.Ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yunanlıların, Ege ve Orta Akdeniz'e yayılan koloniler tesis ettikleri görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere Ege Adaları içinde ilk uzun menzilli ticarî seferleri Ağribozlular

³⁰ George Rawlinson, **a.g.e.**, s. 60. Ayrıca bkz. Herodotos, **a.g.e.**, II/44, s. 140. Fenikelilerin adaya gelmelerinden sonra Taşoz'un altın madenleriyle tanınır hâle geldiği anlaşılmaktadır: Herodotos adaya gerçekleştirdiği seyahatinden bahisle madenlerin Fenikeliler tarafından çıkarılmaya başladığını ve adanın doğusunda Semadirek Adası'nın hemen karşısında yer aldığını bildirmektedir. Herodotos, **a.g.e.**, VI/46, s. 462. Burada kısaca da olsa Taşoz'un madenlerinden bahsetmek uygun olabilir. Ada belki de Ege'nin maden bakımından en zengin topraklarına sahipti. Osmanlı devrinde dahi bu durumun pek değişmediği görülmektedir. Bu dönemde her ne kadar altın madenlerinin durumu hakkında sarıh bilgiler mevcut değilse de XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde adadan gümüş ve bakır çıkartmak üzere girişimlerde bulunulduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur. Bkz. BOA, **MD**, nr. 130, s. 135, hük. 392 (evail-i Şaban 1133/Mayıs-Haziran 1721). XIX. yüzyıl sonunda Osmanlı ülkesine ilişkin istatistikî bilgileri derleyen Vital Cuinet adada, çinko, bakır, demir ve kurşun yatakları bulunduğunu bildirmektedir. Bkz. **La Turquie d'Asie: Provinces des Iles de l'Archipel et de la Crète**, C. III, İstanbul, ISIS Yayınları, 2001, s. 123-127. Bunun dışında, adadaki maden çıkarılan yerleri gösteren haritalar bulunmaktadır. 1907 yılına ait bir harita için bkz. BOA, **HRT**, nr. 934/15.

³¹ Özellikle adanın merkezi konumunda olan Khalkis (Khalkida) etrafındaki bakır cevherinin, Fenikelileri buraya celp ettiği ifade edilmektedir. Bkz. George Rawlinson, **a.g.e.**, s.61, 62. Khalkis adının da yöredeki bakır (khalkos) kaynağına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. George Thomson, **a.g.e.**, s. 119.

³² Meşhur Hannibal'in babası Hamilcar Barca'nın M.Ö. III. yüzyılda Britanya'ya kadar, kalay madeni elde etmek için sefer tertiplelediği bilinmektedir. Bkz. Güneş Girgin, "Fenikeliler'de Akdeniz Ticareti", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s. 59.

³³ George Thomson, **a.g.e.**, s. 98.

³⁴ Laike Hamza, "Antik Çağda Doğu Akdeniz'de Deniz Ticareti", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s. 28.

³⁵ George Rawlinson, **a.g.e.**, s. 61; Sabatino Moscati, **a.g.e.**, gös. yer.

gerçekleştirmişti. Öte yandan zamanla Korentliler ile Atinalılar ve Spartalıların da kolonileşme sürecinde temayüz etmeye başladığı görülmektedir.³⁶

M.Ö. VI. yüzyıl Ege Adalarını hâkimiyeti altına alan çok güçlü tiranların ortaya çıkışına tanıklık etti.³⁷ M.Ö. VI. yüzyılda Nakşa'da Lygdamis idareyi ele geçirmişti. Bu dönemde Ege'nin doğusunda ise büyük bir donanma inşa etmiş olan Tiran Polikrates, Sisam'da hüküm sürüyordu.³⁸ M.Ö. V. yüzyılın ilk yarısında ise Bodrum havalisinin kadın tiranı olarak hüküm süren Artemisia, İncirli, İstanköy ve Kalolimnos'u kontrolü altında tutuyordu.³⁹

M.Ö. VI. yüzyılın sonundan itibaren Ege'de nüfuz mücadelesi veren aktörler arasında, Sardes'i bölgedeki önemli bir merkez hâline getiren Persler de yer almaya başladı. Kısa sürede Midilli, Sakız, Bozcaada ile Limni ve Gökçeada'yı ele geçirdiler.⁴⁰ Daha sonra M.Ö. 500 yılında Sakız, Sisam ve Midilli'deki adalar ahalisi ayaklanmışsa da bu bağımsızlık mücadelesi akamete uğradı.⁴¹ Özellikle Anadolu kıyısına yakın olması bakımından kontrolü daha kolay olan büyük adalar ile merkezi konumda yer alan adalar Perslerin Ege'deki nüfuz sahasının dayanak noktalarını teşkil ediyordu. Örneğin Sakız, Ege'deki donanma harekâtlarının üssü hâline gelmişti.

³⁶ Herodotos, Santorin'e giden Spartalı koloniciler hakkında tafsilatlı bilgiler sunmaktadır. Buna göre Sparta'da uzun süre kral naipliği yapmış olan Theras, Spartalı yerleşimcilere öncülük etmiş, böylece ada onun adıyla (Theras - Thera) anılır olmuştu. Bkz. **a.g.e.**, IV/148-149, s. 555-556.

³⁷ Tiranlık çağı antikçağ demokrasisinin tekâmül sürecinin bir parçası olarak meydana gelmişti. Bu dönemde adalar dünyasını da etkisi altına aldığı tahmin edilebilecek olan sınıfsal bir mücadele yaşanıyordu.

³⁸ M.Ö. VI. yüzyılın belki de en meşhur tiranı Atinalı Pesistratos'tu (M.Ö. 561/560-528/527). Pesistratos, kanun yapıcılığıyla tanınmış olan Solon'un mirasını devralmıştı. Kikladları Atina'nın nüfuz sahasına dâhil etmek için Nakşa Adası'na sefer yaparak Ligdamis'in adada iktidara hâkim olmasını sağladı. Ayrıca Sisam Tiranı Polikrates ile iyi ilişkiler kurdu. Bkz. Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 196.

³⁹ Herodotos'un ifadelerinden Artemisia'nın müstesna bir tarihi şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Pers Kralı Kserkses'in Yunanistan Seferi'ne katılanlar arasında yer alan Artemisia usta bir denizciydi. Bkz. **a.g.e.**, s. VII/99, s. 550.

⁴⁰ Herodotos, **a.g.e.**, VI/31, V/26, s. 392, 454-455. Öyle anlaşıyor ki, Persler bölgeye gelmeden önce Bozcaada ve Gökçeada Atina kontrolündeydi. Zira Pers kontrolündeki Fenike donanması, Gelibolu'daki Atina kolonisini yöneten Miltiades'i Ege'de kovaladığı zaman, bu Atinalı general önce Gökçeada'ya sonra da Bozcaada'ya sığınmıştı. Bkz. **a.g.e.**, VI/41, s. 459.

⁴¹ **a.g.e.**, VI/1-17, s. 443-449. İyonya Ayaklanması'nda en ağır kayıpları Sakızlılar vermişti. Bu durumdan istifade eden Midillililer, İstanbul Boğazı'nda korsanlık yapan Miletoslu Histiaios'un yardımıyla kısa süre için Sakız'ı ele geçirdiler. Bkz. **a.g.e.**, VI/26, s. 453.

Nitekim Dareios döneminde Nakşa üzerine gerçekleştirilen seferlerde, Pers donanmasının Sakız'dan harekete geçtiği görülmektedir.⁴² M.Ö. 492'de Pers Prensi Mardonios, Taşoz'u kontrol altına aldı.⁴³ M.Ö. 490 tarihinde cereyan eden ünlü Marathon Muharebesi'nden önce, Nakşa'nın da Taşozla aynı kaderi paylaştığı görülmektedir.⁴⁴ Her ne kadar Persler Marathon'da mühim bir mağlubiyete uğramış olsalar da bu sefer kapsamında Kikladları nüfuzları altına aldıkları anlaşılmaktadır. Keza Pers donanmasının geri dönüş yolunda uğradığı yerler arasında Mokene Adası da yer alıyordu.⁴⁵ Öte yandan Paralılar Pers donanmasının seferine destek vermişlerdi.⁴⁶ M.Ö. 480 tarihinde Pers Kralı Kserkses Yunanistan'a karşı düzenlediği meşhur seferine Taşoz ile Semadirek ahalileri de imkânları nispetinde yardım etmeye zorlandılar.⁴⁷ Bu iki ada dışında, Andreliler ve İstendil ahalisi de sefere katıldılar; Paralılar ise Pers müttefiki gibi gözükseler de tam olarak destek vermediler.⁴⁸

M.Ö. 27 Eylül 480 günü Salamis'te Pers donanması büyük bir mağlubiyete uğratıldı.⁴⁹ Kserkses'e karşı oluşturulan donanmaya Eginalılar ve Ağribozlular ile Mürted, Nakşa, Değirmenlik, Termiye, İspinos adalarının ahalileri bizzat katılmışlardı.⁵⁰ Kserkses, Mora Yarımadası bir kenara bırakılacak olursa Yunanistan'ın neredeyse tamamını işgal etti. Dahası Atina'yı ele geçirip yerle bir etti. Bununla birlikte hem karada hem de denizde mağlup edildi ve Yunanistan'dan çekilmek zorunda kaldı. M.Ö. 479'da gerçekleşen Mykale Deniz Savaşı'nı da Yunanlılar kazandı. Bu savaştan sonra Sakız, Sisam ve Midilli'nin "Hellen" birliğine dâhil olması,⁵¹ Ege'deki

⁴² **a.g.e.**, V/33-34, s. 395.

⁴³ **a.g.e.**, VI/4, s. 460.

⁴⁴ **a.g.e.**, V/96, 485; Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 272.

⁴⁵ Herodotos, **a.g.e.**, V/118, s. 496.

⁴⁶ Maraton Muharebesi'nde Persleri mağlup eden Atina'nın meşhur generali Kimon oğlu Miltiades, M.Ö. 489'da Para'ya saldırdı. Bununla birlikte adalılar 26 gün süren kuşatmaya direndiler. Bkz. **a.g.e.**, VI/133-134, s. 502-503.

⁴⁷ **a.g.e.**, VII/108, s. 555.

⁴⁸ **a.g.e.**, VIII/66-67, s. 644

⁴⁹ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 267.

⁵⁰ Herodotos, **a.g.e.**, VIII/1, 46-48, s. 617, 634-635.

⁵¹ **a.g.e.**, IX/106, s. 737; Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 292-293.

Pers nüfuzunun Batı Anadolu kıyılarının ötesine itildiğini, Ege'nin de bir "Pers Denizi" hâline gelmesinin önüne geçildiğini göstermektedir.

Adaların ve kıta Yunanistan'ının işgali, Kserkses'in Atina'yı yakıp yıkması "ortak düşman" algısını belirgin hâle getirdi. Sonuç olarak ortaya çıkan siyasal atmosfer, Ege'de güçlü ve daha organize ittifakların oluşmasına uygun zemin hazırladı. Bu noktada Adalar dünyasını da içine alan coğrafyanın iki kutup etrafında bölündüğü görülmektedir: Atinalılarla Spartalılar.

Atinalılar, uğradıkları felaketin ardından şehirlerini daha ihtişamlı bir şekilde inşa etmeyi başardılar.⁵² Dahası Atinalılar, Perslere karşı yürütülen mücadeleye liderlik etmek üzere harekete geçtiler. Tarihte Attika-Delos Birliği olarak anılacak olan siyasi bir oluşumu meydana getirdiler.⁵³ Attika-Delos Birliği'nin M.Ö. 478/477 yılında tesis edilmesiyle birlikte Atina İmparatorluğu'nun ortaya çıkmasını sağlayan süreç de başlatılmış oldu.

Delos Birliği tüm Ege'yi içine alıyordu. Ege Adaları ve Batı Anadolu kıyılarındaki kentler dâhil olmak üzere, birliği 300 aza oluşturmuştu.⁵⁴ David Abulafia, Atina'yı böylesi bir girişimde bulunmaya iten en temel sebebin,

⁵² David Abulafia, **a.g.e.**, s. 169.

⁵³ Christy Constantakopoulou M.Ö. V. yüzyıla odaklanan eserinde, Atinalıların oluşturmak istedikleri birliğin merkezi olarak neden Delos'u belirledikleri hakkında ilgi çekici çözümlerinde bulunmaktadır. Buna göre Delos, Yunan dünyasının belki de en kutsal merkeziydi. Atinalılar, adanın birleştirici gücünden istifade etmek istiyorlardı. Bir bakıma adalar ahalisinin nazarında Atina'nın, "yeni Delos" olduğu algısını uyandırmaya çalışmışlardı. Bunda bir bakıma başarı da sağlamışlardı. Daha sarıh bir ifadeyle, adalar ahalisi tarafından Atinalıların Ege'nin tabîi hâkimi olarak görülmesini büyük ölçüde sağladılar. Bkz. **The Dance of the Islands: Insularity, Networks, the Athenian Empire, and the Aegean World**, Oxford New York, Oxford University Press, 2007, s. 62. Mitolojik anlatıya göre Jupiter'in çocukları olan Apollo ve Diana'nın Delos Adası'nda dünyaya gelmeleri hakkında bkz. Thomas Bulfinch, **Bulfinch Mitolojileri: Tanrıların ve Kahramanların Öyküleri, Kral Arthur ve Şövalyeleri, Charlemagne Efsaneleri**, çev. Aysun Babacan, Bora Kamcez vd., İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2001, s. 57-60.

⁵⁴ Birliğin temsilcileri yılda bir defa Delos Adası'nda "sinodos" isimli mecliste toplanıyordu. Üyeler ya doğrudan askeri yardım sağlıyorlardı ya da vergi ödüyorlardı. Bunun yanı sıra üyeler, birliğe sağladıkları katkı nispetinde temsil hakkına sahiptiler. Böylece Atina birlik içindeki en kudretli üye hâline geldi. Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 299-300. Thukydides doğrudan askeri yardımda bulunan adaların Sakız ve Midilli olduğunu bildirmektedir. Bkz. **a.g.e.**, I/18-19, s. 13-14. Adaların yükümlülükleri hakkında ayrıca bkz. Christy Constantakopoulou, **a.g.e.**, s. 261-263.

kentin tahıl ihtiyacının karşılanması problemi olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵ Atina'nın hegemonyasını genişletme çabalarının sebebi ne olursa olsun Delos Birliği ile meydana getirilen organizasyon, adalar dünyası zaviyesinden büyük bir anlam ifade ediyordu. Zira ilk defa Ege'ye tek bir güç hükmetmeye başlamıştı.⁵⁶

Atinalılar M.Ö. 473 tarihinde İşkiros Adası'nı itaat altına aldılar. Ardından M.Ö. 472 ve 471 yıllarında Ağriboz'un güneyindeki Karystoslularla savaştılar ve daha sonra anlaşma akdetteler. M.Ö. 470 tarihinde de Delos Birliği'nden ayrılmış olan Nakşa'yı ele geçirdiler.⁵⁷ M.Ö. 465 yılında bu defa Taşoz Atina hegemonyasına karşı ayaklandı, Atinalılar isyanı sert tedbirlerle bastırdılar.⁵⁸ M.Ö. 449 tarihinde akdedilen Kallias Barışı ile Atinalılar, Perslere Ege'deki hâkim gücün kendileri olduğunu kesin olarak kabul ettirdiler.⁵⁹ Birkaç yıl sonra Atina boyunduruğuna karşı ayaklanan Ağriboz'a, Atinalı general ve devlet adamı Perikles bir sefer düzenledi. M.Ö. 447 ilâ 446 yılları arasında ada tamamen kontrol altına alındı.⁶⁰ Öte yandan Spartalılar, Delos Birliği'nin tesisiyle birlikte Atinalıların endişe verici bir biçimde güçlendiklerini düşünmekteydiler.⁶¹ Sonuçta Atinalılarla Spartalılar kendilerini hızla ve kaçınılmaz bir şekilde Ege ve Yunan dünyasının tamamını etkisi altına alacak olan bir savaşın içinde buldular.

Spartalıların müttefiklerini genel itibarıyla Mora'daki şehirler teşkil ediyordu ki bu sebeple onların kurduğu ittifaka Peloponnesoslular Birliği denilmişti. Atinaların müttefiklerini ise Santorin ve Çuka adaları dışındaki

⁵⁵ M.Ö. V. yüzyılda Atina'nın nüfusu takriben 100 bin kişiydi. Dolayısıyla Atinalılar tükettikleri tahılın en az yarısını ithal etmek zorundaydılar. Atinalıların tahıl arzının devamlılığını sağlamak ve tahıl ithal ettikleri Ağriboz, Sicilya ve Kırım'a uzanan sevkiyat hatlarını kesin olarak kontrol altında tutmak istiyorlardı. **a.g.e.**, s. 170-172. Thukydides de Atina'nın yeterli miktarda toprağı olmadığına ve bu sebeple adaları ele geçirdiğine dikkat çekmektedir. Bkz. **a.g.e.**, I/15, s. 12.

⁵⁶ Christy Constantakopoulou, **a.g.e.**, s. 62.

⁵⁷ **a.g.e.**, I/98, s. 64, 114 dn. 245, 246, 247.

⁵⁸ **a.g.e.**, I/100-101, s. 64-65, 114 dn. 251, 253.

⁵⁹ Antlaşmaya göre Antalya Körfezi'nin batı ucunda bulunan Beş Adalar'dan başlayarak, kuzeye doğru, İstanbul Boğazı'na kadar olan ve Ege Adalarının tamamını içine alan saha, Atina'nın nüfuz alanı olarak tanımlanmıştı. Bkz. Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 305, 306.

⁶⁰ Thukydides, **a.g.e.**, I/114, s. 72-73, 117 dn. 298.

⁶¹ **a.g.e.**, I/23, s. 17.

adalar ile geriye kalan Yunan şehirleri teşkil ediyordu.⁶² Çatışmalar M.Ö. 432 tarihinde başladı. Başta savaş Sparta'nın aleyhine gelişse de Spartalılar, Lysandros'u donanmanın başına getirerek savaşın gidişatını değiştirdiler ve nihayet M.Ö. 405'te Konon idaresindeki Atina donanmasını Çanakkale Boğazı'nda (Aigos-potamoi mevki/Eceabat yakınları) büyük bir yenilgiye uğrattılar. Bu olay adalar ahalisi adına Atina İmparatorluğu'nun çöküşünü müjdeliyordu.⁶³ Böylece Ege'de üstünlüğü Sparta ele geçirmiş oldu.

Spartalılar M.Ö. 400'de İyonların çağrısına uyarak Persler üzerine sefer tertipleince, Persler; Atinalılarla Thebailileri ayaklandırıdılar. Böylece takriben 10 yıl sürecektir olan savaş M.Ö. 395'te başlamış oldu. Yaşanan mücadeleler sonunda Ege'deki Sparta üstünlüğü son buldu.⁶⁴ Askerî reformlarla güçlendirilen Atina'nın hegemonyasını Kiklادلara doğru genişlettiği; Limni, Gökçeada ve İşkiros'un yeniden boyun eğmesinin sağlandığı; Midilli, Sakız ve Rodos'la ittifak antlaşmaları akdedildiği görülmektedir. Bu dönemde ayrıca Semadirek, Taşoz ve Bozcaada da Atinalıların kontrolündeydi.⁶⁵

Sparta hegemonyası altındaki sahada yaşayan topluluklar durumlarından hiç de memnun değildi. Bu vaziyet yeni bir Attika-Delos Birliği'nin tesisine uygun zemin hazırladı. İlkinden yüzyıl sonra M.Ö. 378/377 tarihinde II. Attika-Delos Birliği kuruldu.⁶⁶ Birlik, ilk ciddi zaferini M.Ö. 376'da Nakşa yakınlarında Spartalıları yenilgiye uğratarak elde etti.⁶⁷ Bununla

⁶² **Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı**, haz. Halil Demircioğlu, Ankara, A.Ü. DTCF Yayını, 1958, II/9, s. 6-7. Yukarıda da temas edildiği gibi Santorin ve Çuka'ya Fenikelilerden sonra Spartalı koloniciler yerleşmişlerdi. Bkz. Herodotos, **a.g.e.**, IV/148-149, s. 355-356. Thukydides'in ifadelerinden bu iki adanın Sparta kolonisi olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

⁶³ Ksenophon, **Yunan Tarihi (Hellenica)**, haz. Suat Sinanoğlu, Ankara, TTK Basımevi, 1999, III/1-2, s. 29-38.

⁶⁴ Spartalı general ve diplomat Lysandros'un savaşta öldürülmesi (395), Fenike donanmasını komuta eden Atinalı amiral Konon'un Kıbrıs'tan dönmesi (393) bu sonucun ortaya çıkmasını sağladı. Bkz. Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 383-386.

⁶⁵ Ksenophon, **a.g.e.**, V/1, s. 128.

⁶⁶ Atinalılar bu sefer birlik üyeleriyle eşitliğe dayalı bir münasebet kurmaya istekli görünüyorlardı. Atinalıların bu tavrı kısa sürede başta Sakız olmak üzere birçok ada ve kıyı kenti birliğe katıldılar. Bkz. Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 388.

⁶⁷ Ksenophon, **a.g.e.**, V/4, s. 162-163 dn. 74.

birlikte M.Ö. 357 tarihinde Sakız, İstanköy ve Rodos Perslerin de teşvikleriyle birlikten ayrıldılar.⁶⁸

Adaları da içine alan Ege Dünyası önce Perslerle Yunanlılar arasında sonra da Spartalılarla Atinalılar arasındaki mücadelenin ortaya çıkardığı siyasal istikrarsızlıkların tesiri altında kaldı. Adalarda onarılması güç yıkımlar meydana geldi. Bu durumu Ege Dünyasının geneline teşmil etmek de mümkündür: Ksenophon Hellenica'sını bitirirken içinde bulunduğu karamsarlığı şu şekilde özetlemiştir; ... *Yunanistan eskisinden daha büyük bir başarısızlık ve perişanlık içine düştü.*⁶⁹ Ege Dünyası yeni fatihini beklerken işte bu kırılgan ve parçalanmış siyasal atmosferin altındaydı.

Makedonyalılar özellikle II. Philip Devri'nde (M.Ö. 359-336) kabile birliğinden büyük ve güçlü bir devlet hâline gelmişlerdi ve zamanla kıta Yunanistan'ını nüfuzları altına aldılar. M.Ö. 338 tarihinde II. Philip Yunanistan'ı "Hellen Birliği" altında birleştirmeyi başardı.⁷⁰ Ancak hiç şüphe yoktur ki onun mirasını devralan İskender, tarihte daha büyük izler bırakacak olan zaferler elde edecekti.

İskender, Perslerden intikam almak üzere teşkil edilen birliğin başında Anadolu'ya geçti. İlk olarak Biga yakınlarında (Granikos) Perslere karşı zafer kazandı. Daha sonra Perslerin Batı Anadolu'daki en mühim merkezi olan Sardes'i ele geçirdi. Böylece Batı Anadolu kıyılarına hükmetmeye başladı.

⁶⁸ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 391.

⁶⁹ Ksenophon, **a.g.e.**, VII/3, s. 237.

⁷⁰ M.Ö. 354 yılında Teselya'yı işgal eden II. Filip, güneye doğru ilerleyişini sürdürürken Atina ile karşı karşıya kaldı. Ağriboz'un Atina'dan kopmasını sağladı. Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 397, 400-401. Meşhur Atinalı hatip Demosthenes, II. Filip'e karşı savaş ilan edilmesini sağladı. Ancak Atinalılar Filip'e karşı başarılar sağlayamadılar. Yapılan kısa süreli barışın ardından Atinalılarla Makedonyalılar yeniden karşı karşıya geldiler. Demosthenes'in ateşli nutukları Atina Senatosu'nu etkilemiş böylece ilan edilen savaş, Atina'nın büyük bir felakete sürüklenmesine yol açmıştı. Bkz. Mestrius Plutharkhos, **Paralel Yaşamlar (Bioi Paralleloji): Demosthenes ve Cicero**, çev. Furkan Akderin, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006, Demosthenes/XIX-XXIII, s. 22-27.

Bodrum (Halikarnasos) ile Balat (Miletos) havalisi dışında⁷¹ tüm Ege artık İskender'in kontrolündeydi.

İskender'in büyük imparatorluğu onun ölümünden sonra parçalandı. Ancak onun inşa ettirdiği İskenderiye'ye hükmeden Mısır'daki mirasçıları, Ptolemeios Hanedanı, Ege'ye nüfuz eden hatırı sayılır bir deniz gücü hâline gelmişti. Atina artık büyük bir kudret değildi; ortaya çıkan boşluktan İskender'in generali Ptolemios ile Rodoslular Ege'de mühim birer siyasal aktör olarak belirdi.⁷² Nitekim Girit, Sisam, İstanköy, Kalolimnos, Santorin, Mürted, Çuka İspinos, Niyo, Yamurgi, İstanbulya, Nakşa, Para, İstendil, Andre ve Delos adalarında Mısırlılara ait ya topraklar ya da tahkimatlar bulunuyordu.⁷³ Bu dönemde Ege üzerinde Makedonyalılarla Mısırlılar arasında mücadeleler meydana gelmiş, sonuç olarak Mısırlıların tesiri tedricen azalmıştı.⁷⁴ Ege'de Mısırlılarınkine benzer organize ve güçlü bir diğer donanma ise Rodoslularındı.

Rodos, M.Ö. 305 tarihinde İskenderin büyük imparatorluğundan nasibine Anadolu ve Suriye düşen Makedonyalı General Seleukos'un, bir yıl süren kuşatmasına dayanabilecek ölçüde güçlü bir yapıya sahipti.⁷⁵ Rodoslular Atina donanmasının gücünü yitirmesinin tesiriyle artan korsanlık faaliyetleriyle de mücadele ettiler ve büyük ölçüde muvaffakiyet sağladılar. Özellikle Giritli korsanlara yönelik olarak gerçekleştirilen ve Kiklad Adalarının da katıldığı M.Ö. 220 tarihli sefere liderlik ettiler ve M.Ö. 206-203 yılları

⁷¹ Mestrius Plutarkhos, **Paralel Yaşamlar (Bioi Paralleloji): İskender ve Cæsar**, çev. Furkan Akderin, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, İskender/XVI-XVII, s. 21-25.

⁷² Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi**, C. I/1 (Cumhuriyet: Menşelerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar), Ankara, TTK Basımevi, 4. baskı, 1998, s. 298.

⁷³ Roger S. Bagnall, **The Administration of the Ptolemaic Possessions Outside Egypt**, New York, Colombia University Press, 1976, s. 80, 103, 117, 123, 141, 145-151.

⁷⁴ Hellen Birliği'ni tesis etmeyi tarihi bir vazife olarak gören Makedonyalı krallar, Mısırlıların Ege'deki güçlü konumundan rahatsızlık duyuyorlardı. Nitekim M.Ö. 255'te İstanköy'de ve M.Ö. 245'te Andre'de iki ayrı savaş cereyan etmiş, her ikisinde de Makedonyalılar üstünlük sağlamıştı. Ancak bu gelişmelerin Ege Adaları üzerindeki Mısır hegemonyasını ortadan kaldırmaya yetmediği anlaşılmaktadır. Bu husus Ege'de faaliyet gösteren güçler arasında Makedonyalıların aksine Mısırlıların daimi bir donanmaya sahip olmasından ileri geliyordu. Bkz. Chester G. Starr, **a.g.e.**, s. 50-51.

⁷⁵ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 195-196.

arasında dikkate değer başarılar sağladılar.⁷⁶ Bu dönemde bölgede mühim roller üstlenebilecek potansiyele sahip başka adalar da vardı: Midilli, Sakız ve Sisam adalarında yaşayan ahali, Rodoslularla birlikte M.Ö. II. yüzyıl başlarında Romalılarla ittifak tesis etmişlerdi. Böylece Ege'de Seleukoslar ile Makedon Kralların hâkimiyet kurmasına mani olmuşlardı.⁷⁷

Romalılar görünürde Yunan şehir devletleri ile Ege'nin güvenliğini tesis etmek gibi maksatlarla bölge politikalarına dâhil olmuşlardı.⁷⁸ Romalıların bölgede kazandıkları zaferlerin sonucunda M.Ö. 190'dan itibaren Yunanlıların elindeki stratejik noktalar işgal edilmiş, Rodos dâhil olmak üzere Batı Anadolu kıyılarındaki Helen şehirleri müttefikten çok Roma uyruğu hâline getirilmiş, M.Ö. 168 yılında Makedonya Krallığı'na son verilmişti. Ege'deki Roma varlığı tedrici işgallerle devam etti. Sonunda M.Ö. 150 tarihinde kurulan Makedonya eyaletine kıta Yunanistan'ın da iltihak olunmasıyla⁷⁹ birlikte adaların kaderi büyük ölçüde tayin edilmiş oldu. Keza M.Ö. 168 tarihinde Ptolemiosların Ege'de bir güç olmaktan çıkmasına sebep olacak koşulların tesis edildiği, Mısır'ın Roma'ya tâbi olduğu görülmektedir.⁸⁰

Roma'nın Ege'deki siyasal gelişmelerin aktörü hâline gelmesiyle birlikte yaşanan savaşların neticesinde, özellikle M.Ö. II. yüzyılın ilk çeyreğinde, bölgede ciddi bir siyasal boşluğun oluştuğu görülmektedir. Öyle ki M.Ö. 188 tarihinde akdedilen meşhur Apameia Barışı'nda bahsi geçen "özgür kentler" arasında bazı adaların da ismi bulunuyordu: Sakız, İstanköy,

⁷⁶ Philip de Souza, **Piracy in the Graeco-Roman World**, Cambridge University Press, 2. baskı Cambridge 2002, s. 80-82.

⁷⁷ Halil Demircioğlu, **a.g.e.**, s. 334; Örneğin M.Ö. 135 tarihinde Sisam Adası, tıpkı Rodos gibi Roma Senatosu tarafından "dost ve müttefik" olarak tanımlanmıştı. Bkz. David Magie, **Anadolu'da Romalılar: M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu**, çev. Nezih Başgelen, Ömer Çapar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, s. 57.

⁷⁸ Öte yandan Romalıları Ege'ye çeken en mühim hususun Makedonya ve Seleukos İmparatorluğu'na karşı giriştikleri rekabet olduğunu tahmin etmek güç değildir. Bu hususta Rodosluların ve Bergamalıların yardım çağrıları yalnızca vesile oldu. Bkz. **a.g.e.**, s. 296-302, 312-313; Afif Erzen, **İlkçağ Tarihinde Trakya: Başlangıçtan Roma Çağı'na Kadar**, İstanbul 1994, s. 11; Chester G. Starr, **a.g.e.**, s. 51, 56.

⁷⁹ Halil Demircioğlu, **a.g.e.**, 341, 352, 366-367, 400-401,

⁸⁰ Hasan Bahar, **Roma ve Bizans Tarihi: Krallık, Cumhuriyet, İmparatorluk ve Doğu Roma (Bizans)**, Kömen Yayınları, 2. Baskı, Konya 2010, s. 24.

Methymna (Midilli), Sisam ve Bozcaada. Bu adaların yanı sıra *Myrinalıların* yani Limni'nin de bağımsız olduğu ifade edilmektedir.⁸¹ Daha sonra Bergama Kralı III. Attalos'un ülkesini tartışmalı bir vasiyetname ile Roma'ya miras bırakması sonucu M.Ö. 133'te⁸² Romalılar Batı Anadolu'da mühim bir köprübaşı elde ettiler. Roma Senatosu adalarla, adeta "eşitlerin ilişkisi"ne vurgu yapan "kardeşlik" antlaşmaları yapıyorlardı. Örneğin M.Ö. 105 yılında İstanbul'a ve M.Ö. 25 yılında Midilli ile Roma arasında karşılıklı askerî yardım maddelerini de içeren antlaşmalar imzalamışlardı.⁸³ Elbette adalar ahalisi ile Roma Senatosu arasında eşitlerin ilişkisine dayanan bir antlaşma metni akdedilemezdi. Özellikle bahsi geçen "özgür" adalara, söz konusu "özgürlüğü" Roma'nın bahşettiği düşünülüyorsa, bu durumun Roma tarafından takip edilen tedrici hâkimiyet kurma politikasının bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu minval üzere adalarda yüzlerce yıl hüküm sürecektir olan *pax-romana* inşa edilmiş oldu.

3- OSMANLI HÂKİMİYETİNE KADAR EGE ADALARI

Roma ve daha sonra "Bizans"ın adalar dünyasındaki yegâne hâkim pozisyonu, göz ardı edilebilir düzeydeki bazı kesintilerle birlikte Latinlerin bölgede bir siyasal güç olarak varlık göstermeye başlamasına kadar devam etti. Şüphesiz adalardaki Bizans otoritesini sarsan ilk gelişme, İmparatorluğun en mühim toprakları olan Mısır ve Suriye'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesinin ardından geldi.

Müslümanlar kısa sürede Doğu Akdeniz'de geniş bir kıyı şeridine hükmetmeye başladılar. Güçlü bir donanmaya ihtiyaçları olduğunu ilk defa Muaviye'nin fark ettiği görülmektedir. Müslümanlar ilk başarılı deniz seferini 649 yılında gerçekleştirdiler. Muaviye kendi idare ettiği bir donanmayla

⁸¹ David Magie, *a.g.e.*, dn. 75 (s. 161, 165).

⁸² Halil Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 415.

⁸³ David Magie, *a.g.e.*, s. 57-58, dn. 88-89 (s. 180-182). Özellikle M.Ö. 45'te Marcus Antonius'un müttefiki VII. Cleopatra'nın kontrolündeki toprakların, Octavius tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Ege Adalarında Roma hâkimiyetinin kesin olarak tesis edildiğini ifade etmek mümkündür. Bkz. Alan K. Bowman, *Egypt: After Paroah (332 BC-AD 642, from Alexander to the Arab Conquest)*, Hong Kong, University of California Press, 2. baskı, 1996, s. 27-29.

Kıbrıs'ın merkezi konumundaki Konstantina'yı fethetti. Birkaç yıl sonra 654 tarihinde Rodos, ardından Girit yağmalandı. İstanköy, Müslüman denizciler tarafından ele geçirildi. Kıbrıs, Rodos ve İstanköy hedef alan bu akınların, İstanbul'a yönelecek olan saldırının bir habercisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Bizanslılar kısa sürede durumun ciddiyetini idrak ettiler ve 655 tarihinde Güneybatı Anadolu açıklarına bizzat İmparator II. Konstans idaresinde bir donanma sevk ettilerse de gerçekleşen bir deniz savaşında Müslümanlar mutlak bir üstünlük elde ettiler. Ardından İstanbul'a giden deniz yolu üzerindeki Sakız Adası fethedildiği gibi 670 tarihinde modern Erdek yakınlarındaki Kapıdağ Yarımadası işgal edildi.⁸⁴ Arap fetihlerinin amacı İstanbul'a giden yolu açmaktı. Arapların nihai hedefi ne olursa olsun, VII. yüzyıla gelindiğinde bölgede varlık gösteren yeni bir güç olarak ortaya çıkmışlardı.

Ege'nin güneyinde Arapların siyasî bir mevcudiyet ortaya koymaları ve Bizanslıları Ege'de mağlup etmeleri, adalar dünyasını yakından ilgilendiren birkaç hususla ilişkilendirilebilir. Öncelikle İmparatorluğun temel gündemini III. yüzyıldan itibaren dinî meseleler teşkil etmişti. Sonunda imparatorlar Hristiyanlığı benimsemiş olsalar bile bu defa dinî tartışmaların tesiriyle ortaya çıkan toplumsal ayrışma sona erdirilememişti.⁸⁵ Öte yandan IV. yüzyıldan itibaren yaşanan barbar saldırılarında İtalya neredeyse tamamen istila edildiği gibi Kartaca dâhil Kuzey Afrika, barbarlarca işgal edilmişti.⁸⁶ Tüm bunların dışında Bizanslılar, Araplarla mücadeleye girişmeden önce

⁸⁴ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, TTK Basımevi, 5. baskı, 1999, s. 108-109.

⁸⁵ Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, çev. Galip Üstün, İstanbul, İletişim Yayınları, 3. baskı, 2006, s. 42-49. Özellikle VI. yüzyıldan itibaren imparatorlar, kendilerinin tanrı tarafından görevlendirildikleri düşüncesiyle hareket etmeye başlamışlardı. Bu bakımdan kilise üzerinde mutlak bir hâkimiyet tesis etmeye gayret göstermişlerdi. Bununla birlikte imparatorlar kiliseyi toplum üzerindeki otoritelerini korumalarının bir yolu olarak görüyorlardı. Bkz. Gregor Leopold Seidler, **Bizans Siyasal Düşüncesi: Bizans Halk Hareketlerinin Toplumsal Kökeni**, çev. Mete Tunçay, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1997, s. 24-25, dn. 21. Dolayısıyla Bizans devrindeki dinî tartışmaların toplumsal ve siyasî düzlemde sarf-ı nazar edilemeyecek bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Georg Ostrogorsky, Suriye ve Mısır'ın Müslümanlar tarafından fethinde dinî ayrılıkların büyük tesiri olduğunu ifade etmektedir. Bkz. **a.g.e.**, s. 110.

⁸⁶ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 267-268.

İranlılarla uzun ve yıpratıcı bir savaştan çıkmışlardı.⁸⁷ Bu durum Arap taarruzunun öncesinde yörenin göz ardı edildiğini düşündürmektedir. Keza Ege tüm bu mücadelelerin uzağında kalmış gibi görünüyordu. Bir başka ifadeyle Ege, uzun süren "Roma barışı" devri ile barbar istilaları sürecinde ve sonrasında doğrudan yabancı bir gücün saldırısına maruz kalmamış bir yöreyi teşkil ediyordu. Bu durum yöredeki tahkimatların bakımsız kalmasına ve donanmanın bölgeyi müdafaa edecek kudretini yitirmesine yol açmış olabilir. Sonuç olarak adalar dünyası, *pax-Ottomana*'nın tesisine kadar yeni bir siyasal istikrarsızlık devresine girmiş bulunuyordu.

Müslümanların imparatorluk topraklarına yönelik gerçekleştirdikleri akınlar 678 yılında İstanbul'un muhasara edilmesiyle son noktaya ulaşmış, ancak kuşatmanın akamete uğramasının ardından Ege'de Bizans yine en büyük kudret hâline dönüşmüştü. Keza büyük kayıplarla İstanbul önlerinden çekilen Arap donanması, Güney Anadolu açıklarında büyük bir fırtınaya tutuldu. Her ne kadar yine akamete uğrayacaksa da, 717 tarihinde tam bir yıl süreyle Araplar İstanbul'u tekrar kuşatma altında tutabildiler.⁸⁸ İstanbul'a yönelik seferin gerçekleştirildiği yıl Rodos da işgal altına alınmış ancak Müslüman kuvvetleri adadan geri çekilmişlerdi. 807 yılında ise ada yine kısa süre için ele geçirilip ciddi şekilde yağmalandı.⁸⁹ Ardından, Arap denizciler Ege'de mühim bir başarı elde ettiler. 827 tarihinde Endülüs'ten İskenderiye'ye sürülen Araplar, Girit'i fethettiler. Adanın yeni sakinleri, Kandiye (Rabazulhandak) şehrini tesis ettiler.⁹⁰ Bununla birlikte 843/844 yılında ada kısa süre için tekrar Bizans hâkimiyetine girse de 961 yılına kadar Arapların idaresinde kaldı.⁹¹ Girit'in istirdadı, Bizanslılar adına mucizevî bir başarıydı.⁹²

⁸⁷ Aguste Bailly, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Haluk Şaman, İstanbul, Nokta Kitap, 2006, s. 85, 90-91.

⁸⁸ Georg Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 116.

⁸⁹ Machiel Kiel, "Rodos", **DİA**, C. 35, İstanbul 2008, s. 155.

⁹⁰ Cemal Tukin, "Girit", **DİA**, C. 14, İstanbul 1996, s. 85.

⁹¹ Georg Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 206, 265.

⁹² Ada Nikephoros Phokas tarafından ele geçirilmişti. XI. yüzyılda yaşamış olan Bizanslı tarihçi Michael Atteliates'e göre, Phokas'ın adayı "kurtarılmı" başarısının esasen bir dizi tesadüfe dayanmıştı. Bir başka ifadeyle talihi Phokas'a yaver gitmişti. Bunun yegâne sebebi ise inançlı birisi olmasıydı. Bkz. **Tarih**, çev. Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 224-229. Dolayısıyla

Bununla birlikte Müslümanlar tarafından tesis edilen Kandiye'nin yüzyıllar boyunca adanın merkezi olarak kalacak olması⁹³ bir yüzyılı aşkın süre Girit'i hâkimiyetleri altında tutan Arapların, adada mühim izler bıraktığını düşündürmektedir.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler kısa sürede Batı Anadolu sahillerine ulaştılar. Kuzeybatı Anadolu'ya doğru uzanan Türk akınlarında görev alan Çaka Bey, 1078 tarihinde esir düşmüş, yetenekleriyle İmparator Botaniates'in yakın çevresine dâhil olmuştu. Böylece Bizans Devlet yapısını ve zaafalarını yakından tanıma imkânına kavuşmuştu.⁹⁴ 1081'de I. Aleksios Komnenos'un İmparatorluk tacını elde etmesinin ardından gözden düşmüş, ardından İstanbul'dan kaçarak İzmir'i ele geçirmişti. Öyle anlaşıyor ki Çaka Bey bilhassa İstanbul'da bulunduğu süre boyunca denizciliğin önemini kavramıştı. İzmir'de 40 gemiden oluşan bir filo inşa ettirdi. Önce Midilli Adası'nı hedef aldı. Adanın Bizanslı valisini uzaklaştırdıktan sonra Midilli'nin merkezini ele geçirdi. Bu sırada Molivos (Methymna) Kalesi'nin direnmesi üzerine Sakız Adası'nı zapt etti.⁹⁵ Ioannes Zonaras'ın ifadeleri dikkate alınırsa, Çaka Bey Sakız'la yetinmemiş, Sisam'ı hatta Rodos ile daha "pek çok adayı" da ele geçirmişti. Bununla birlikte Çaka Bey'in bu başarıları kısa ömürlü olmuştu.⁹⁶ Ancak bu girişim, Türklerin Ege'de hâkimiyet kurma mücadelelerinin yalnızca başlangıcıydı.

XI. yüzyıl, İtalyan denizcilerin hayranlık uyandırıcı müteşebbis bir bilinçle Doğu Akdeniz'in her köşesinde faaliyet göstermeye başlamalarına tanıklık etti. Özellikle I. Haçlı Seferi başta Cenevizliler, Pisalılar ve

adanın Bizanslılar tarafından ele geçirilmesi olayı ilahi bir kudret ile açıklanmış; ancak tanrının inayetiyle gerçekleşebilecek keyfiyette bir muvaffakiyet olarak algılanmıştı.

⁹³ Ersin Gülsoy, "Kandiye", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 303-304.

⁹⁴ Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 186-187.

⁹⁵ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara, TTK Basımevi, 1996, s. 7.

⁹⁶ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)*, çev. Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 165.

Venedikliler olmak üzere İtalyanlar arasında Levant ticaretine dönük ilgiyi uyandırdı.⁹⁷ Venedik, belki de Ege'de kalıcı izler bırakan İtalyan şehir devletleri içinde en kudretlisiydi. Venedikliler 1082 tarihinde, Normanlara karşı Bizans'a verdikleri destek mukabilinde, İmparatorluk topraklarında ciddi imtiyazlar elde ettikleri gibi doğu ile olan ticarî bağı yönetmek üzere İstanbul'da önemli noktalar ele geçirdiler.⁹⁸ Doğu Akdeniz'e ilk büyük seferlerini 1099 tarihinde gerçekleştirdiler.⁹⁹ 1111 tarihine gelindiğinde I. Aleksios Komnenos'un, Venedikle akdedilen ticaret antlaşmasının bir benzerini Pisa ile gerçekleştirmesi¹⁰⁰ XII. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu kıyıları ile Ege Adalarında cereyan eden Levant ticaretinde İtalyanların söz sahibi olmaya başladığını düşündürmektedir.

İtalyanların Ege Adalarına tertipledikleri ilk ciddi askerî harekât 1125 tarihine tesadüf etmektedir. I. Aleksios'un halefi II. İoannes, Venedik'le daha önce akdedilmiş olan ticaret anlaşmasını İmparatorluğun itibarını ve iktisadî çıkarlarını dikkate alarak yenilemek istememişti. Bu durum karşısında, görünürde Haçlılara destek vermek için bölgede bulunan Venedikliler,¹⁰¹ önce Rodos'a saldırdılar. Sakız'da kışlayan Venedik donanması ardından İstanköy, Sisam, Midilli ve Andre'yi yağmalayıp Modon Limanı'na taarruz ettikten sonra Adriyatik'e döndü. Sonunda Venedikliler İmparatoru ikna etmeyi başardılar ve imtiyaz anlaşmasını imzalattılar.¹⁰² Ancak Venedik'in elde ettiği geniş ayrıcalıklar ile İmparatorluk çıkarları arasındaki ciddi uyuşmazlık, çok geçmeden yeni bir çatışma ortamının doğmasına sebep oldu. Venedik'in Bizans topraklarında cereyan eden ticaretteki hâkim pozisyonu karşısında muvazeneyi tesis etmeye çalışan I. Manuel, 1169'da

⁹⁷ W. Heyd, **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, TTK Basımevi, 2. baskı, 2000, s. 63.

⁹⁸ Georg Ostrogorsky Venediklilerin İstanbul'da birkaç iskele ile imalathâne elde etmelerini, "Venedik'in doğudaki müstemleke imparatorluğunun temel taşı" olarak kabul edecek ölçüde mühim bir gelişme olarak sunmaktadır. Bkz. **a.g.e.**, s. 331-332.

⁹⁹ Donald M. Nicol, **Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 69.

¹⁰⁰ Georg Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 339.

¹⁰¹ Donald M. Nicol, **Bizans ve Venedik**, s. 75-77.

¹⁰² W. Heyd, **a.g.e.**, s. 212-213.

Cenevizlilerle 1170 tarihinde de Pisalılarla anlaşmalar akdettiği gibi ertesi yıl imparatorluk dâhilindeki tüm Venediklileri tutuklatarak, mallarını müsadere etti. Venedikliler bu girişimlere mukabil Midilli ve Sakız'ı yağmalayıp büyük ölçüde tahrip ettiler. Yaşanan bu gerginlikler anlaşmanın yenilenmesini takriben on yıl geciktirdi.¹⁰³ İstanbul, Bizanslılar için "şehirlerin sultanı", Roma'nın imparatorluk mirasının en özel kanıtıydı. Latinlerin şehir içinde, yabancılar için fazla kibirli tavırları, eski Bizans uyruklarının şimdi İmparatorluğun efendileri gibi hareket etmesi, zamanla İstanbul ahalisi arasında infial uyandırmıştı. Andronikos Komnenos, Latinlere karşı duyulan bu büyük nefretten faydalanarak iktidarı ele geçirmiş, başta Ceneviz ve Pisalı tüccarlar ile Katolik din adamları olmak üzere kentteki Latinleri ya katlettirmiş ya da esir etmişti.¹⁰⁴ İtalya'nın güneyine yerleşmiş olan Normanlar ise bu gelişmeyi vesile bilip öteden beri rekabet hâlinde oldukları Bizanslılara karşı 1185 tarihinde Selanik'e kadar uzanan bir intikam seferi tertitlediler.¹⁰⁵ İtalyanların Bizanslılara karşı bu gurur kırıcı faaliyetleri, 1204 tarihinde yaşanacak olan ve Ege'nin tamamen Bizans kontrolünden çıkmasına yol açan gelişmeler karşısında belki de son derece önemsiz kalacaktı.

1204 yılında Haçlıların Bizans İmparatorluğu'nu işgal edip paylaşmalarıyla sonuçlanan olaylar tarihte "IV. Haçlı Seferi" olarak anılmaktadır. Haçlılar, Bizans'ın veraset meselesini çözüme kavuşturmayı "kutsal" amaçları arasında sayarak, Kudüs'e doğru harekete geçmektense "şehirlerin sultanı"nı yağmalamayı tercih ettiler. Dolayısıyla ilk bakışta bir noktada seferin kontrolden çıktığını düşünmek mümkünse de esasen yaşananlar Bizanslı taht müddeilerinin dizginlenemez ihtirasları,¹⁰⁶ Venediklilerin fırsatçılığı¹⁰⁷ ve hiç şüphe yoktur ki İstanbul'un hayranlık

¹⁰³ Georg Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 360.

¹⁰⁴ Donald M. Nicol, **Bizans ve Venedik**, s. 101-103.

¹⁰⁵ W. Heyd, **a.g.e.**, s. 245.

¹⁰⁶ Georgios Akropolites, **Vekayinâme**, çev. Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 18-22.

¹⁰⁷ Doge Enrico Dandolo öncülüğünde Venedik Senatosu 1201 yılı kışında Haçlı olma heveslisi Fransız soylularına destek verme kararı aldılar. Haçlılarla Venedik arasında akdedilen anlaşmaya bakıldığında Venediklilerin yalnızca ekonomik ve siyasi çıkarlarını savunmaya dönük hükümleri gündeme getirdikleri görülmektedir. Bkz. Geoffroi de Villehardouin, **Konstantinopolis'in Fethi (IV.**

uyandıran ihtişamı karşısında ne yapacağını bilemez hâle gelen Haçlıların yağma hevesinin¹⁰⁸ bir sonucuydu.

İşgalciler hemen İmparatorluk topraklarını bölüştüler. Bu paylaşımdan Venedikliler kârlı çıkmışlardı.¹⁰⁹ 1204 Eylülünde, Mora'nın kuzeybatı ucundan (Patras) başlayarak Ege Adaları üzerinden İstanbul'a kadar devam eden ticaret güzergâhı boyunca tüm toprakların Venedik'in payına düştüğü prensipte Haçlılar tarafından kabul edildi.¹¹⁰ Sırada bu toprakların ele geçirilmesi vardı. Venedikliler adaların kontrolü için hemşerilerini ve Lombardları teşvik etmeye karar verdiler. Bu hususta Enrico Dandolo'nun yeğeni Marco Sanudo temayüz etti. Sanudo, amcasından aldığı gemilerle Nakşa, Para, Andipara, Değirmenlik, Yamurgı ve Şıra adalarını ele geçirdi. Andre ise Marino Dandolo'nun payına düştü. Geremia ve Andrea Gihisi kardeşler İstendil, Mokene ile İşkiros, İşkepolos, İşkatos adalarını ele geçirdi. Anafiye, Foscolo; Limni, Navigaios; İstanbulya Adası ise Quirini aileleri tarafından zapt edildi. Tüm bu ismi geçen Venedikliler başarılı girişimci ve mahir birer denizci olmalarının yanında esasen Venedik adına yağma yapan korsanlardan başkası değildiler.¹¹¹ Ağrıboz, 1204 tarihinde Montferra Markisi'ne yardım eden Lombardlar tarafından işgal edilmişti. Adanın idaresi Venedik'e vergi ödemek ve tâbi kalmak şartıyla Marki'ye bırakıldı. Patnoz'un idaresi Ortodoks din adamlarına terk edilirken, Çuka ve Sikliye ile -ancak 1217 tarihinde ele geçirilen- Girit, doğrudan Venedik tarafından idare edilmeye başlandı.¹¹² Bu arada Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos gibi Anadolu kıyılarına yakın Menteşe ve Saruhan Adalarından bazıları İznik Rum

Haçlı Seferi Kronikleri'nin içinde), çev. Ali Berktaş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, V/20-23, s. 6-9.

¹⁰⁸ Işın Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış", **Bizans Tarihi Yazıları: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2. baskı, 2005, s.106. Bizzat kendisi de bir yağmacı olan Villehardouin büyük "zafer" sonrasında elde edilenleri şu şekilde betimlemektedir: *Ganimet öyle büyüktü ki, ... dünyada o zamana dek rastlanmamış zenginlikte malların hesabını kimse çıkaramaz.* Bkz. **a.g.e.**, s. 74.

¹⁰⁹ Georgios Akropolites, **a.g.e.**, s. 26-27.

¹¹⁰ Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine**, İstanbul, Metis Yayınları, 1990, s. 30-31.

¹¹¹ W. Heyd, **a.g.e.**, s. 300-301.

¹¹² Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 32-33.

Devleti'nin idaresinde kaldı. Ancak 1261 tarihinde İstanbul'da yeniden Bizans İmparatorluğu ihya edildiğinde, Venedik hâkimiyetindeki Ege Adalarına yönelik girişimler akamete uğradı.¹¹³

Bizans'ın Ege'de nasıl olup da böylesine hızlı bir şekilde kontrolü yitirmesine anlam verme çabası, önemli bir tarihsel meseleye işaret etmektedir. Georg Ostrogorsky'e göre, İtalyanların daha Ege'ye gelişinden evvel "devlet içinden tükenmişti; ... kudretinin dayanmış olduğu sistem mahvolmuş ve iktidarının ana temeli olan Anadolu'yu, ... , hemen hiç karşı koyamadan elinden çıkarmıştı."¹¹⁴ Dolayısıyla 1071 tarihinden sonraki Türk fetihleri, Bizans'ın ve Anadolu'nun olduğu kadar Ege Adalarının da kaderini tayin etmişti.

Ege Adaları XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Venedik'in yayılmacı emellerinin tahakkukuna tanıklık etti. Artık Ege Adalarının gerçek hâkimi Venedik Cumhuriyeti ve ona kendine has bağlarla tâbi olan Venedikli ailelerdi.¹¹⁵ Yüzyılın ikinci yarısında ise Bizans İmparatorluğu'nun ihyası, Ceneviz'i Ege Adalarında yeniden mühim bir aktöre dönüştürdü. VIII. Mikhail Palaiologos 1275 tarihinde, Foça'yı Cenevizli Zaccaria Ailesi'ne imparatorluk dirliği olarak ihsan etti.¹¹⁶ Her ne kadar ortak düşman olan Venedik; Cenevizlilerle Bizanslıları tabiî müttefik hâline getirse de bu "dostluk" daima Bizans'ın aleyhine seyretti. Zira donanması olmayan Bizans iki deniz devleti arasındaki rekabetin arasında kalmıştı. Nitekim 1304 yılında Benedetto Zaccaria Sakız Adası'nı ele geçirerek¹¹⁷ Ege'nin kuzeyindeki Ceneviz varlığını daha da güçlendirdi.

XIV. yüzyılın başında cereyan eden mühim gelişmelerden biri St. Jean Şövalyelerinin Kıbrıs'tan kovulduktan sonra 1306 tarihinden itibaren Rodos ve Oniki Ada'yı ele geçirmeye başlamasıdır. Şövalyeler Rodos civarındaki

¹¹³ Donald M. Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)**, çev. Bilge Umar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, 2003, s. 64.

¹¹⁴ **a.g.e.**, s. 329-330.

¹¹⁵ W. Heyd, **a.g.e.**, s. 302.

¹¹⁶ Donald M. Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları**, gös. yer.

¹¹⁷ Georg Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 453.

küçük adaların haricinde Kalolimnos, İstanköy, Leryos ve Sömbeki ile İncirli'yi kontrol altına aldılar.¹¹⁸ Öte yandan aynı dönemde Batı Anadolu'yu fetheden Türkler, Ege Adalarının siyasal atmosferine yön veren olayların bir parçası haline geldi. Saruhan, Aydın ve Menteşe beylerinin gerçekleştirdiği diplomatik temaslar bu Türk beyliklerinin hatırı sayılır birer güce dönüştüğünü göstermektedir.¹¹⁹ Kıyıları fethettikten sonra hızla kendi donanmalarını inşa eden Türk Beyleri zamanla komşu adalara akınlarda bulunmaya başladılar. Kandiye'deki Venedikli yöneticinin 1318'deki raporuna göre Türkler, Santorin ve Kerpe adalarına taarruz etmişlerdi.¹²⁰ Aydınogulları 1319 tarihinde Sakız Adası'na akın düzenledi.¹²¹ Özellikle Aydınoglu Umur Bey'in bu dönemde gerçekleştirdiği gazalar büyük önem arz etmektedir. Umur Bey, Atina havalisi ile Ağriboz'un güneyini elinde bulunduran Katalanlarla işbirliği yaparak, Anadolu kıyısının ötesindeki adalara akınlar tertiplemeye başladı. 1325 yılında Venediklilerin Ege'deki iki önemli merkezi olan Ağriboz'a ve Nakşa'ya yöneldi. Üç yıl sonra Katalanlarla eş güdümlü olarak Ağriboz'a yeni bir saldırı düzenledi.¹²² Aydınoglu Umur Bey'in faaliyetleri Bizans İmparatoru III. Andronikos'un dikkatini bölgeye çekti. Sakız'ı yeniden ele geçirdikten sonra Saruhan Bey ve Umur Bey ile ittifak gerçekleştirdi.¹²³ Bununla birlikte Umur Bey'in gazalarını sürdürdüğü görülmektedir. Bu defa akınlarının hedefinde Sakız, Bozcaada ve Semadirek adaları ile Mora kıyıları vardı.¹²⁴ Her yıl tekrarladığı seferleri kapsamında 1332 tarihinde Umur Bey İpsara, İşkiri, İşkepolos adalarını ele geçirdi. Aynı yıl Ağriboz'a saldırarak Venediklileri yenilgiye uğrattı ve adanın *baliosu* Pietro Zeno'yu tutsak etti. Pietro Zeno canını ve adasını Umur Bey'e vergi ödemeyi kabul ederek kurtarabildi. Tüm bu gelişmeler Umur Bey üzerine bir Haçlı seferi tertiplenmesine yol açmışsa

¹¹⁸ Nicolas Vatin, **Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık (1480-1522)**, çev. Tülin Altınova, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2004, s. 13.

¹¹⁹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 139 vd.

¹²⁰ Zachariadou 241

¹²¹ Erdoğan Merçil, "Aydınogulları", **DİA**, C. 4, İstanbul 1994, s. 239.

¹²² Elizabeth A. Zachariadou, "Atina Katalanları ve Ege Bölgesinde Türk Yayılmasının Başlaması", çev. Serdar Çavuşdere, **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXVIII, S. 45, 2009, s. 245-249.

¹²³ Feridun M. Emecen, "Saruhanoğulları ve Uc Dünyası (1300-1346)", **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 3. baskı, 2005, s. 108.

¹²⁴ Erdoğan Merçil, **a.g.md.**, s. 239-240.

da 1334 yılında gerçekleşen saldırılar Aydınoğullarının ertesi yıl yeniden adalarda faaliyet göstermesine mani olamadı.¹²⁵ 1335 tarihine gelindiğinde Umur Bey, Sakız'ı ele geçiren Cenevizlilere karşı Bizanslılara destek verdi.¹²⁶ Öyle anlaşıyor ki Bizans İmparatoru, Cenevizlilerin bölgede yeni mülkler elde etme çabasını Türklerle ittifak yaparak önleyebileceğini düşünüyordu. Nitekim İmparator, aynı yıl Ceneviz işgali altındaki Midilli için de Umur Bey'den yardım istemiş, kısa süre sonra da Midilli yeniden Bizans İmparatorluğu'na bağlanmıştı.¹²⁷ Bizans İmparatoru III. Andronikos'un bu diplomatik girişimleri Umur Bey'in Ege'de Cenevizlilerle rekabet edebilecek düzeyde deniz gücüne malik olduğunu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Aydınoğullarının yanı sıra Menteşe Beyliği de Ege'de mühim bir aktördü. Nitekim 1337 tarihinde Kandiye Dükü ile Menteşe Beyi İbrahim'in arasında akdedilen anlaşmada Ağriboz için Venediklilerin haraç ödemesi hükme bağlanmıştı.¹²⁸ Öte yandan 1344'ten sonra Haçlılar daha kararlı bir şekilde İzmir civarına saldırılar tertiplediler. Sonunda 1348 tarihinde Aydınoğlu Umur Bey şehit düştü. İzmir'in kaybı ve Umur Bey'in ölümünden sonra Aydınoğullarının Ege Adalarındaki etkilerini büyük ölçüde yitirdikleri anlaşılmaktadır.¹²⁹

Venedik XIII. yüzyılın başından beri Doğu Akdeniz'de ve Ege'de büyük bir siyasal aktördü.¹³⁰ Bunun da ötesinde Bizans İmparatorluğu topraklarında ciddi ticarî imtiyazlara sahipti. Bu hususlar Bizans üzerinde Venedik'in nüfuzunun güç kazanmasına sebep oluyordu. Bizans İmparatorları bu durum

¹²⁵ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 161-163.

¹²⁶ Erdoğan Merçil, *a.g.md.*, s. 240.

¹²⁷ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 186-187.

¹²⁸ Elizabeth A. Zachariadou, *a.g.m.*, s. 229.

¹²⁹ Erdoğan Merçil, *a.g.md.*, gös. yer. Bununla birlikte 1383 tarihinde Kikladların önemli bir kısmını idaresi altında tutan Nakşa Dükü Aydınoğullarına vergi ödemeye devam ediyordu. Bkz. Feridun Emecen, "Nakşa", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 332.

¹³⁰ Venedik donanmasının dayanağı olan iyi organize edilmiş tersaneleri ve meşhur top döküm atölyeleri dönemin edebiyatını etkileyecek ölçüde büyük bir şöhrete sahipti. Öyle ki Dante, Venedik'deki tersanelere gönderme yaparak, "Cehennem"inde ilahî bir kudretle kaynayan büyük miktardaki zifte dair okuyucusunun fikir sahibi olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bkz. Dante Alighieri, *İlahi Komedya*, çev. Rekin Aksoy, İstanbul, Oğlak Yayınları, 13. baskı, 2012, C. I (Cehennem), XXI/7-16, s. 208.

karşısında Venedik'e mukabil bir muvazene unsuru aradılar. Böylece Cenevizlilerle sıkı münasebetler tesis ettiler. Özellikle İstanbul'un yeniden imparatorluk başkenti hâline getirilmesinden sonra sunulan teşviklere bağlı olarak Bizans Sarayı'nda Ceneviz tesiri arttı. Galata bir Ceneviz kolonisi hâline dönüştü. Bu defa Cenevizlilerin aşırı güçlenmesi Bizans cenahında rahatsızlık uyandırdı. XIV. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, Boğaziçi'nde gerçekleşen ticaretten elde edilen gelirin neredeyse tamamı Cenevizlilerin kazanç hanesine yazılıyordu. Bu dönemde Bizans tahtını ele geçirmiş olan Kantakuzenos, Cenevizliler aleyhine bazı ticaret ve deniz politikaları geliştirdi. Ortaya çıkan rekabet 1349 yılında savaşa dönüşmüştü.¹³¹ Sonuç olarak Cenevizliler bir şekilde Kantakuzenos'u uzaklaştırmanın yollarını aramaya koyuldu.

Tahtından uzaklaştırılmış olan meşru imparator V. İoannes Palaiologos ile Francesco adında maceraperest bir Cenevizli denizcinin yolları bu sırada Bozcaada'da kesişmişti. Söz konusu Francesco, Ege'nin kuzeyindeki adalara, Foça ve Enez'e hükmedecek olan Gattelusio Hanedanı'nın kurucusu olacaktı. İmparator ve Francesco Gattelusio başarılı bir darbeye 1354 yılında tahtı ve payitahtı ele geçirmeye başardılar. Tacına kavuşan İmparator, Francesco'yu kız kardeşi ile evlendirdiği gibi ona Midilli Adası'nı bahşetti. 1384 yılının haziran ayında ise Francesco'nun kardeşi Nicolo Enez'i ele geçirdi.¹³² 1404 yılına gelindiğinde şap madenleriyle ünlü Eski Foça Gattelusioların mülklerine dâhil oldu.¹³³ Sphrantzes, dönem hakkında sunduğu malumat arasında 1414 yılında Taşoz'un II. Manuel tarafından fethedildiğini bildirmektedir.¹³⁴ Oysa II. Manuel'in adayı fethettiğinden çok "ziyaret" ettiğini söylemek daha doğru olur. Selanik'e giderken yolunu bir anlamda uzatarak adaya uğrayan İmparator, adanın bir Bizans toprağı olduğu mesajını vermek istemişti. Zira bu dönemde

¹³¹ Georg Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 485-486.

¹³² Willam Miller, "Gattilusj of Lesbos (1355-1462)", *Essays on the Latin Orient*, Cambridge University Press, Cambridge 1921, s. 314-315, 318

¹³³ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 45.

¹³⁴ Yorgios Sfrancis, *İstanbul'un Fethinin Son Tanığı Yorgios Sfrancis'in Anıları: Chronicon Minus*, haz. Levent Kayapınar, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 3 baskı, 2009, IV/1, s. 42.

Gattelusiolar ada üzerinde hak iddia ediyorlardı.¹³⁵ 1433 yılında ise Semadirek'in Gattelusio hâkimiyetinde olduğunu bildiren muasır kaynaklar mevcuttur. ¹³⁶ Ertesi yıl I. Dorino Gattelusio'nun kız kardeşi ile evlenen IX. Konstantin Palaiologos Taşoz Adası'nı Gattelusio Ailesi'ne tevcih etti.¹³⁷ Takriben on yıl sonra da Limni Adası'nın kuzeyindeki Kokinos Kalesi ailenin kontrolüne girdi. ¹³⁸ Böylece Limni de dâhil edilirse İstanbul'un fethinden önce İmroz ve Bozcaada dışında Boğazönü Adalarının tamamı Gattelusio Ailesi tarafından yönetiliyordu.

XV. yüzyılda adalardaki Latin hâkimiyetine yönelik yeni bir tehdit belirmişti: Osmanlılar. Hızlı öğreniyorlar ve komşu denizci beyliklerin tecrübelerinden başarılı bir şekilde istifade ediyorlardı. Böylece erken sayılabilecek bir tarihte Kiklادلara kadar uzanan deniz seferleri gerçekleştirdiler. Nitekim 1416 tarihinde cereyan eden ilk Osmanlı-Venedik deniz harbinde Çalı Bey'i mağlup eden Venedikli Amiral Pietro Loredano'nun komutasındaki filoda, Nakşa'dan gelen gemiler de yer almıştı.¹³⁹ Osmanlı donanması aldığı bu büyük darbeden sonra yaralarını hızla sarmış olacak ki Selanik kuşatması sırasında, Türklerin kendilerini tehdit edebileceği endişesiyle adaların Venedikli hâkimleri bir filo oluşturdular. 1423 tarihinde Ağrıboz, İstendil ve Mokene'nin Venedikli valilerinin yanı sıra Nakşa Dükü de dört gemi gönderdi. Buna keza Eylül 1430 tarihinde akdedilen barış antlaşmasında Venedik tarafından ileri sürülen ön şartlardan birisi Türk donanmasının adalara saldırısının sona erdirilmesi oldu. Yapılan antlaşma gereğince Osmanlılar, Bozcaada'nın güneyine ve batısına donanmalarını göndermeyecekleri yönünde taahhütte bulundular.¹⁴⁰ Bu süreçten sonra

¹³⁵ Donald M. Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları**, s. 351.

¹³⁶ Willam Miller, a.g.m., s. 330, 333.

¹³⁷ Peter Topping, "Latins on Lemnos Before and After 1453", **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society: Papers Given at a Symposium at Dumbarton Oaks in May 1982**, ed. Anthony Bryer, Heath W. Lowry, University of Birmingham Press, Birmingham 1986, s. 222.

¹³⁸ Willam Miller, a.g.m., gös. yer.

¹³⁹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s. 273-275.

¹⁴⁰ Donald M. Nicol, **Bizans ve Venedik**, s. 347, 358.

adalara dönük Türk saldırılarının yağma ve yıpratma harekâtlarının çok ötesinde bir mahiyet kazandığı görülmektedir.

1453 tarihinden sonra Osmanlılar için hâkimiyet sahalarını adalara doğru genişletmenin zamanı gelmişti. Zira yeni başkentin muhafazası için boğazların güvenliğinin sağlanması büyük önem taşıyordu. Bir başka ifadeyle Osmanlıların Ege'deki geleneksel rakipleri olan Latin güçlerin adaları bir saldırı üssü olarak kullanmasına izin verilemezdi.

Bizans'ın son yüzyılları özellikle rakip İtalyan şehir devletleri arasındaki rekabetin etkisiyle kendine has bir ittifaklar sistemi ve diplomatik düzen ortaya çıkarmıştı. Söz konusu siyasal atmosferi bölgedeki ticaret gelirlerinin paylaşılmasına dönük rekabet kadar Ege Adalarındaki egemenlik alanları ile nüfuz bölgeleri üzerine odaklanan mücadeleler de meydana getirmişti. Bu yapıda, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlılar en ciddi aktörlerden biri olarak yerini aldı. Nitekim fethin hemen ardından adaların Latin hâkimleri Osmanlı sarayı ile diplomatik ilişkiler tesis etme çabası içine girdiler.¹⁴¹ Böylece Sakız Adası'nın idarecileri ile Midilli hâkimi Gattelusolar yıllık vergi ödemeye başladılar. 1455 yılında Rodos Şövalyeleri de gelip Osmanlı Sultanı'na saygılarını sunmuşlardı. Üst düzey devlet erkânı Şövalyelerin temsilcilerine artık haraç ödemek zorunda olduklarını bildirdiler. Ancak Şövalyeler bu talebi reddettiler. Bunun üzerine Padişah, Batı Anadolu sahillerindeki deniz akıncılarına Rodoslulara ve onlara ait gemilere saldırabileceklerini ilan etti.¹⁴² Dahası II. Mehmed aynı yılın ilkbaharında Gelibolu Sancakbeyi'ne Kikladdarda Nakşa, Para ve Delos civarına, Menteşe Adaları havalisinde ise Rodos ile İstanköy taraflarına bir sefer tertiplemesini emretti.¹⁴³ Bundan sonra İstanköy ve Sakız'a akınlar düzenlendiği

¹⁴¹ Kritovulos, **Kritovulos Tarihi 1451-1467**, çev. Ari Çokona, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2012, 2/III, s. 289.

¹⁴² Dukas, **Bizans Tarihi**, çev. VI. Mirmiroğlu, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956, 42, s. 194, 197-198.

¹⁴³ Kritovulos, **a.g.e.**, 2/III, s. 289.

görülmektedir.¹⁴⁴ Bu harekâtlar, Osmanlıların Ege'deki başat aktörlerden biri hâline geldiğinin bir nevi deklare edilmesi mahiyetini taşıyordu.

4- EGE ADALARINDA TÜRK FETİHLERİ

1453 tarihi Ege Adaları için yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmekteydi. Özellikle Bizans otoritesinin bir şekilde hâlâ varlığını sürdürdüğü adalardaki belirsizlik ortamı hiç şüphe yoktur ki büyük bir korku ve karmaşaya neden olmuştu. Sadece Limni'den 200 aile henüz Türk hâkimiyetine girmemiş olan Girit, Sakız ve Ağrıboz gibi adalara göç etmeye hazırlanıyordu. Kritovulos'un ifadeleri dikkate alınacak olursa, tarihçi Gökçeada, Limni ve Taşoz ahalilerini Osmanlı payitahtına temsilciler göndermeye ikna etti. Şayet Kritovulos'un kendi rolünü abartıyor olabileceği ihtimali bir kenara bırakılırsa, tarihçi, Gelibolu Sancakbeyi Hamza Bey'den de destek alarak, adaların yıllık bir vergi mukabilinde kendi seçtikleri temsilciler vasıtasıyla yönetilmeleri için müracaatta bulunmuştu. Bu sırada Gattelusio Ailesi'nin temsilcileri hükümdar nezdinde girişimlerde bulunuyordu. Böylece Gökçeada'nın idaresi Enez hâkimi Palamede'nin; Limni ve Taşoz'un idaresi ise Midilli hâkimi Dorino'nun uhdesine bırakıldı.¹⁴⁵ Şurası bir gerçektir ki Gattelusiolar bölgedeki Latin varlığının temsilcileri olduğu kadar kuşaklar boyunca Bizans sarayı ile akrabalık ilişkileri kurmaları hasebiyle yöre ile köklü bağlar da tesis etmişlerdi. Dolayısıyla Taşoz ve Midilli ile birlikte Gökçeada ve Semadirek'in Gattelusiolar tarafından yönetilmesine müsaade edilmesi, yörede kuvvetlendirilmeye çalışılan Osmanlı nüfuzuna yönelik muhtemel bir dirence mahal vermemek içindi. Ege Adalarında ilk defa Boğazönü Adaları için hayata geçirilen bu politika esasen kalıcı Osmanlı fethine uygun zemin

¹⁴⁴ Dukas, a.g.e., 43, s. 202.

¹⁴⁵ Kritovulos, a.g.e., 1/LXXV.

hazırlamak maksadını taşıyordu.¹⁴⁶ Daha sonra bu politikanın Kiklادلarda tatbik edildiği görülecektir.

Bizanslı tarihçi Dukas, Gattelusio Ailesi'nin hizmetine girmiş olduğundan olayları yakından gözlemlene şansına sahip olmuştu.¹⁴⁷ Tarihçi 30 Haziran 1455 tarihinde I. Dorino Gattelusio'nun öldüğünü, yerine idareyi oğlu Domenico'nun aldığını bildirmektedir. Ağustos 1455 tarihinde Dukas, Gattelusioların ödemekle yükümlü tutulduğu haracı teslim etmek üzere Edirne'ye gitmişti. Üst düzey Osmanlı erkânından idareciler Dukas'a Domenico'nun müsaade almaksızın babasının yerine adaların idaresini üstlenemeyeceğini bildirdiler. Derhal Midilli hâkimi yanına ada ayanından kimseleri (*arhont*) de alarak padişahın huzuruna çıktı. Domenico 'ya Taşoz'un kendisinden alındığı bildirildiği gibi vergileri de iki katına çıkarması istendi. Domenico Gattelusio, Taşoz için karşı koyamayacağını biliyordu. Ancak iki katı vergileri ödemesinin mümkün olmadığını ifade etti. Buna karşın haracı artırmayı kabul etmek zorunda kaldı. Daha sonra Domenico Gattelusio ve heyeti padişahın huzurundan ayrılırken onlara hil'atler giydirildi.¹⁴⁸ Dukas'ın yazdıklarından -Mirmiroğlu çevirisinin el verdiği ölçüde- satır araları okunduğunda, Gattelusioların kendilerine haksızlık edildiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Hatta yaşananlara bir bakıma anlam veremedikleri görülmektedir. Oysa artık Gattelusio Ailesi Osmanlılara ait toprakların birer idarecisi, kesin Türk hâkimiyetine değin orada yaşayacak olan bekçileri gibi ittihaz olunuyordu. Dukas, Domenico'nun babasının yerine idareyi devralmasını en tabî hakkı olarak görse de bunun için müsaade istemeye zorlanması, ona ve heyetine hil'at giydirilmesi hep bu yaklaşımdan

¹⁴⁶ Osmanlılar, bir yörenin fethinde belli aşamaları takip ediyorlar, böylece Türk hâkimiyetinin kalıcı olarak tesis ederek nihayet söz konusu bölgeyi taşra teşkilatının bir parçası hâline getiriyorlardı. Bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Cogito*, S. 19 (Osmanlılar Özel Sayısı), 1999, 10. baskı 2007, s. 115-135.

¹⁴⁷ Georg Ostrogorsky döneme ait üç büyük Bizans tarihinin yazarları olan Khalkakondyles ve Sphrantzes tarafından tarihler ile Dukas'ın eserini mukayese etmektedir. Ona göre bu üç tarihçi içinde en güvenilir malumatı Dukas aktarmıştır. Bkz *a.g.e.*, s. 432-433

¹⁴⁸ Dukas, *a.g.e.*, 45, s. 203-204.

kaynaklanıyordu. Ayrıca aile içindeki veraset haklarına ilk müdahale de bu olmayacaktı.

Gattelusio Ailesi'nin Enez'i idare eden kolunda yaşanan miras sorunu Padişah'ın ilgisini buraya celp etti. Sonuçta 24 Ocak 1456 tarihinde bir sefer-i hümayun ile şehir ele geçirildi; Gökçeada ile Semadirek'in idarî durumuna ilişkin düzenlemeler için Gelibolu Sancakbeyi Yunus görevlendirildi. Böylece Taşoz'un ardından komşusu Semadirek ile Gökçeada da doğrudan Osmanlı kontrolüne girdi.¹⁴⁹ Bu sırada Limnililer adalarında idareci olarak bulunan Nicolo Gattelusio'ya karşı büyük bir hoşnutsuzluk duyuyorlardı. Ada ahalisi Padişah'a gizlice bir heyet gönderdi. Böylece Gelibolu Sancakbeyi İsmail Limni'yi kontrol altına almak üzere harekete geçti. Öte yandan Midilli'nin idarecisi Domenico Gattelusio adaya bir miktar asker göndererek duruma hâkim olmak ve Limnilileri tedip etmek istedi. Ancak adalılar ciddi bir direniş göstererek Gattelusioları Limni'den kovdular. Böylece 1456 yılına gelindiğinde Limni'de de Osmanlı idaresi tesis edilmiş oldu.¹⁵⁰ Ancak Taşoz ile birlikte Boğazönü Adalarının hızla Osmanlı kontrolüne girmesi Batı'da infial uyandırmış ve bir Haçlı ittifakı tesis edilmesine yol açmıştı.

Papa III. Calixtus bir Haçlı filosunun oluşturulması için büyük çaba harcadı.¹⁵¹ Nihayet 1457 yılında Aquilia Kardinali Ludovico Trevisan idaresindeki Haçlılar önce Rodos'a sonra da Limni'ye geldi. Ada direniş göstermeden teslim oldu.¹⁵² Ardından Semadirek Adası'nı zapt ettiler.¹⁵³

¹⁴⁹ William Miller, a.g.m., s. 338-339; Kritovulos, 2/XI-XVI, 321-341.

¹⁵⁰ Dukas, a.g.e., 44, s. 207-208. Limnililer yüzyıllar içinde zaman zaman ortaya çıkan bir toplumsal reaksiyon geliştirmişlerdi. Adalarının menfaatini müdafaa etmek için harekete geçerek, gerekli durumlarda kendilerince askerî tedbirler alabiliyorlardı. Sonuç olarak Nicolo ve adamlarının adadan kovulması olayı yalnızca bir örneği teşkil etmektedir. Daha sonra ifade edileceği üzere özellikle Rus saldırısı sırasında gösterdikleri kahramanlıklarla adalılar, Osmanlı idaresinin takdirine mazhar olmuşlardı.

¹⁵¹ Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, C. II (The Fifteenth Century), The American Philosophical Society Press, Philadelphia 1997, s. 186-189.

¹⁵² Kritovulos, a.g.e., 2/XXIII (1-2), s. 361-363.

¹⁵³ Dukas, a.g.e., 44, s. 208-209.

Daha sonra Taşoz'a yönelen Haçlılar burada mukavemetle karşılaşmalarına rağmen adayı ele geçirmeyi başardılar.¹⁵⁴

1458 yılı Ağustos ayının başlarında Papa III. Calixtus'un ölümü, Ege'nin kuzeyini kontrol altına almış olan Haçlıları belirsiz bir geleceğin beklediğinin habercisiydi. Zira yeni Papa II. Pius selefinden farklı olarak Haçlı seferlerinden ziyade iç meselelere dönük çözümler üretmeye odaklanmıştı.¹⁵⁵ Bu noktada kendi rolünü biraz abartmaya mütemayil olabileceği ihtimalini dikkate alarak Kritovulos'un ifadelerine temas edilebilir. Buna göre 1458 yılı kış mevsiminde Limni'nin ileri gelenleri kendisi ile irtibata geçmiş ve adanın Latinlerden kurtarılması için onu adalarına davet etmişlerdi. Bu sırada Edirne'de Osmanlı otoritelerinin nezdinde girişimlerde bulunarak Gökçeada ve Limni'nin Mora Despotu Dimitrios Palaiologos'a verilmesini sağlamaya çalıştı.¹⁵⁶ Sonuçta adaların idaresi yıllık 3.000 altın tutarındaki vergi mukabili Dimitrios'a bırakıldı. Daha sonra Limni'ye giden Kritovulos yoğun çabaları neticesinde adadaki Haçlıları ikna etti ve 1459 yılında adayı tamamen ele geçirdi. 1460 yılında ise Haçlıların terk ettiği diğer adalar Dimitrios'un tasarrufuna bırakıldı. Buna göre Dimitrios Palaiologos Gökçeada, Bozcaada ile Taşoz ve Semadirek için yıllık 300.000 gümüş akçe vergi ödeyecekti.¹⁵⁷ Bu arada Gattelusioların son mülkü olan ve Nicolo'nun idare ettiği Midilli'ye sefer düzenlendi.¹⁵⁸ Ada nihayet 1462 yılında fethedildi.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Kritovulos, **a.g.e.**, 2/XXIII (3-4), s. 363-365.

¹⁵⁵ Kenneth M. Setton, **a.g.e.**, s. 200, vd.; Peter Topping, **a.g.m.**, s. 225-226.

¹⁵⁶ Adaların Dimitrios Palaiologos'a tevcihinde Kritovulos'tan ziyade despotun kayınbiraderi olan ve Osmanlı sarayında itibar gören Assanis Mathias (Matteos Asanis)'in etkili olduğunu düşünmek daha doğru görünmektedir. Keza Assanis, 1459 yılında despot ile padişah arasında akrabalık bağının tesis edilmesini sağlamıştı. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II (İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar), Ankara, TTK Basımevi, 1975, s. 26, dipnot 2; Yorgios Sfrancis, **a.g.e.**, XXXIX/1, XLIV/1, s. 315, 378 dipnot 602. Nitekim Assanis'in 1467'deki ölümünden sonra Dimitrios da saray ile olan ilişkilerini eskisi gibi sürdürememiş, sahip olduğu mülklerden vazgeçmek bahasına padişaha karşı olan sorumluluklarından azledilmek istemişti. Bkz. **aynı eser**, XLIV/1-3, s. 378-380.

¹⁵⁷ Kritovulos, **a.g.e.**, 3/XIV-XV, XVIII, XXIV (3), s. 421-431, 445, 477.

¹⁵⁸ Dukas, **a.g.e.**, 44, s. 213.

¹⁵⁹ Yorgios Sfrancis, **a.g.e.**, XLII/4, s. 354.

Ege'nin kuzeyindeki adaların doğrudan Osmanlı idaresinin parçası hâline getirilmesi, dahası Mora'da fetihlere girişilmesi, Venedik Senatosu'nda endişe ile takip edilmişti. Bu durum Venediklilerin Doğu Akdeniz'deki Ağriboz ve Modon, Koron ile Navarin başta olmak üzere önemli üslerinin de Türk fetihlerinin hedefi hâline gelebileceğini göstermekteydi. Venedik Cumhuriyeti tehlikenin büyük olduğunu farkında olmakla birlikte bir Haçlı ittifakına da mesafeli yaklaşıyordu.¹⁶⁰ Ancak Türk fetihleri Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti'ni kaçınılmaz bir savaşın içine çekti.

1462 tarihinde başlayan savaş her ne kadar İnebahtı'da çıkmış¹⁶¹ olsa da kısa sürede Ege Adalarını da çatışma sahası haline getirdi. Ertesi yıl Limni Venediklilere direniş göstermeden teslim oldu.¹⁶² Bu arada Bozcaada da Venedik kontrolüne girdi.¹⁶³ Venedikliler Midilli'yi kuşattığı sırada Mahmud Paşa Bozcaada'yı geri aldı.¹⁶⁴ 1466 tarihinde Gökçeada ve Taşoz Venedikliler tarafından işgal edildi. Bununla birlikte 1470 tarihinde Ağriboz Osmanlılar tarafından fethedildi.¹⁶⁵ On altı yıl süren savaş Osmanlıların zaferiyle sonuçlandı. Neticeyi Mora ve Arnavutluk boyunca Venedik'e doğru uzanan sahada cereyan eden çarpışmalar tayin etti. Ege'nin kuzeyindeki adalardan Venedikliler kesin olarak atılamadı. 1479 tarihinde akdedilen antlaşma ile Venediklilerin ele geçirdikleri Ege Adalarını terk etmeleri sağlandı. Dahası Osmanlılar tarafından fethedilen Ağriboz ve Argos'ta da hak talep etmeyecekleri taahhüdünde bulundular.¹⁶⁶ Esasen Ege Adaları Osmanlıların elde ettikleri üstünlüğün sağladığı diplomatik bir kazanç olarak istirdat edilmiş oldu.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Kenneth M. Setton, *a.g.e.*, s. 207.

¹⁶¹ Kritovulos, *a.g.e.*, 4/XVI (1-2), s. 561-563.

¹⁶² Yorgios Sfrancis, *a.g.e.*, XLII/8, XLVI/6, s. 362, 408-410.

¹⁶³ Kritovulos, *a.g.e.*, 5/VII (8), s. 603.

¹⁶⁴ Cengiz Orhonlu, "Bozcaada", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 318

¹⁶⁵ Yorgios Sfrancis, *a.g.e.*, 53/4, s. 372.

¹⁶⁶ Halil İnalcık, "Mehmed II", *DİA*, C. 28, İstanbul 2003, s. 402.

¹⁶⁷ Venedikliler bir deniz gücü olarak Osmanlılarla özellikle Mora ve Arnavutluk'ta savaşın neticesini tayin edecek ölçüde mücadeleye girişemezdi. Osmanlıların gücünü bölmek için Macarlar, Akkoyunlular ve Karamanoğulları ile ittifak girişimlerinde bulundular. Büyük ölçüde başarı da sağladılar. Ancak II. Mehmed Venedikle savaş sürerken, Uzun Hasan'ı büyük bir mağlubiyete

Ege'nin kuzeyi artık kesin olarak Türk hâkimiyetine alınmıştı. Osmanlılar egemenlik sahalarını Ege'nin güneyine doğru genişletme konusunda kararlı görünüyordular. Ahalisi tarafından neredeyse tamamen terk edilmiş olan Sisam'da 1479 tarihinde Osmanlı idaresi kuruldu.¹⁶⁸ Nitekim 1480 tarihinde Rodos'a yönelik geniş çaplı bir sefer başlatıldı. Ancak Şövalyelerin kararlı müdafaası bu seferin akamete uğramasına neden oldu.¹⁶⁹ Öte yandan Osmanlılarla Şövalyeler arasında kısa süre sonra yoğun diplomatik temaslar husule geldi. Cem Sultan olayı Ege'de rekabete girişmiş olan bu iki gücü bir birine yakınlaştırmıştı. Öyle ki Şövalyeler, Cem ile ilgili teşebbüslerde padişahla Katolik Batı arasında kendilerini bir köprü gibi gösterme çabası içine girmişlerdi.¹⁷⁰ Sonuç olarak iki rakip gücü diplomatik ortak hâline getirecek keyfiyetteki bu gelişme, Osmanlı hâkimiyetinin Ege'nin güneyine doğru gerçekleşen genişleme seyrini bir süre için durdurdu.

I. Süleyman, cülusunu takiben, Rodos'un fethini öncelikli bir mesele olarak ele aldı. 1522'de daha Rodos'un muhasarası sürerken Şövalyelerin kontrolündeki adalar birer birer ele geçirildi. Beş aydan uzun süren muhasaranın ardından I. Süleyman'ın kararlı tutumu, sonunda adanın ele geçirilmesini sağladı. 21 Aralık 1522 tarihli ahidnâme gereğince Şövalyeler teslim oldular.¹⁷¹ Böylece Ege'nin güneydoğusundan girişi mahiyetindeki Rodos ve Menteşe Adaları fethedilmiş oldu.

Rodos Batı Hristiyanlığının Levant'taki en önemli merkezlerinden birisiydi. Bu durum Osmanlı fetihlerinin sebep olduğu tabî hoşnutsuzluğu bir

uğratmayı başardı. Bu durum hiç şüphe yoktur ki Venediklilerin zafere olan ümitlerini büyük ölçüde yitirmelerine yol açmıştı. Bkz. Şerafettin Turan, "Fâtih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. III, S. 4-5, 1965, Ankara 1967, s. 138. Venediklilerin Uzun Hasan nezdinde yürüttükleri diplomatik girişimler hakkında ayrıca bkz. **Uzun Hasan-Fâtih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri**, haz. Tufan Gündüz, İstanbul, Yedi Tepe Yayınları, 2006.

¹⁶⁸ Evangelia Balta, "Sisam", **DİA**, C. 37, İstanbul 2009, s. 273.

¹⁶⁹ Nicolas Vatin, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁷⁰ Jacques Lefort, **Documets Grecs dans les Archives de Topkapı Sarayı: Contribution à L'histoire de Cem Sultan/Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri: Cem Sultan'ın Tarihine Katkı**, çev. Hatice Gonnet, Ankara, TTK Basımevi, 1981, s. 157-160.

¹⁷¹ Şerafettin Turan, "Rodos'un Zaptından Malta'nın Muhasarasına", **Kanunî Armağanı**, Ankara, TTK Basımevi, 2. baskı, 2001, s. 62, 64-67.

infiale dönüştürdü. Rodos'un zabtını takip eden on beş yıllık süre, Macaristan üzerinde devam eden Osmanlı-Habsburg mücadelelerinin denizlere taşındığına tanıklık etti. Bu sırada Akdeniz'in gördüğü en büyük denizcilerden biri olan ve Hristiyan Batı âleminde "Barbaros" adıyla tanınan Hızır Hayreddin Reis 1534 tarihinde¹⁷² Osmanlı hizmetine girdi. Bu gelişme Türklerin Akdeniz'deki geleneksel rakipleri hâline gelmiş olan İspanyollar ile İtalyanların dikkatle takip ettiği bir konu oldu. Nitekim Venedik Arşivlerinde muhafaza edilen kayıtlara göre daha 1534'ten itibaren Venediklilerin idaresindeki Kikladlar, Osmanlı donanmasının faaliyet gösterdiği bir sahaya dönüşmüştü.¹⁷³ Nihayet 1537-1538 tarihlerinde Kikladlar hızlı bir şekilde Osmanlı idaresi altına alındı. Önce Çuka ve Egina ele geçirilmiş, ardından Şıra, Niyo, İstendil, Para, Andipara, İşkiros ve Mürted teslim olmaya zorlanmıştı. Daha sonra Nakşa Dükü itaat altına alındığı gibi Şeytanlık, Batnos, İstampulya adaları ele geçirildi. 1538'de ise Kerpe ve Kaşot zapt edildi.¹⁷⁴ 1540 tarihinde Venediklilerle akdedilen antlaşma ile Kikladların ve bu dönemde fethedilen Menteşe Adalarının (Güney Sporatların) Osmanlı hâkimiyetinin bir parçası olduğu kabul edildi.¹⁷⁵ 1566 yılında ise Piyale Paşa'nın girişimleriyle Sakız Adası'nda Osmanlı idaresi tesis edildi.¹⁷⁶ Böylece takriben bir yüzyıl içinde Ege Adalarının fethi büyük ölçüde tamamlanmış oldu. Bundan sonra payitaht ile Kuzey Afrika arasında yer alan Girit, Osmanlı fetihlerinin hedefi haline gelecekti.

¹⁷² İdris Bostan, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu, 1534", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s. 49-50.

¹⁷³ Muzaffer Arıkan, Paulino Toledo, "Venedik'teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)", **OTAM**, S. 4 (1993), s. 388-389.

¹⁷⁴ Cevdet Küçük v.d., **Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi**, ed. Cevdet Küçük, Ankara, SAEMK Yayını, 2001, s. 5.

¹⁷⁵ Antlaşma metninde sarıh bir şekilde İşkatos, İşkiros, Andre, iki Para (Para ve Antipara), Sifnos, Serifos, Kerpe, Nakşa, Santorin, Şıra, Santorin, Değirmenlik, Egina, Mürted, Termiye, Mokene, Batnos, İstanbulya, Ahikerya, Koyunluca, Çanlukilise, Tinos adalarındaki kaleler ile bu adalara bağlı yerlerin Osmanlı hâkimiyetine girdiği, reayasının Osmanlı tebaasının parçası hâline geldiği bildirilmektedir. Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri", **Belgeler**, C. I, S. 2 (1964), 2. baskı 1993, s. 122.

¹⁷⁶ Ali Fuat Örenç, "Sakız", **DİA**, C. 36, İstanbul 2009, s. 6-7.

Girit Adası, yüzyıllardır Venediklilerin idaresindeydi. Bu durum adanın zaman zaman bölgede faaliyet gösteren Hristiyan korsanlar için güvenli liman olarak görülmesine sebep olmuştu. Ege Adalarına tam manasıyla hâkim olmanın yolu Girit'in fethinden geçiyordu. İstanbul'daki Venedik *Baliosu* Cristoforo Velier 1615 tarihinde Türklerin de bu durumun farkında olduğunu bildirmekteydi.¹⁷⁷ Neticede, XVII. yüzyıl ortalarında yaşanan bir korsanlık olayı uzun süredir fethi planlanan Girit'e yönelik seferin gündeme gelmesine vesile oldu.¹⁷⁸ Böylece 1645 tarihinde başlayan ve takriben çeyrek yüzyıl sürecek olan kuşatma, Osmanlıların Ege Adalarındaki hâkimiyetine yönelik ciddi tehditlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Bunun en temel sebebi Venedik gibi denizci bir devletle rekabet edilebilecek güçte donanmaya sahip olunmamasıydı.

Akdeniz'de artık kürekli gemilerin devri kapanmıştı. Bununla birlikte Osmanlı donanmasının asıl unsurunu kürekli gemi sınıfından olan kadırgalar teşkil ediyordu. Öte yandan Venedikliler, XVII. yüzyıla gelindiğinde kadırgalardan ziyade büyük yelkenli sınıfından kalyonları inşa etmeye başlamışlardı.¹⁷⁹ Bu durum Osmanlı Devleti'nin geleneksel rakibi olan Venedik Cumhuriyeti'nin büyük bir teknik üstünlük elde etmesine neden oldu. Osmanlı kaptanları kalyon tipi bir düşman gemisine cepheden saldırmaktan kaçınırlardı; bunun yerine kadırganın manevra kabiliyeti ve hız avantajını kullanarak kalyonu uzaktan yıpratmayı tercih ederlerdi. Keza Osmanlı denizciliği üzerine meşhur eserini Girit Seferleri sırasında kaleme alan Kâtib Çelebi, bunun aksi bir davranışın hayatî bir hata olacağını ifade etmektedir.¹⁸⁰ Zira kalyon tipi gemilerin ateş gücü çok daha yüksekti. Girit'teki Osmanlı askerlerinin lojistik ikmaline mani olmak isteyen kalyonlardan

¹⁷⁷ Tomasso Bertelé, **Venedik ve Kostantiniyye: Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri**, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012, s. 194-195.

¹⁷⁸ Ersin Gülsoy, **Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)**, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2004, s. 26-27.

¹⁷⁹ İdris Bostan, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi: Kadırgadan Kalyona", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s. 184.

¹⁸⁰ Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr**, haz. İdris Bostan, Ankara, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayını, 2008, s. 148-149.

mürekkep Venedik donanması 1646 tarihinde Çanakkale Boğazı'nı abluka altına aldı. 1648 ve 1650 tarihlerinde Osmanlı donanması Boğaz'dan dahi çıkamadı. Böylece kalyon tipi gemilerin inşasına başlandı. Kısmî başarılar elde edilse de Türk denizcilerinin bu dönemde kalyonlara henüz alışmadığı görülmektedir. Nitekim 1656 tarihinde boğaz önünde gerçekleşen savaşın ardından kalyonların büyük bir kısmı kaybedildi.¹⁸¹ Böylece Venedikliler Limni ve Bozcaada'yı işgal altında tuttular. Ancak adaların bir yıl sonra kurtarılmasının¹⁸² ardından Venedikliler boğazı abluka etmekten sonuç alamayacaklarını anladılar.¹⁸³

Girit'in fethi adadaki Venediklilerin 27 Eylül 1669 günü teslim olmalarıyla tamamlandı.¹⁸⁴ Böylece 1715'te fethedilecek olan İstendil dışında Ege tamamen Osmanlı hâkimiyeti altına alınmış oldu. Bu adaların tarihi için son derece müstesna bir durumdu. Roma hâkimiyeti devrinden sonra bir ilkti. Adalar ve adalara komşu kıyılar tamamıyla bir tek gücün kontrolü altındaydı. Bu bakımdan "Türk gölü" klişesinin gerçek manasıyla dile getirilebileceği bir dönem başlamış oldu.

XIX. yüzyılda Yunan Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı idaresinden ayrılan ilk adalar grubu Kikladlar oldu. 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması kapsamında Kikladlar, Yunanistan'a terk edildi.¹⁸⁵ XX. yüzyıl başlarında ise adalar İtalyan ve Yunan işgallerine sahne oldu. Nisan

¹⁸¹ İdris Bostan, "Kadırgadan Kalyona", s. 187-190.

¹⁸² Adalar bu kısa süren işgalde büyük bir yıkıma uğramışlardı. Öyle ki Limni'de 1591 tarihli sayıma göre 88 iskân merkezi bulunmaktayken, işgalden sonra adaya gelen Ellis Veryard burada yalnızca 35 yerleşim bulunduğunu bildirmektedir. Bkz. KKA, TK, nr. 141, v. 28b-56b, 57a-65a; Ellis Veryard, *A Voyage to the Levant*, London, Printed by S. Smith and B. Walford, 1701, s. 352. Nitekim adanın istirdat edilmesinden sonrasına ait bir vakfiyede adanın uğradığı felaket hakkında şu ifadeler yer verilmektedir: *Fermân-ı âlişân üzere zikr olunan karyelerin [Kontias ve Atziki] perişân olan reâyâsı yerlerine geldikte, ahardan müdahale olunmayıp temlike dâhil olmak üzere tahrir defterine kaleminle kayd eyleyesin deyü bu hakire hitaben emr-i şerîf varid olmağın ber müceb-i emr kayd ve tashih olunmuştur. Tahriren fî evahir-i şehri cemaziyelevvel fî sene 1068 [23 Şubat - 5 Mart 1658]. Et'-tevkî Mustafa Sıtkı. Bkz. Yasemin Demircan, Hamza Keleş, "Köprülü Mehmed Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 7, S. 2, s. 137.*

¹⁸³ İdris Bostan, "Kadırgadan Kalyona", s. 190-191.

¹⁸⁴ Nuri Adıyeke, "Hikayeti-i Azimet-i Sefer-i Kandiye", İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987, s. 56.

¹⁸⁵ Feridun M. Emecen v.d., *a.g.e.*, s. 82.

1912'de İstanbul'dan başlayarak Sisam'a kadar olan adalara saldıran İtalyan donanması Mayıs ayında Rodos ile birlikte Kerpe, İlyaki, Patnoz, Leryos, Kalolimnos, Lipsos, Sömbeki ve İstanköy adalarını ele geçirdi. Aynı yılın kış aylarında Yunanlılar ise Limni, Taşoz, Gökçeada, Bozcaada, Bozbaba, Semadirek, İpsara, Ahikerya, Semadirek, Sakız ve Midilli adalarını zapt ettiler.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Ali Fuat Örenç, **Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2006, s. 162, 164, 168-169.

İKİNCİ BÖLÜM

ADALARI HEDEF ALAN GELENEKSEL TEHDİT ve TEHLİKELER

A-SİYASAL İSTİKRARSIZLIKLAR

Ege Adalarının geçmişine ilişkin olarak yukarıda aktarılan tarihsel anlatıda da yeri geldikçe ifade edildiği üzere, bölge uzun süreli istikrarsızlıkların tesiri altında kalmıştı. Esasen Ege'yi daimi bir çatışma sahasına dönüştüren sebepleri anlamak, Ege'de adalar ahalisinin hangi koşullarda kendilerine has bir savunma refleksi geliştirdiklerinin de anlaşılmasına yardımcı olabilir. Roma hâkimiyeti devri bir kenara bırakılacak olursa, Ege'nin her an çatışmalara gebe bir siyasal atmosferin etkisi altında kalmış olması, belli bir tarihsel sürekliliğe işaret etmektedir. Dolayısıyla adalıların kendilerini müdafaa etmek üzere harekete geçiren amillerin de bir yapının/düzenin parçası olarak cereyan ettiğini düşünmek mümkündür.

Ege Adaları siyasal bakımdan, tarihi çağlar boyunca Doğu ile Batı arasında kaldı. Anadolu'ya ya da kıt'a Yunanistan'ına hâkim olan güçler haklı bazı gerekçelerle Ege Adalarında söz sahibi olmak istediler. Örneğin Homeros'un anlattığı Truva Savaşları Ege Adalarını da yakından ilgilendiren ve batıdan doğuya doğru gerçekleşen geniş çaplı bir deniz aşırı seferdi. Daha sonra Persler Batı Anadolu'yu ele geçirdiklerinde, coğrafi ve kültürel bağlarla Anadolu sahilleri ile aralarında güçlü köprüler kurmuş olan Ege Adalarını da kontrol altına almak istediler. Atinalılar ise kentin artan nüfusunu besleyebilmek için tahıl temin edebilecekleri yeni alanlar ele geçirmek üzere Ege Adalarına yönelmişlerdi. Yukarıda da temas edildiği üzere Ağrıboz'u kolonileştirmelerinin nedeni buydu. Ayrıca iktisadî çıkarlarını korumak maksadıyla Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanan ticarî hatları güvence altına

almak istiyorlardı. Spartalılar ise Atinalıların tehlikeli bir şekilde büyük bir güç hâline gelmesini endişe verici bulmuşlardı. Böylece Ege Adalarını da içine alan bir sahada Atinalılarla savaşa giriştiler. İskender, Persleri cezalandırmayı tarihi bir görev addedip Ege Adalarını fethetti. Romalılar ise başlangıçta yalnızca Adriyatik'in güvenliğini sağlamak için İtalya'nın karşı kıyılarına egemen olmak istemişlerdi. Sonuçta bu amaç onları, Balkan Yarımadası'nda Makedonlarla karşı karşıya getirdi. Makedonya ile giriştikleri rekabet ise Roma'yı Ege'deki nüfuz mücadelesine dâhil etti. Ege'de sükûnetin sağlanması ve adaların tek bir güç tarafından idare edilmeye başlanması için iki yüzyılı aşkın bir sürenin geçmesi gerekti. Özetle sebebi ne olursa olsun Ege, antik çağlar boyunca daimi bir savaş alanı oldu. Bu süreç içinde adalılar kuşaklar boyunca büyük yıkımlar gördüler. Bu noktada adalar ahalisinin siyasal istikrarsızlıklar sebebiyle uğradığı büyük felaketlere daha yakından bakılabilir.

Perslere ilk boyun eğen ada Midilli oldu. Persler, Midillilerin desteğiyle İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının Anadolu kıyılarını hâkimiyet altına aldılar; daha sonra Limni ve Gökçeada'ya yöneldiler. Gökçeada ahalisinin aksine Limnililer ciddi bir direniş gösterdiler; ancak Midilli donanmasının da yardımıyla adayı ele geçiren Persler, Limni'de büyük bir cezalandırma harekâtına giriştiler.¹ M.Ö. VI. yüzyılın sonunda Batı Anadolu'daki Pers boyunduruğuna karşı İyonyalılar ayaklandılar. M.Ö. 500 yılında Miletos (Balat)'un öncülük ettiği ayaklanmaya civardaki şehir devletlerinin yanı sıra Sakız, Sisam ve Midilli'deki adalar ahalisi de destek verdi. Ancak bu bağımsızlık mücadelesi akamete uğradı.² Kısa süre sonra Taşozlular büyük bir yıkımla karşı karşıya kaldılar. M.Ö. 492'de Pers Prensi Mardonios Avrupa'ya geçti ve sefer güzergâhı üzerindeki Taşoz'a saldırdı. Adalıların çok azı kaçıp kurtulabilmişti; Mardonios kalanını köle yaptı.³ M.Ö. 490 tarihinde

¹ Herodotos, a.g.e., V/26, s. 392.

² a.g.e., VI/1-17, s. 443-449. İyonya Ayaklanması'nda en ağır kayıpları Sakızlılar vermişti. Bu durumdan istifade eden Midilliler, İstanbul Boğazı'nda korsanlık yapan Miletoslu Histiaios'un yardımıyla kısa süre için Sakız'ı ele geçirdiler. Bkz. a.g.e., VI/26, s. 453.

³ a.g.e., VI/4, s. 460.

cereyan eden meşhur Marathon Muharebesi'nden önce Nakşa'nın da Taşozla aynı kaderi paylaştığı görülmektedir. Atina üzerine sefer yapan Pers donanmasının Nakşa'ya geldiğini gören adalılar çareyi dağlara kaçmakta buldu. Buna rağmen pek çoğu kurtulamadı. Nakşa'yı yağmalayan Persler, ada ahalisinden ellerine geçirdiklerini köle yaptılar.⁴

Kserkses'in Yunanistan seferinin başarısızlığını simgeleyen Salamis Savaşı'ndan sonra, adalılar için Perslerin yerini Yunanlılar aldı. Yunanlılar, Kserkses'in seferine katılmaya zorlanan adaların kendilerine ihanet ettiklerini düşünüyorlardı. Böylece geniş çaplı bir cezalandırma harekâtı tertiplediler. Yunan kuvvetlerine komuta eden Atinalı Temistokles Andre'yi kuşattı ve diğer adalara da boyun eğme çağrısında bulundu. Bu çağrıya karşılık veren Paralılar ile Ağribozlular Temistokles'e para gönderdiler. Ancak Andre ahalisi para vermediği gibi direnmeyi de sürdürdü. Temistokles, Andreli müdafilerin 4 ay süren mücadelesi karşısında adadan çekildi. Buna karşın Atina donanması Ağriboz'un güneyindeki Karystos'u yağmaladı.⁵

Delos Birliği'nin tesisinden sonra adalar arasında kısa sürede Atina hegemonyasına dönük hoşnutsuzluklar baş göstermişti. Böylece Delos Birliği'nden ayrılan ilk ada Nakşa oldu. Atinalılar Nakşalıları tedip etmek için M.Ö. 470 tarihinde adayı ele geçirdiler.⁶ M.Ö. 465 yılında bu defa Taşoz Atinalılara karşı ayaklandı. Taşozlular, Kavala civarında işlettikleri pazar yerleri ve madenler hususunda kendilerine haksızlık yapıldığını düşünüyorlardı. Atina donanması adayı üç yıl boyunca muhasara etti. Taşozlular, Spartalılardan yardım istemişlerse de M.Ö. 464'te Lakedaimon'da meydana gelen deprem, adanın yardım çağrısının karşılıksız kalmasına neden oldu. Sonuçta Taşoz ahalisi karşı kıyıdaki haklarından vazgeçtikleri gibi haraç ödemeyi taahhüt etmek zorunda kaldı.⁷ Birkaç yıl sonra buyurgan Atinalılara karşı ayaklanan Ağriboz'a, Atinalı general ve devlet adamı

⁴ a.g.e., V/96, 485. Ayrıca bkz. Arif Müfid Mansel, a.g.e., s. 272.

⁵ a.g.e., VIII/111-112, 121, s. 666-667, 670-671.

⁶ a.g.e., I/98, s. 64, 114 dn. 247.

⁷ a.g.e., I/100-101, s. 64-65, 114 dn. 251, 253.

Perikles bir sefer düzenledi. M.Ö. 447 ilâ 446 yılları arasında ada tamamen kontrol altına alındı.⁸ M.Ö. 440 yılına gelindiğinde ise Sisamlılar Atina'dan ayrılmak istediler. Perikles; Sakız ve Midilli donanmalarının da yardımıyla adalıları itaate mecbur etti.⁹ Adalar dünyasında Atina'ya yönelik hoşnutsuzluk tüm bu katı tedbirlerle bastırılan isyanlarla birlikte artıyordu.

Atinalılarla Spartalılar arasındaki rekabet M.Ö. 432'de savaşa dönüştü. Ardından dört yıl sonra Atinalılara karşı Midillililer ayaklandı. Atina müdahalesi karşısında adalılar, Spartalılardan yardım istediler. Bununla birlikte ada Atina kontrolüne yeniden girmekten kurtulamadı.¹⁰ Atinalılar Midilli'yi acımasızca cezalandırmaya karar verdiler: Midilli'deki tüm erkeklerin öldürülüp kadın ve çocukların köle yapılması yönünde öneri Atina senatosunda büyük bir coşkuyla kabul edildi. Ancak bu acımasız karar tam olarak uygulanmadı.¹¹ Yine de Midilli öylesine büyük bir yıkıma uğramıştı ki, Atina İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra dahi bu felaketin tesirinden tam olarak kurtulamadı. Atina'nın cezalandırma tedbirleri, Midillililerin Edremit Körfezi'ni içine alan saha ile kurdukları bağlara tamiri mümkün olmayacak şekilde zarar vermişti.¹²

Anlaşıldığı kadarıyla, Atina'dan kopmak isteyen adalar için Sparta yegâne kurtuluş ümidine dönüşmüştü. Bu durum Atinalılarla Spartalıları hızla ve kaçınılmaz bir şekilde Ege ve Yunan dünyasının tamamını etkisi altına alacak olan bir savaşın tarafları olmaya zorlamıştı. Dolayısıyla siyasal istikrarsızlığın bir sonucu olarak adalarda yaşanan yıkımlar yeni bir savaşa yol açan etmenler arasında yer aldı. Bu, adalılar için birbirini tetikleyen felaketler sarmalını andırmaktadır. Tüm bu savaşlar ve art arda gelen yıkımlar, Ege'deki adalar ahalisinin zihninde kolayca silinemeyecek izler bırakmış olmalıdır. Bu cümleden olarak muhtemelen, adaların daha sonraki

⁸ Thukydides, I/114, s. 72-73, 117 dn. 298.

⁹ a.g.e., I/115-117, s. 72-73.

¹⁰ Thukydides, **Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı**, haz. Halil Demircioğlu, Ankara, A.Ü. DTCF Yayını, 1969, III/13 vd., s. 8.

¹¹ a.g.e., III/50, s. 34.

¹² Christy Constantakopoulou, a.g.e., s. 239.

dönemlerde sahne olduğu mücadeleler de bu hatıraların canlı kalmasını sağlamıştı.

VII. yüzyıldan itibaren husule gelen Müslüman fetihleri ve sonrasında İtalyan şehir devletlerinin Ege Adalarını ele geçirme mücadeleleri sırasında yaşananlar, Atinalılarla Spartalılar arasındaki savaş dönemini aratmayacak bir siyasal atmosfer dâhilinde gerçekleşti. Üstelik Ege'nin yeni efendileri etkileri yüzlerce yıl sürecek olan toplumsal ayrışmalara yol açtılar. IV. Haçlı Seferi'ni fırsata dönüştüren Venedikliler, Ege'nin neredeyse tamamını kontrol altına aldılar. Adalarda Venedik hâkimiyetinin tesisine hızlı bir kolonileşme hareketi de eşlik ediyordu.¹³ Bu, Ege Adalarındaki toplumsal yapının yeniden şekillenmesine ve yüzyıllar boyunca sürecek olan Ortodoks Rum-Katolik Latin mücadelelerine yol açtı. Venediklilerden yüzyıllar sonra bile Osmanlılar adalardaki toplumsal barışı tesis etmeye çabaladılar; kimi zaman da Ortodokslardan yana tavır aldılar. Bu hususta XVI ilâ XVIII. yüzyıllar arasında kayda geçmiş pek çok anlaşmazlık vuku bulmuştur. Bu konudaki en müşahhas örneklerden birini Nakşa Adası'na ait 1720 tarihli tahrir defterinin kanunnamesi teşkil etmektedir. Bu belgede Osmanlı idaresinin yüzyıllar boyunca sürmüş olan Latin azınlığın iktisadî alandaki tahakkümünü ortadan kaldırma çabası gözler önüne serilmektedir.¹⁴

Türk fetihleri de adalarda ciddi korku ve endişe uyandırmıştı. Yukarıda Dukas, Kritovulos ve Sphrantzes'in anlatıları temel alınarak Boğazönü Adalarının fethinden bahsedilmişti. Bu süreçte adaların önce Gattelusio idaresine bırakıldığı, sonra da doğrudan Osmanlı idaresi altına alındığı dile getirilmişti. Ardından Haçlı işgali yaşanmış, akabinde adalar Dimitrios Palaiologos'a tevcih edilmişti. Bunu takip eden süreçte ise adalar Venedik işgaline uğramıştı. Tüm bu gelişmeler 10 yıldan kısa bir süre içinde ortaya çıkmıştı. Kritovulos'un kendi rolünü abartmaya dönük kuşku uyandıran

¹³ W. Heyd, **a.g.e.**, s. 302.

¹⁴ Bkz. KKA, **TK**, nr. 93, v. 5b. Söz konusu belgenin ayrıntılı tahlili için bkz. Yasemin Demircan, "1720 Tarihli Tahrir Defterine Göre Nakşa Adası'nda Yapılan Düzenlemeler ve Reâyânın Durumu", **Belleten**, C. LXXIII, S. 268, Aralık, 2009, s. 671-681.

ifadeleri bir kenara bırakılırsa, hiçbir gelişmenin adalıların kontrolünde olmadığı görülmektedir. Oysa her yeni olay adalıların yaşamını derinden etkilemiş olmalıdır. Sonuçta Boğazönü Adalarındaki Osmanlı fethine öylesine sancılı bir süreç eşlik etmişti ki bu dönemde adalılar kendi kaderlerinin şekillenişini edilgen bir tutumla uzaktan izlemek zorunda kalmışlardı. Adalılar içinde en çok Limnililerin çaresizliği ve umutsuzluğu hakkında tarihsel kayıtlar bulunmaktadır. Sonunda kesin olarak adalarının Osmanlı idaresine girdiğini gören Limnililerin neredeyse yarısı adayı Venediklilerle birlikte terk etmişlerdi. Böylece 1470 tarihinde 6.000 kişi olan ada nüfusu¹⁵ yüzyılın sonunda neredeyse 2/3 oranında azalmıştı.¹⁶ Ancak döneme ait kayıtlar XVI. yüzyılın başından itibaren adayı terk edenlerin döndüklerini düşündürmektedir.¹⁷ Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte bölgede zamanla huzur ve istikrar ortamı tesis edilmişti. Limnili göçmenler de muhtemelen adada kalan akrabalarından aldıkları haberler üzerine dönmüşlerdi.¹⁸

Ege Denizi, Osmanlıların başta Venedikliler olmak üzere Batılı Hristiyan donanmalarıyla karşı karşıya geldikleri bir sahayı teşkil etti. Bu durum her iki tarafın da korsanlığı daha fazla desteklemesine yol açtı. XVI, XVII hatta XVIII. yüzyılda başarılarıyla şöhret bulmuş Türk denizcilerinin neredeyse hemen hepsi korsandı. Osmanlı Türklerinin başarıları ve kuzey-güney ekseninde canlandırdıkları ticarî bağlar Doğu Akdeniz'e zamanla daha fazla maceraperest Batılı korsanı çekti. Korsanlar, adalılar için siyasi bir otorite tarafından teşkilatlandırılmış donanmalardan daha büyük tehlike arz

¹⁵ Giacomo Rizzardo, *La Presa di Negroponte dai Turchi ai Veneziani nel 1470*, haz. Emmanuele A. Cicogna, Venezia, Presso Giambatisto Merlo, 1844, s. 25.

¹⁶ Limni Adası'nın kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra tutulan 1490 tarihli tahrir defterinde adadaki 78 yerleşimde toplam 451 *hâne* vergi nüfusu (takriben 2.000 kişi) yaşadığı bildirilmektedir. Bkz. BOA, **TD**, nr. 25, s. 1-72.

¹⁷ 1519 tarihli tahrir defterine göre adada mevcut olan 77 yerleşimde 821 *hâne* vergi nüfusu (takriben 4.000 kişi) hayatını sürdürmekteydi. Bkz. BOA, **TD**, nr. 75, s. 137-195.

¹⁸ Limni'ye ait kayıtların derlendiği XV. ve XVI. yüzyıllara ait sekiz ayrı tahrir defteri üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmasında Yasemin Demircan, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde gözlemlenen nüfus artışının tabii nedenlerle açıklanamayacağını, adanın fethinden önce Limni'yi terk eden adalıların zamanla dönmüş olması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra tarihçinin tespitlerine göre Limni'de yaşayan ahalinin kayıtları göz ardı edilemeyecek keyfiyetteki bir kısmı da kıta Yunanistan'ı, Anadolu ve adalardan göç etmek suretiyle gelmişti. Bkz. **Osmanlı İdaresinde Limni Adası**, Ankara, Yayına hazırlanmaktadır.

ediyordu. Çünkü tabiatıyla donanmalar belli ölçüde uluslararası teamüllere bağlı kalıyorlardı. Ama kendi hesabına çalışan korsanlar daha amansızca hareket edebiliyorlardı. Üstelik bir süre için değil daimi bir şekilde bölgede kalıyorlardı. Bu noktada korsanlığın adalar ve adalılar üzerindeki tesiri hakkında değerlendirmelerde bulunulabilir.

B- KORSANLIK

1- Ege Adalarında Korsanlığın Tarihsel Gelişimi

Atinalı büyük tarihçi Thukydides'in ifadeleri Ege'de korsanlığın, adalarda medeni toplulukların oluşmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıktığını düşündürmektedir. İlk korsan faaliyetleri adalarda yaşayanların çevre karalarla irtibat kurma çabaları kapsamında denizciliğe yönelmeleriyle birlikte gelişmişti. Bir başka ifadeyle Ege'de korsanlığın ortaya çıkışı, insanlığın denizde yolculuk etmeye başlamasıyla aynı döneme tesadüf etmektedir. M.Ö. III. binyıl öncesinde yani adalarda Minosluların hâkimiyet tesis etmeye başlamasının arifesinde, korsanlığın adeta denizcilikle eş değer görüldüğü anlaşılmaktadır. Zira bu dönemde korsanlar zamanla şan şöhret elde eden büyük denizciler olarak kabul ediliyordu.¹⁹ Bir başka ifadeyle sonraki yüzyıllardan başlayarak günümüze kadar "korsanlık" olarak anılacak olan faaliyetler, adaların medeni ve organize topluluklar tarafından iskân edildiği dönemde denizciliğin tabîî bir parçası hatta bir bakıma kendisi olarak algılanmıştı. Nitekim erken dönem Yunan edebiyatının en gelişmiş örneklerine bakıldığında da korsanlığın, denizcilikle ilgili diğer faaliyetler arasında sıralanabildiği görülmektedir. Mesela Homeros'un *Odysseia*'sında babası Odysseus'u arayan Telemakhos, Pylos Kralı Nestor'un ülkesine gittiğinde, Kral ona deniz yoluyla gelişinin sebebini anlamak için ticarî maksatla mı hareket ettiklerini yahut belirli bir noktaya seyahat mi ettiklerini

¹⁹ Thukydides, **a.g.e.**, I/5, s. 5.

yoksa korsanlar gibi başkalarının sahillerini yağmalamak için mi dolaştıklarını sormuştur.²⁰

Adalar ahalisi denizle çevrili bir dünyada yaşıyordu. Dolayısıyla adalıların zihin dünyasında deniz ve denizle olan mücadelelerin mühim bir yer teşkil ettiğini baştan kabul etmek mümkündür. Bu noktada korsanlığın bir yönüyle denizcilik olarak algıladığı dikkate alındığında, korsanlığı adalıların denize yönelik geliştirdikleri kültürel ve toplumsal değerlerinin en mühim unsurlarından biri olarak benimsedikleri düşünülebilir. Nitekim yeniden Homeros'un dünyasına döndüğünde, M.Ö. VIII. yüzyılda korsanların korkusuz birer kahraman, ticarî kazanç galesiyle denizleri aşan tüccarların ise tiksinti uyandıran bir meslekî grup olarak tanımlandığı gerçeğiyle karşılaşılmaktadır.²¹ Sonuç olarak yöredeki korsanlık, adaların iskânıyla birlikte ortaya çıkmış ve adalar dünyasında en azından Minos hâkimiyet devrine kadar kanun dışı olarak tanımlanmamış, nihayet M.Ö. VIII. yüzyıla gelindiğinde ise korsanlar asayiş ve düzeni tehdit eden suçlulardan çok "kahraman denizciler" olarak kabul edilmiştir.

Ege Adalarında korsanlık yaşamı öylesine derinden etkilemişti ki ahali yerleşim yeri belirlerken korsan saldırılarını dikkate almak zorunda kalmıştı. Bu durum Ege ve Adalar Dünyasının ilk iskânından itibaren kentlerin kıyılardan uzak iç kesimlerde inşa edilmelerine yol açmıştı.²² M.Ö. V. yüzyıldaki bu durum daha sonraki dönemlerde de pek değişmemişti. XVI. yüzyıl ortalarında adalara gelen Fransız seyyah Pierre Belon, gezi notları arasında adalardaki tarımsal faaliyetler hakkında bilgi verirken, korsanlığın iskân üzerindeki tesirlerine temas etmektedir. Belon'un gözlemlerine göre Ahikerya ahalisi adadaki tarımsal istihsale müsait arazilerden korsan

²⁰ Homeros, *Odyseia*, çev. Ahmet Cevat Emre, İstanbul, Can Yayınları, 1971, s. 30.

²¹ David Abulafia, *a.g.e.*, s. 114.

²² Thukydides, *a.g.e.*, I/7, s. 7. Thukydides'in eserini yayıma hazırlayan Halil Demircioğlu, bu hususta yazarın yaşadığı dönemin en meşhur şehirlerinden örnek vererek Sparta, Argos ve Thebai gibi kentlerin iç kesimlerde geliştiğini ifade etmektedir. Bkz. *a.g.e.*, s. 98, dn. 23.

saldırıları nedeniyle yeterince istifade edemiyordu.²³ Öyle anlaşıyor ki ahalinin kıyıları tehlikeli bulmasına karşılık, ekime müsait verimli topraklar daha çok kıyı şeridi boyunca yer alıyordu. Bu durum adanın da iskânına tesir etmiş olmalıdır. Ahali yerleşmek için muhtemelen daha korunaklı olan adanın merkezindeki dağlık alanları tercih etmişti. Öte yandan iskân söz konusu olduğunda adalar ahalisinin korsan saldırıları karşısında benzer reaksiyonu gösterdiği görülmektedir. Örneğin XV. yüzyılda Para Adası'nı idare eden Sommaripa Ailesi adanın merkezi olan Paroikia Kenti'ni Türk ve Hristiyan korsanların saldırılarından bir türlü koruyamamıştı. Sommaripalar çareyi Para'nın merkezini Paroikia'dan daha korunaklı olan Kephalos'a taşımakta bulmuşlardı.²⁴ Yine bir Kiklad Adası olan Değirmenlik'te de durum farklı değildi. XVI. yüzyılın sonunda adayı ziyaret eden Alman seyyah Reinhold Lubenau, Değirmenlik'in merkez kasabasının korsan saldırıları sebebiyle kıyıdan uzak iç kesimlere kurulduğunu ifade etmektedir.²⁵ Benzer bir durum Taşoz Adası'nda da gözlemlenmektedir. Taşoz, Kavala'nın birkaç deniz mili açığında yer almaktadır. Kavala ise İstanbul ile Draç arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Bu yolu kullanan kervanlara saldırmak isteyen korsanlar adayı adeta bir üs olarak kullanıyorlardı. Adanın koyları ve sık ormanları da onlara saklanma imkânı tanıyordu. 1518 tarihinde de böyle olmuştu. Gümölcine havalisinde ava çıkan I. Selim Taşoz'da korsanların saklandığını haber alınca adaya bir miktar asker sevk etmiş, 80'e yakın korsanın Taşoz ormanlarında yakalanmasını sağlamıştı.²⁶ Tüm bu korsan faaliyetleri, Taşozluları adanın merkezinde yer alan dağlık alanlarına doğru

²³ **Voyage au Levant (1553): Les Observations de Pierre Belon du Mans**, haz. Alexandra Merle, Paris, Éditions Chandeigne, 2001, II/8, s. 248. Belon'un seyahatnamesine ait elindeki çevirilerden istifade etmeme izin veren kıymetli hocam Prof. Dr. Yasemin Demircan'a bu vesileyle şükranlarımı sunarım.

²⁴ Yasemin Demircan, "1670 Tahririne Göre Para Adası", **GEFAD**, C. 29 (Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı-I/2009), s. 726.

²⁵ **Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde 1587-1589**, çev. Türkiş Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012, C. II, s. 617.

²⁶ Feridun M. Emecen, **Zamanın İskenderi Şarkın Fatih: Yavuz Sultan Selim**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2010, s. 338-339.

çekilmeye zorlamıştı.²⁷ XX. yüzyıl başlarına ait Osmanlı haritalarında bile bu husus gözlemlenmeye devam etmektedir. Buna göre adalılar Taşoz'un iç kesimlerine yerleşmişler, kıyılara ise köyleri ile aynı adla anılan iskeleler kurmuşlardı.²⁸ Böylece dış dünya ile iletişimlerini sağlamaya çalışıyorlardı.

Ege Adalarındaki korsanlığa dair bu denli uzak geçmişe ait izlere tesadüf etmek ve bu izleri modern zamanlara kadar takip edebilmek esasen coğrafyanın kendisiyle ilgilidir. Zira Ege Adaları korsanlara saklanabilecekleri sayısız liman ve koy sağlıyordu. Adalar, korsanların hedef seçtikleri ava aniden saldırmak için gizlenilebilecek pek çok yere sahipti. Öte yandan XVII. yüzyıla değin Akdeniz'de seyahat eden gemilerin pek çoğu kürekliydi. Kürekli gemilerin yüksek manevra kabiliyetine sahip süratli tekneler oldukları dikkate alındığında, korsanların da bu tipteki gemileri tercih ettikleri haklı olarak düşünülebilir. Dolayısıyla XVII. yüzyıla geline süreçte genel olarak kürekli gemileri kullanmaları, denizlerin efendilerine dönüşmüş olan korsanları bir bakıma kıyılara bağımlı kılmıştı. Bu tarihsel bir ironi olarak görünse de esasen kadirga tipi gemilerin uzun yolculukları mümkün kılacak depolama alanlarına sahip olmamasından kaynaklanmaktaydı.²⁹ Zira XVI. yüzyılda Akdeniz'in genelinde faaliyet gösteren gemilerin büyük çoğunluğu takriben 100 hatta 50 tonun altındaydı.³⁰ Bu durum korsanlar için bir birine yakın yüzlerce adaya ev sahipliği yapan Ege Denizi'ni bir çeşit cennet hâline getirmiş olmalıydı.

Akdeniz'de gemisinin yapabileceklerinin farkında olan yetenekli bir korsan, çok büyük gemileri avı hâline getirebilirdi. Bu noktada meşhur Venedik kalyonu *Reniera e Soderina*'nın hikâyesine temas edilebilir. Döneminin en büyük gemilerinden olan *Soderina* takriben 1.500 tonluk bir

²⁷ Apostolos Euangelou Vacalopoulos, **The Greek Nation, 1453-1669: The Cultural and Economic Background of Modern Greek Society**, çev. Ian Moles, Phania Moles, Rutgers University Press, New Jersey 1976, s. 86.

²⁸ BOA, HRT, nr. 1743.

²⁹ Richard Harding, "Deniz Savaşları 1453-1815", **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2. baskı, 2010, s. 104.

³⁰ Fernand Braudel, **The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II**, Siân Reynolds, University of California Press, Los Angeles-CA 1995, C. I, s. 296.

ticaret gemisiydi. 1607 yılı nisan ayında Halep'ten yelken açmış Anadolu kıyılarını takip ederek ilerliyordu. Yolculuğu sırasında XVII. yüzyılın en namlı korsanlarından olan John Ward'ın meşhur kadirgaları *Ruby* ve *Gift* ile karşılaştı. *Soderina* ve mürettebatının talihsizliği rüzgârın esmiyor olmasıydı. Böylece devasa Venedik kalyonu *Ruby* ve *Gift* için deniz ortasında duran bir nişan tahtasına dönüştü. Uzun süren çatışma sonunda John Ward *Soderina*'yı ele geçirip yedeğine alarak Cezayir'e götürdü.³¹ Şüphesiz ki bu olay yeni yeni kadirgaları terk edip kalyon sınıfı gemiler inşa etmeye başlayan Venedikliler³² için büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştı. Ancak bu olay sayısız korsanlık vakası içinde yalnızca ufak bir örnektir.

Sonuç olarak Ege'de coğrafya ile korsanlık arasında eş benzeri olmayan bir ilişki olduğu görülmektedir. Başlangıçta adalar arasında iletişim kurma ihtiyacının tabii bir parçası olarak gelişen denizciliğe korsanlık eşlik etmişti. Belki de diğerlerine göre denizcilikte daha mahir olanlar, kendileri gibi adalarda yaşayanlara ve bir şekilde denizde seyahat etmek zorunda kalanlara saldırarak bu işi başlatmışlardı.³³ Dolayısıyla bu noktada ancak korsanlığın hangi koşullarda ortaya çıktığını tespit etmek mümkündür. Coğrafyanın adalıları denizciliğe yönlendirmesinin yanında kültürel olarak korsanların "kahraman" mesabesinde algılanması ve XVII. yüzyıla kadar kürekli gemilerin yaygın olarak kullanılması korsanlığın binyıllar boyunca Ege'de hüküm sürmesine yol açmıştı. Sonuç olarak korsanlık en başından beri adalar dünyasının tabii bir parçası olmuş; dolayısıyla adalarda iktisadî, sosyal ve siyasal düzlemde kendini hissettiren tarihi bir vakıya dönüşmüştü. Bu durum Ege Adalarına hâkim olan güçleri, sürekli olarak korsanlıkla mücadele etmeye sevk etmişti.

³¹ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık**, çev. Dinç Tayanç, İstanbul, İnkılap Kitapevi Yayınları, 2011, s. 47-48.

³² İdris Bostan, "Kadirgadan Kalyona", **a.g.e.**, s. 183-184.

³³ Thukydides eserinde, Girit'in Ege'yi hegemonyası altına almasından önce korsanlığın adalar ahalisi arasında son derece yaygın olduğunu düşündürür mahiyette ifadelere yer vermektedir. Bkz. **a.g.e.**, I/8, s. 7.

Ege Adalarında ilk olarak korsanlıkla Giritliler mücadeleye giriştiler ve dikkate değer düzeyde başarı da sağladılar.³⁴ Bu duruma ciddi bir iktisadî gelişme eşlik etmiş olmalıdır. Ancak M.Ö. XVI. yüzyıldan itibaren Akaların bölgede yürüttükleri korsanlık Girit hâkimiyetini büyük ölçüde zayıflattı.³⁵ M.Ö. X. yüzyıla gelinirken Ege'de amansız bir korsan grubu sahne aldı. Deniz kavimlerinin istilasından sonra can çekişmekte olan Doğu Akdeniz ticaretini hedef alan ve sözlü Yunan anlatısında "Tyrseniler" olarak anılan korsanlar uzun süre faaliyetlerini sürdürdüler.³⁶ Tyrsenler muhtemelen Pelasglardı ve sakini oldukları Ege'nin kuzeyindeki adaları³⁷ üs olarak kullanıyorlardı. M.Ö. VI. yüzyıla gelindiğinde ise Ege'nin daha sistematik ve organize bir korsanlıkla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Herodotos bu dönemde Sisam'da hüküm sürmüş meşhur tiran Polikrates'in faaliyetlerini anlatırken, onun yağma ve talan seferleri tertiplelediğini, saldırdığı yerlerdeki ahaliyi köleleştirdiğini ifade etmektedir. Perslerin Batı Anadolu kıyılarını ele geçirmesinden sonra, V. yüzyıl başlarında yaşanan İyon Ayaklanması ve sonrasına ait anlatılara bakıldığında, enerjik asi lideri Miletli Histiaios'un Midillilerle birlikte donanma oluşturup boğazlarda korsanlık yaptığı ve Perslere bağlı adalara saldırdığı görülmektedir.³⁸ Ardından yaşanan Pers savaşları bölgedeki siyasal atmosferi daha da istikrarsız hâle getirmişti. Bu durum hiç şüphe yoktur ki korsan faaliyetlerinin artmasına yol açmıştı. Nitekim Atinalılar, Pers savaşlarından sonra tüm dikkatlerini bölgedeki korsanlık üzerine yöneltmişlerdi. Atinalıların korsanlıkla mücadele politikasından özellikle İşkiri Adası ile Gelibolu civarı etkilendi. Atinalılar denizlerde güvenliği sağlamak için rekabet halinde oldukları diğer Yunan şehir devletleriyle de işbirliğine gittiler. Bununla birlikte Atinalıların faaliyetleri esasen Ege'deki hegemonyalarını güçlendirmeye hizmet etmekteyse de

³⁴ gös. yer.

³⁵ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 33.

³⁶ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 83.

³⁷ George Thomson, **a.g.e.**, s. 162-164.

³⁸ Herodotos, **a.g.e.**, III/39, VI/5, 26-30, s. 232, 444, 453-454

korsanlığa karşı ciddi başarılar elde ettiler.³⁹ Öte yandan Atinalılarla Spartalılar arasındaki savaş korsanlığın yeniden canlanmasına sebep oldu. Savaş sırasında taraflar, birbirlerinin ikmal hatlarını vuruyor, şehirleri zor durumda bırakmak için ticaret konvoylarına saldırıyorlardı.⁴⁰ Sonuç olarak M.Ö. VI. yüzyıldan başlayarak İskender zamanına kadar olan süreçte Ege'nin sürekli siyasal istikrarsızlıklar devresine girmiş olması, özellikle devlet destekli korsanlığın artmasına yol açtı.

Antik Ege Dünyasında kölelik son derece yaygındı. Kölelik yalnızca toplumsal hayatın değil iktisadî yapının da önemli bir unsuru haline gelmişti. Bir başka ifadeyle antik Ege'de köle iş gücüne yönelik sürekli bir ihtiyaç söz konusuydu.⁴¹ Bu durum özgür insanları korsanların hedefi hâline getirebiliyordu. Özellikle M.Ö. IV. ve III. yüzyılda Giritli korsanlar adalarını köle ticaretinin merkezi haline getirmişti.⁴² Bu dönemde Rodoslular kurdukları filolarla İstanbul Boğazı'nın ötesine uzanan ticarî bağlar tesis etmişlerdi. Bu durum başta boğazların emniyeti olmak üzere, Ege'de seyrüsefer güvenliğinin sağlanmasında Rodosluların büyük çaba sarf etmesine sebep oldu.⁴³ Bu uğurda Tyrseniler ile uzun mücadelelere girişmişlerdi. Sonunda köle ticareti ile zenginleşen Giritli korsanlarla karşı karşıya geldiler.⁴⁴ Bu sırada Rodoslularla Makedonlar arasında III. yüzyılın sonundan itibaren bir rekabet husule gelmişti. Makedonlar Boğazlara egemen olmaya, Rodoslular ise Boğazların serbest ticarete açık tutmaya çalışıyorlardı. Bu noktada Makedonların Giritli korsanlarla işbirliğine gittikleri görülmektedir. Rodosluların M.Ö. 205 tarihinden sonra Girit'e artarda seferler düzenledikleri görülmektedir. Bununla birlikte hem Makedonlarla hem de Giritlilerle mücadele etmenin Rodos'a maliyetinin ağır olduğu ve adanın zamanla

³⁹ Henry Arderne Ormerod, **Piracy in the Ancient World**, The John Hopkins University Press, Baltimore 1997, s. 108-109

⁴⁰ Philip de Souza, **a.g.e.**, s. 31.

⁴¹ William L. Westermann, **The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity**, American Philosophical Society, Philadelphia 1984, s. 1.

⁴² Philip de Souza, "Greek Piracy", **The Greek World**, ed. Anton Powell, Taylor&Francis e-Library, e-kitap edisyonu 2003, s. 188.

⁴³ Halil Demircioğlu, **a.g.e.**, s. 297-298.

⁴⁴ Philip de Souza, **a.g.e.**, s. 49-51, 58.

zayıflamaya başladığı anlaşılmaktadır.⁴⁵ Ancak Rodos'a asıl darbenin Romalılar tarafından vurulduğu görülmektedir.

Rodos başından itibaren Makedonya karşısında Roma ile ittifak halinde olmuştu. Öte yandan Roma'nın müttefikliği, tâbi-metbu ilişkisi düzleminde gören dış politika anlayışı Rodos'u yıpratmaya başlamıştı. M.Ö. II. yüzyılda Romalılar, Delos'taki Rodoslu tüccarları uzaklaştırdıkları gibi burayı bir serbest ticaret bölgesine dönüştürdüler. Böylece Rodoslular sahip oldukları donanmanın masraflarını karşılayamaz hâle geldiler. Bu hayati bir hataydı. Artık bölgedeki korsanlıkla mücadele edebilecek hiçbir güç kalmamıştı.⁴⁶

Romalılar Ege'de korsanlarla baş başa kalmışlardı. Bu dönemde ilgi çekici olaylar yaşanmıştır. M.Ö. I. yüzyılda Gaius İulius Caesar, Roma'nın idaresini ele geçiren Sulla'dan kaçarken Batı Anadolu'ya gelmiş bu sırada Bulamaç Adası yakınlarında korsanların eline düşmüştü. Caesar'ın kurtuluş fidyesi toplanana kadar korsanlar arasında kaldığı anlaşılmaktadır. Genç yaştaki Caesar, korsanların elinden kurtulurken onları bu işin sonunda öldürteceği konusunda uyarmıştı. Nihayet Balat'ta bir fortilla toparlayıp korsanları ele geçirerek, onları acımasızca cezalandırdı.⁴⁷ Bu olay basit bir adam kaçırma vakası olarak görülebilecekse de korsanların Ege Adalarında, bir Roma asilzadesini rehin alabilecek kadar pervasızca hareket edebildiklerini göstermektedir.

M.Ö. I. yüzyılda korsanlıkla mücadele Romalılar için de öncelikli bir meseleye dönüşmüştü. Bu dönemde özellikle Anadolu'nun güney sahillerine yerleşmiş olan korsanlar bölgede faaliyet gösteriyordu. Sonunda Roma Senatosu, Pompeius Magnus'u Akdeniz'den korsanları temizlemek için 3 yıllığına geniş yetkilerle görevlendirdi. Ancak Pompeius, büyük bir başarı göstererek Roma kontrolündeki denizlerde 3 ay içinde korsanlığın dikkate değer ölçüde azalmasını sağladı. Bu büyük bir başarıydı. Öyle anlaşıyor ki

⁴⁵ Halil Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 298; Philip de Souza, *a.g.e.*, s. 80-82.

⁴⁶ Halil Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 385-386.

⁴⁷ Mestrius Plutarkhos, *İskender ve Cæsar*, Cæsar/I-II, s. 101-102.

Pompeius, korsanlarla değil "korsanlıkla" mücadeleye girişmişti. Daha sarîh bir ifadeyle korsanları yok etmeye çalışmak yerine onları teslim olmaya mecbur etti. Eskiden korsanlık yapanlar şimdi kendilerine Romalılar tarafından verilen toprakları işliyorlardı.⁴⁸ Pompeius belki de korsanlıkla mücadelede işin sosyal boyutunu da hesaba katan ilk devlet adamıydı. Onu korsanlığı ortadan kaldırma hedefine ulaştıran da bu oldu. Sonuçta Roma'nın denizlere hâkim olma politikasının temelinde, siyasal rakipleri bertaraf etmek kadar korsanlığın yok edilmesi de yatıyordu. Bu politika özellikle Doğu Akdeniz'de M.S. VII. yüzyıla kadar başarıyla tatbik edildi. Ancak bu dönemde Bizanslılar, korsanlık konusunda kendi kurallarıyla hareket eden yeni bir rakiple karşı karşıya kaldı: Müslüman Araplar.

Korsanlık, Müslümanlar için Akdeniz'de nüfuz sahalarını genişletmenin bir yolu oldu.⁴⁹ Müslüman denizcilerin kısa sürede Akdeniz'de elde ettikleri başarıların temelinde de bu hususun bulunduğu anlaşılmaktadır. Araplar korsanlık sayesinde donanmalarında ihtiyaç duydukları kalifiye insan gücünü temin etmişlerdi. Ganimet ele geçirme isteği Arapların aksine denizcilik geleneğine sahip Yunan, Kıptî, Berberî ve İspanyol unsurların Müslüman gemilerindeki mürettebat arasında yer almasını sağlamıştı.⁵⁰ Müslüman korsanlar özellikle Batı ve Orta Akdeniz'de ciddi başarılar elde ettiler. Bununla birlikte Endülüs Emevî Devleti'nin kurulması, Bizans ve Akdeniz siyasetine gereken ehemmiyetin verilmemesi 752-827 arasında İslam donanmasında bir duraklama devri yaşanmasına sebep oldu. Ama yine de Sûr Hâkimi Leo et-Trablusî X. yüzyıl başlarında Ege'de geniş çaplı korsanlık faaliyetlerinde bulundu, hatta 904 tarihinde Selanik'i yağmaladı. 923 yılında Leo'nun gemileri imha edilse de ertesi yıl Tarsus'taki Müslümanların oluşturduğu donanma Ege'nin kuzeyinde korsanlık faaliyetlerinde bulundu. Ancak Nikephoros Phokas'ın Girit, Tarsus, Kıbrıs gibi Müslüman korsanların

⁴⁸ David Abulafia, *a.g.e.*, s. 230-231.

⁴⁹ Balear Adaları'nın fethi ve Girit'in zaptında Arap donanmasının önemli bir parçasını oluşturan korsanların göz ardı edilemez katkıları olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Nebi Bozkurt, "Korsan", *DİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 210.

⁵⁰ David Abulafia, *a.g.e.*, 287.

üslendiği noktaları ele geçirmesi, İslâm donanmasının Doğu Akdeniz'deki üstünlüğüne son verdi.⁵¹ Bu durum Müslüman korsanların faaliyetlerinde azalmaya yol açmış olmalıdır. Nitekim XI. ve XII. yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz'de Müslüman korsanların yerini İspanyol, Pisalı ve Cenevizli korsanlar almaya başladı.⁵² Ancak Ege'yi etkisi altına alacak olan asıl mühim gelişme XIV. yüzyıldan itibaren Türk korsanların ortaya çıkışı oldu.

Batı Anadolu kıyılarının kesin olarak fethini takiben Türkler Ege'de korsanlığa başladılar. Hiç şüphe yoktur ki başlangıçta belli ölçüde denizcilik geleneğine sahip yerli Rumların katkıları büyük önem arz etmişti. Bundan sonraki adım İslâmî gaza anlayışının denizciliğe tatbiki oldu. Batı Anadolu Beyliklerinin inşa ettikleri donanmalar bölge Türklüğünün müdafaasında ciddi bir caydırıcı unsur olarak ortaya çıkmıştı. Ancak İstanbul üzerinden Karadeniz'e kadar uzanan Levant ticaretine yönelik saldırıları ile yağma seferleri Türk beylerinin faaliyetlerinin bir ölçüde korsanlık olarak tanımlanmasına sebep olmuştu. Yukarıda anlatılan Aydınolu Umur Bey'in gazaları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Nihayet Batı Anadolu sahillerini kontrol altına alan Osmanlılar, korsanlıkla iç içe geçmiş olan deniz gaziliği geleneğini de tevarüs ettirmiş oldu.

2- Türk Hâkimiyeti Devrinde Korsanlık

Korsanlıkla mücadele konusu Osmanlı devrinde kendine has bir seyir takip etmişti. Osmanlılar Ege ve Doğu Akdeniz'e hâkim olmak için batılı korsanlara yataklık eden Rodos, Kıbrıs ve Girit gibi önemli merkezleri ele geçirmek için büyük çaba sarf etmişler, geniş çaplı seferler gerçekleştirmişlerdi. Sonuçta Osmanlı güçleri ile korsanlar arasında vukuu bulan ve zamanla sıradanlaşan çatışmalar yok değildi. Ancak bunun dışında korsanlıkla mücadelede konvansiyonel bir savaş yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle Osmanlılar, korsan yuvası olarak gördükleri yerlere hâkim

⁵¹ Ali İhsan Gencer, "Bahriye", **DiA**, C. 4, İstanbul 1991, s. 498.

⁵² Nebi Bozkurt, a.g.md., s. 211.

olan güçleri bertaraf etmeyi hedef alan bir politika benimsemişlerdi. Dolayısıyla bazen Venediklileri veya Cenevizlileri bazen de St. Jean Şövalyelerini rakip olarak görmüşlerdi. Böylece Rodos, Kıbrıs ve Girit örneklerinde görüldüğü gibi fetih amacının tahakkuk ettirilmesinin yanında korsanlığa da darbe vurulmuş oluyordu. Bu durum korsanlıkla mücadele konusunun büyük ölçüde tali bir mesele olarak kaldığını düşündürmektedir.⁵³ Dahası Osmanlı denizciliğinin korsanlıkla ilişkisi görüldüğünden daha karmaşık bir yapı arz ediyordu.

Korsanlıkla Osmanlı donanmasının ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün karşılanması arasında kuvvetli bir bağ vardı. Korsanlık, Türk gemiciler için sınırsız bir tecrübe imkânı sunuyordu. XV. yüzyılın sonunda bir sipahinin oğlu olarak dünyaya gelen ve Barbaros adıyla tanınacak olan Hızır Reis'in günün birinde Cezayir'in Sultanı olmasını sağlayacak⁵⁴ olan vizyon bu korsanlık geleneğinin bir ürünüydü. Türk denizcilerine öğütler vermek için kaleme aldığı eserinde Kâtib Çelebi, korsanlığı adeta Osmanlı bahriyesinin eğitim ocağı gibi sunmaktadır:

*... kapudan kendi korsan değil ise deryâ husûsunda ve deryâ cengi ahvâlinde korsanlar ile meşveret edüp dinleye. [Yalnız kendi re'yi ile amel eylemeye]. Yalnız kendi bildüğüne gidenler ekser nâdim olagelmışlerdir. Husûsâ bu bâbda bir hatâ vâki' olursa zararı yalnız kendüye değildir. ...başarda reisleri cezâyirde ve deryâda niçe yıllar gezmiş, korsanlık etmiş ola. Zîrâ donanmanın hareket ve sükûnu âna tâbî'dir.*⁵⁵

⁵³ Bu görüş dile getirilirken, Osmanlı donanmasının sürekli olarak gerçekleştirdiği "adalar muhafazası" harekâtı gibi geniş çaplı operasyonlar kesinlikle göz ardı edilmemektedir. Yahut burada yeri geldikçe temas edilecek olan merkez-taşra yazışmalarında gözlemlenen Osmanlı otoritelerinin kararlığı da yok sayılmamaktadır. Ancak şurası bir gerçektir ki korsanlığı nihai olarak ortadan kaldıracak veya büyük ölçüde azalmasını sağlayacak politikalar ortaya konulamadı. Askerî faaliyetler kapsamındaki devriye ve muhafaza seferlerinden başka işin sosyal ve iktisadî yönüne eğilen çözümler üretme yoluna gidilmedi. Oysa -ileride de ele alınacağı üzere- korsanlıktan en çok zarar gören adalılar, esasen korsan faaliyetlerinin sürmesini sağlayan zincirin bir halkasına dönüşmüştü.

⁵⁴ Şerafettin Turan, "Barbaros Hayreddin Paşa", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 65-67.

⁵⁵ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, s. 147, 148.

Kâtib Çelebi'nin ifadeleri, teamülde korsanlık yaparak "pişmiş" olan denizcilerin kaptanpaşa olduğunu göstermektedir. Kaptanpaşanın "çekirdekten yetişme" denizci yani korsan kökenli olmadığı durumlarda ise sefer hâlinde iken stratejik kararlarda inisiyatifin korsanlıktan gelen reislere bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bunun vaki olmadığı hallerde de Kâtib Çelebi'yi haklı çıkaran olayların cereyan ettiği görülmektedir. 7 Ekim 1571 günü İnebahtı'da yaşanan büyük yenilgi, Osmanlı tarihçileri tarafından haklı olarak "Sığın Donanma" olarak anılmıştı.⁵⁶ Yaşanan muharebenin öncesinde düşman donanmasıyla savaşılmasının doğurabileceği sonuçlar konusunda Turgud Reis'in maiyetinde yetişmiş usta bir denizci olan Uluç Ali Paşa, kaptanpaşayı uyarmıştı. Uluç Ali Paşa donanmanın böyle bir savaşa hazır olmadığını belirterek, savaşılacaksa da kıyıda değil açık denizde çatışmaya girilmesi gerektiğini ifade etmişti. Ancak *deryâ ilmine* vakıf olmayan Kaptan Müezzinzade Ali Paşa İnebahtı'da düşman donanmasını karşılamayı tercih etti.⁵⁷ Kaçınılmaz olarak sonuç, Osmanlı donanması adına bir felakete dönüştü. Şüphesiz Müezzinzade Ali Paşa'ya düşman donanmasıyla karşılaşması hâlinde onu imha etmesini buyuran bir emirnâme seferin öncesinde verilmişti.⁵⁸ Zira Osmanlı donanması Kıbrıs'ın fethinden sonra oluşturulması beklenen Haçlı donanması ile savaşması için bölgeye gönderilmişti. Dolayısıyla o, ya teamüllere bağlı kalıp Uluç Ali Paşa'yı dinleyecekti ya da kendisine verilen buyruğu tatbik etmeyi seçecekti. Savaş başladıktan sonra gizlenmiş olan Haçlıların bir anda ortaya çıkarak Osmanlı donanmasını kuşattığını gören Uluç Ali Paşa emrindeki gemilerle güneye yöneldi. Savaş akşama doğru başlamıştı. Uluç Ali Paşa da savaş alanından uzaklaşırken gemilerindeki fenerlerin söndürülmesini emretti. Böylece takip

⁵⁶ Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-Vukû'ât: Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV**, haz. Yılmaz Kurt. Ankara, Birleşik Kitapevi yayınları, 2008, s. 126.

⁵⁷ Kâtib Çelebi, **a.g.e.**, s. 113-114.

⁵⁸ Benzeri durumlara binaen merkezden sadır olan buyrukların hemen hepsinde, kaptanlara şayet *küffar-ı hakisâr* gemileri ile karşılaşılırsa onlara saldırmakta *dakika fevt etmemesi* gerektiği bildirilmektedir. Örneğin 1571 yılı şubat ayında gönderilen hükümde Rodos Beyi Bâlî'ye bölgede bir kısım düşman gemileri bulunduğu, düşmanın Kıbrıs'a ulaşmadan imha edilmesi gerektiği bildirilmektedir. Dahası şimdiye kadar gerekli tedbirleri almadığı için Bâlî'nin en ağır şekilde cezalandırılmayı hak ettiği de ifade edilmektedir. Bkz. BOA, **MD**, nr. 6, hük. nr. 46.

edilmesine mani olarak en azından otuz gemiden oluşan kendi filosunu kurtarmayı başardı.⁵⁹ Sonuçta Ali Paşa padişah tarafından kaptanpaşa naspedildiği gibi, bundan sonra bir mühtedi olduğuna gönderme yapan "Uluç" nâmı ile değil; Kılıç Ali Paşa ismiyle anılmaya başlandı.⁶⁰ Bu taltif ve terfi esasen devletin deniz savaşlarında korsan kökenli denizcilerin kararlarına ne denli itibar ettiğini göstermektedir. Keza Kılıç Ali Paşa'nın emrindeki gemilerin kış fenerlerini söndürerek savaş alanından kaçması, devletin şerefini lekeleyen bir olay olarak da algılanabilirdi.

Türk denizcilik tarihinde yaşanan bir diğer büyük mağlubiyet ise Çeşme Vak'ası'dır. 6 Temmuz 1770 tarihinde Osmanlı donanmasının neredeyse tamamen imhasına yol açacak olaylar zincirinde bu defa Kılıç Ali Paşa'nın yerini Cezayirli Hasan Bey'in aldığı görülmektedir. Cezayirli Hasan Bey ya da daha sonraki sanıyla Gazi Hasan Paşa'yı Akdeniz'in gördüğü en mahir ve gözü pek denizcilerden biri olarak sunmak kesinlikle abartılı olmaz.⁶¹ O da Kılıç Ali Paşa gibi denizlerde yetişmiş gerçek bir korsandı. Hasan Paşa, Rus donanması karşısında Çeşme Limanı'na demirleme fikrine sıcak bakmamış, bu hususta kaptanpaşayı da uyarmıştı. Ancak kaptanpaşa limanın korunaklı olacağı inancıyla, Hasan Paşa'ya itibar etmemişti. Nitekim dar bir alanda manevra yapamaz hale gelmiş olan donanma kaçınılmaz bir

⁵⁹ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, s. 114.

⁶⁰ İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 411.

⁶¹ Cezayirli Gazi Hasan Paşa, hem gerçek bir kahraman hem de vizyon sahibi bir devlet adamıydı. Limni Adası'nın Rus işgalinden kurtarılması sırasında yaptıkları onun gerçek bir kahraman olduğunu sarıh bir şekilde ortaya koymaktadır. Öte yandan çocukluğunu ve gençliğini Terkirdağ'da köle olarak geçirmişti. Ancak sahip olduğu politik zekâ sayesinde zamanla Osmanlı Devleti'ni perde arkasından yöneten devlet adamları arasında yer almıştı. Dahası Hasan Paşa, donanmanın yeniden teşkilatlanmasına öncülük edecek kadar ileri görüşlü, bu sürecin finansmanında kişisel servetini ortaya koyacak kadar fedakâr, Limni ve Rodos başta olmak üzere adalarda çeşme, kaplıca gibi kamu yararına yapılar inşa ettirecek kadar hayırseverdi. Bkz. Mahir Aydın, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 501-502. Hasan Paşa'nın kişisel özellikleri için bkz. **Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi: Mür'it Tevârih**, C. II/B, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980, s. 32. Hasan Paşa'nın Limni'deki faaliyetleri için bkz. Fevzi Kurtoglu, **1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa**, İstanbul 1942, s. 31-40. Hasan Paşa'nın adalardaki bazı hayratı için bkz. **Travels in Various Countries of the East: Being of Continuation of Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey**, ed. Robert Walpole, London, Printed by A. and H. Spottiswoode, 1820, s. 56.

felakete sürüklenmişti.⁶² Büyük başarılarıyla şöhret bulmuş olan Hasan Paşa ise kısa süre sonra kaptanpaşalığa getirilmişti.⁶³

Osmanlı donanması ile korsanlığın böylesine iç içe geçmiş bir yapı arz etmesi bir yönüyle kavramsal bir probleme yol açmaktadır. Denizlerdeki asayiş ve düzeni tehdit eden faaliyetler, modern denizcilik hukukunda iki ana tabirle tesmiye olunmaktadır: korsanlık ve deniz haydutluğu. Buna göre bir devletin izniyle yağma ve talan yapan denizciler "korsan" olarak tanımlanabilir. Korsanlar bazı durumlarda bağlı bulundukları devlet otoritesiyle "ganimeti" de paylaşabilmektedirler. Dolayısıyla korsanlar tâbi oldukları devletin gösterdiği hedefler doğrultusunda faaliyetlerde bulunur. Deniz haydutları ise hiçbir otoriteye bağlı kalmaksızın kendi hesaplarına faaliyet gösteren sıradan "hırsız" yahut "gasıp" olarak addolunmaktadır.⁶⁴ Modern denizcilik hukukunun bakış açısıyla Barbaros Hayreddin Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa gibi denizcileri korsan olarak nitelemek mümkündür. Öte yandan bu modern tanımlamanın tam olarak XV ve XVII. yüzyıllar arasındaki Osmanlı belgelerine yansımadağı görülmektedir. Bir başka ifadeyle Ege Deniz'indeki asayiş ve güveni hedef alan faaliyetleri "korsanlık" ve "deniz haydutluğu" olarak tasnif etmek pek mümkün olmadığı gibi böylesi bir ayrıma gitmek de anakronik bir tutuma yol açabilir. Zira Osmanlı arşiv vesikalarında ayırım yapılmaksızın bu kabilden faaliyetlerin tümü "korsanlık" olarak ifade edilmektedir. Örneğin 2 Aralık 1569 tarihinde Rodos Beyi'ne hitaben yazılan bir hükümde, Venediklilerin Müslüman gemisi görünümü verdikleri tekneleriyle Trablus civarında korsanlık yaptıkları ve yöreden istihbarat topladıkları bildirilmekte, bununla birlikte Rodos Beyi'nin aynı şekilde karşılık vermemesinin bölge güvenliğini tehlikeye soktuğu ifade

⁶² Şem'dânî-zâde, s. 30-31.

⁶³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII (1940-1942)/1, s. 20.

⁶⁴ Ahmet Hamdi Topal, "Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu ve Mücadele Yöntemleri", *AUHFD*, C. LIX, S. 1, s. 102-104.

edilmektedir.⁶⁵ Sonuçta devletin, resmi bir görevlisini korsanlık yapmadığı için uyardığı görülmektedir. Öte yandan 8 Mart 1579 tarihli bir başka arşiv vesikasında, günümüzde "deniz haydutluğu" olarak anılabilecek olan faaliyetlerin de "korsanlık" olarak anılabildiği müşahade olunmaktadır. Belgede "deryâda yürüyen korsanların" Nakşa'ya gelip adalı kadın ve erkekleri kaçıarak köle olarak sattıkları ifade edilmektedir.⁶⁶ Nakşa'nın tamamen gayrimüslimlerle meskûn olması bu korsanların Müslüman olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bir Osmanlı toprağı, Türk köle tüccarlarının hedefi olmuştu.

Özellikle XV. yüzyıldan itibaren adalardaki Türk korsanlığı güç kazanmıştı. Öyle ki korsanların verdiği zararın finansmanı için Hristiyan hükümdarlar *Turcoteli* isminde ek bir gümrük vergisi tahsil etmeye başlamışlardı.⁶⁷ İstanbul'un fethinden sonra tâbi olmaları istenen Rodos Şövalyelerinin müspet cevap vermemesi üzerine II. Mehmed, Batı Anadolu'ya üslenmiş olan Türk korsanların Rodoslulara karşı harekete geçmekte serbest olduğunu ilân etmişti. Böylece korsanlar İstanköy'e hatta Rodos'a çıkarma yaparak adaları yağmalamışlardı.⁶⁸ İncirli ve Kalolimnos da bu saldırılardan nasibini almıştı.⁶⁹ Şövalyelerin XIV. yüzyılın başından itibaren hâkimiyetleri altındaki adaları güçlü tahkimatlar sistemiyle idare ettikleri, dikkate değer bir donanmaya sahip oldukları hesaba katıldığında, Türk korsanların bu cüretkâr girişiminin mahiyeti daha iyi anlaşılabilir.

XVI. yüzyıla gelindiğinde Ege Adalarının neredeyse tamamı Osmanlı idaresi altındaydı. Öte yandan bu durum Batı Anadolu'ya yerleşmiş olan *harâmi levendlerin* Osmanlı reayasına saldırmasına mani olamamıştı. Örneğin 1540'lı yıllarda Anadolu sahilleri ile komşu adalara musallat olan Sarı Ali isimli haydudun saldırıları karşısında ahali öylesine umudunu

⁶⁵ Orhan Paşazade, "9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570): Özet ve Transkripsiyon", İstanbul, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, hük. nr. 246, s. 110-111.

⁶⁶ BOA, MD, nr. 37, hük. nr. 836.

⁶⁷ Apostolos Euangelou Vacalopoulos, *The Greek Nation*, s. 76.

⁶⁸ Dukas, *a.g.e.*, s. 198.

⁶⁹ Apostolos Euangelou Vacalopoulos, *The Greek Nation*, s. 75.

yitirmişti ki çareyi Şehzade Selim'e başvurmakta bulmuşlardı. Bunun üzerine Şehzade Selim ve Lalası Cafer Bey konuyu Divân-ı Hümâyûn'a taşımışlar ve bölgede üslenen korsanlar ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler vermişlerdi. Bu malumat 31 Ocak 1541 tarihli bir mühimme hükmüne yansımıştı. Hükme göre korsanlar tekrar eden saldırılarında öylesine ustalaşmışlardı ki bölgeye çıkıp yağma ve talan edip denize dönmeleri takriben bir saat sürüyordu. Kullandıkları küçük gemileri Aydın ve Menteşe sahili akçıklarındaki ıssız adalarda inşa ediyorlardı. Sayıları ise neredeyse 200'ü buluyordu.⁷⁰ Küçük gemileri tercih etmeleri adalar arasındaki sığlık alanlarda rahatlıkla manevra yapabilmelerini sağladığı gibi aynı zamanda inşa ameliyesini kolaylaştırıyordu. Böylece mümkün olduğunca az malzeme ve insan gücüyle bir korsan gemisi bina edilebiliyordu. Böylesi bir korsanlık tipi ile mücadele etmek son derece zor olmalıydı. Zira öyle anlaşıyor ki korsanlık geleneğinin bu denli kök saldığı bir yörede ufak bir gemi inşa ederken ve en fazla elli kişilik bir mürettebat toplarken çok fazla güçlükle karşılaşılıyordu. Bu noktada devletin kendi adına korsanlık yapan denizcilere sağladığı kolaylıkların da istismar edilebildiği anlaşılmaktadır. Keza bölgedeki *harâmi reislerin* yok edilmesi hususunda Barbaros Hayreddin Paşa'ya hitaben yazılan diğer hükümlerde⁷¹ yöredeki görevlilerin muhtemel ihmalkârlığına yönelik şikâyetler de gözlemlenmektedir.

Türk korsanlarının hedefinde bu dönemde gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerin de bulunduğu görülmektedir. Seyyah Pierre Belon Ayneroz Adası'na gerçekleştirdiği ziyareti sırasında bölgeye sıklıkla Türk korsanların saldırdığını bildirmektedir.⁷² Belki de Belon'un bahsettiği korsanlar 20 Ocak 1545 tarihli bir hükümde burada *fesad ve şenâ'at üzere olduğu ifade edilen* Marmarişkor ile Köle Memi isimli levend reisleriydi.⁷³ Türk korsanları gayrimüslimlerce iskân edilmiş bölgelere çeken asıl sebebin,

⁷⁰ Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul, IRCICA, 2012, hük. nr. 201, s. 164-165.

⁷¹ aynı eser, hük. nr. 202, 203, 204, s. 165-166.

⁷² a.g.e., I/37, s. 137.

⁷³ E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, hük. nr. 23, s. 19.

asırlardan beri süren ve şüphesiz kârlılığı çok yüksek olan köle ticareti olduğu anlaşılmaktadır. Korsanlar çoğunlukla adalarda ele geçirdikleri esirlerini Anadolu'ya getirip satıyorlardı. Örneğin, 1501 yılında Gökçeada'da iki Rum Divân'a müracaat ederek, kızlarının korsanlar tarafından kaçırılarak Bergama civarında cariye olarak satıldığı yönünde şikâyetinde bulunmuşlardı. Yapılan tahkikat sonunda yöredeki idarecilerin görevini kötüye kullandıkları tespit edilmişti.⁷⁴ Hukuka aykırı bir şekilde esir edilip köle olarak satılan insanlar için geniş çaplı soruşturmalar tertiplendiği anlaşılmaktadır. Örneğin 1501 tarihli bir başka kayıta Osmanlı ile sulh halinde olan Sakız ve Rodos'tan kaçırılan kadınların akibetini araştırmak üzere Tire civarına görevliler gönderildiği ifade edilmektedir.⁷⁵ 5 Ağustos 1560 tarihli bir hükümde ise Ağrıboz'daki köyleri basarak zimmî reayayı kaçıran korsanların Karasi taraflarında esirlerini sattıkları ifade edilmektedir.⁷⁶ Adalar arasında özellikle Kiklادلara yönelik saldırıların kayda geçtiği görülmektedir. 1567 tarihinde Nakşa ve civarındaki Kiklad Adaları uhdesine bırakılan Yasef Nassi,⁷⁷ sıklıkla bu sebepten ötürü merkeze şikâyetinde bulunuyordu.⁷⁸ Nassi'nin ısrarlı müracaatları kapsamında ya gerekli askeri tedbirler alınması isteniyor ya da Anadolu'da Nakşa, Ağrıboz ve Sakızlı esirlerin soruşturulması emrediliyordu.

Teftişler sırasında ilginç bir olaylar da yaşanabiliyordu. Korsanlar Sakız veya Rodos'tan evli bir gayrimüslim kadını kaçırıp Tire civarındaki bir sipahiye satmışlardı. Zamanla kurtulma ümidini yitiren kadın, din değiştirmiş ve efendisi ile evlenmişti. Bir süre sonra Müslüman kocası seferdeyken soruşturma gerçekleştirilmiş, bu sırada kaçırılmadan önceki gayrimüslim eşiyle iletişim kurma imkânı yakalamıştı ve ona geri dönmüştü. Seferden dönen sipahi ise çareyi Divân'a müracaat etmekte bulmuştu.⁷⁹ Bu hikâye

⁷⁴ **Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri**, haz. İlhan Şahin, Feridun Emecen, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994, hük. nr. 49, 73.

⁷⁵ **906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri**, hük. nr. 276.

⁷⁶ BOA, MD, nr. 3, hük. nr. 1410.

⁷⁷ Safvet, "Yosef Nasi", **TOEM**, III/16, Teşrîn-i evvel, 1330, s. 988.

⁷⁸ BOA, MD, nr. 7, hük. nr. 1120; nr. 24, hük. nr. 744; nr. 26, hük. nr. 132, 713; nr. 37, hük. nr. 386; nr. 60, hük. nr. 522.

⁷⁹ **906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri**, gös. yer.

enteresan olmakla birlikte belki de kayıtlara geçmeyen sayısız olaya "sıradan" bir örnek teşkil etmektedir. Şüphesiz buna benzer olaylar adalılar arasında hararetle paylaşılan konulardan birisiydi. Köle ticareti adalıların yüz yüze kaldığı belki de en korkunç tehditti ve bu, onları tedbir almaya sevk eden haklı gerekçelerden yalnızca biriydi.

Sonuç olarak XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'ni esas meşgul eden korsan grubunu Türklerin oluşturduğu görülmektedir. Ancak XVII. yüzyılda Ege, Batılı korsanların yoğun olarak faaliyet gösterdiği bir alana dönüştü. Ege'nin özellikle neden bu dönemde Batılı korsanların ilgisini çekmeye başladığı sorusuna tatmin edici bir cevap vermek oldukça güçtür. Bununla birlikte Batılı korsanların Ege'ye gelişinin belli bir düzeni takip ettiği anlaşılmaktadır. Korsanlar, en başından itibaren ticaret gemilerini kârlı bir ganimet olarak görmüşlerdi. Dolayısıyla ticaretin gelişmesi korsan faaliyetlerinin de artması anlamına gelmekteydi. Örneklerle bu hususa sarahat getirmek için öncelikle Ege'de faaliyet göstermeye başlayan İngilizlere temas edilebilir.

XVI. yüzyılda büyüyen Atlantik Okyanusu'ndaki ticaret hacmi, beraberinde Kuzey Avrupalı denizcilerin Akdeniz'e olan ilgilerini de artırmıştı. İngiliz denizciler Akdeniz'deki mutedil iklimi ve yaşam koşullarını Kuzey Denizi'ne tercih eder olmuşlardı.⁸⁰ Böylece İngiliz korsanlar Akdeniz'de faaliyet göstermeye başladılar. Yukarıda bir Venedik kalyonu olan *Soderina*'nın korsanlar tarafından ele geçirilmesi bahsiyle birlikte zikredilen John Ward bir İngiliz korsanıydı. John Ward, Cezayir'deki Türk korsanlarla yakın ilişkiler tesis etmişti. Bu yolla ganimetlerini elden çıkarabileceği ve gerekli durumlarda sığınabileceği güvenli limanlara erişim imkânı elde etmişti. XVII. yüzyıl başlarında Mora açıklarındaki hemen her ada Ward'a haraç öder hale gelmişti.⁸¹

⁸⁰ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 512, 520.

⁸¹ Adrian Tinniswood, **a.g.e.**, s. 45.

XVII. yüzyılda ayrıca Ege Adalarında Livornolu korsanların da faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Toskana'nın meşhur Medici Ailesi'ne mensup dükleri Livorno'yu, XVI. yüzyılın sonunda Akdeniz'in en canlı ticarî limanlarından biri haline getirmişti. Kent, Hristiyan olmayanlara sağlanan kolaylıklar sayesinde Doğulu tacirler için önemli bir merkeze dönüşmüştü.⁸² Livornoluların kurdukları Akdeniz'in doğusuna doğru uzanan ticarî bağlar, Ege'yi yakından tanımalarını mümkün kılmış olmalıdır. Böylece onlar da yörede korsanlık yapan dindaşları arasındaki yerlerini almıştı. İran'a gerçekleştirdiği seyahat sırasında Kasım 1671 tarihinde Değirmenlik Adası'na gelen Jean Chardin, burada Livornolu korsanlarla karşılaştığını ifade etmektedir.⁸³ Fransız elçisi olarak İstanbul'a gelen Nointel Markisi, Ekim 1673 tarihini taşıyan mektubunda Livorno bayrağı taşıyan korsanlardan şikâyet etmekteydi. Buna göre korsanlar Değirmenlik Adası'na giden bir Fransız gemisini ele geçirecek kadar ganimet hırsıyla hareket ediyorlardı.⁸⁴ Öte yandan Fransızlar da korsanlıkta Livornolulardan geri kalmıyorlardı.

Malta, Livorno ya da Fransa bandıralı olsun özellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ege'de Fransız gemilerinin faaliyetlerinde bir artış olduğu gözlemlenmektedir. 1668 tarihinde Girit'te Venediklilere destek olmak için önemli miktarda Fransız askerinin bölgeye geldiği görülmektedir.⁸⁵ Öte yandan Fransızların Ege'ye yönelik ilgisi 1669 yılından sonra hissedilir ölçüde arttı. Venedik'in Ege'deki en mühim ticarî üssü olan Girit, Osmanlılar tarafından fethedilince İtalyan tüccarların yerini tedricen Fransızlar aldı. Bunda eskiden beri Osmanlılar ile Fransızlar arasında tesis edilmiş olan ve ticarî çıkarlara dayanan dostane ilişkilerin de tesiri vardı.⁸⁶ Bununla birlikte korsanların varlığı Osmanlı-Fransız ilişkilerini zedeler boyutlara ulaşmıştı.

⁸² David Abulafia, *a.g.e.*, s. 522.

⁸³ *Voyages de M. le Chevalier Chardin en Perse, et auters lieux de l'Orient*, C. I, Paris, y.y., 1723, s. 2. Söz konusu seyahatnâmeyle ilişkin elindeki çevirileri istifademe sunan kıymetli hocam Prof. Dr. Yasemin Demircan'a bu vesile ile teşekkür ederim.

⁸⁴ Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, haz. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara, TTK Basımevi, 3. baskı, 1998, C. II, s. 123.

⁸⁵ Ersin Gülsoy, *a.g.e.*, s. 150, 155-158.

⁸⁶ David Abulafia, *a.g.e.*, s. 544-545.

Osmanlı makamlarının korsan faaliyetlerini Fransa ile ilişkilendirmekte haklılık payı olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada Antoine Galland'ın seyahatnamesinde yer verilen Nointel Markisi'nin mektuplarına temas edilebilir. Aralık 1673 tarihinde Nointel Markisi'ni Nakşa Adası'na getiren Türk gemisindeki kaptan ile mürettebat Fransız korsanlar tarafından yakalanmışlardı. Marki, derhal araya girerek kaptanın kendi maiyetinde bulunduğunu bildirmiş ve Türklerin yeniden özgürlüklerine kavuşmasını sağlamıştı. Daha sonra Türk gemisini gören Sardunya bandıralı Maltalı korsanlar adaya saldırmışlar ve adadaki Türklerin kendilerine teslim edilmesini istemişlerdi. Bu sırada duruma müdahale eden Marki, Türk denizcileri yeni bir felaketten kurtardığı gibi orada aslen Fransız olan Maltalı korsanları adeta yargılamıştı. Dahası gezisinin geri kalan kısmını korsan tacizlerinden uzak ve güvenli bir şekilde sürdürmek için Türk gemisi yerine bir Fransız gemisi ile seyahat edeceğini bildirmiştir.⁸⁷ Şayet doğru kabul edilecek olursa, Nointel Markisi'nin yazdıkları, korsanların adalara Fransız nüfuzunu taşıyan bir araca dönüştükleri intibaini uyandırmaktadır.

Öyle anlaşıyor ki yüzyıllar boyu Latin korsanlara üs hizmeti gören Girit'in fethi bir bakıma korsanlara büyük bir darbe vurulduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bununla birlikte çok daha tehlikeli bir durumun cereyan ettiği gözlemlenmektedir. Mısır ile İstanbul arasındaki deniz güzergâhının sunduğu ganimetler Batılı korsanların iştahını kabartıyordu. Dolayısıyla onlar kendilerine Ege'de yeni limanlar aramaya koyuldular. Böylece Kikladlar korsan üssüne dönüştü. Örneğin Fransız seyyah Tournefort, Andipara'da yaşayan ahalinin çoğunu Maltalı ve Fransız korsanların oluşturduğunu ifade etmektedir.⁸⁸ Batılı Hristiyan korsanları buraya çeken iki temel sebebin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Kikladlarda Venedik hâkimiyeti devrinin mirası olan Latin nüfusunun bulunuyor olmasıydı; diğeri ise Kikladların merkezî otoritenin yoğun olarak hissedildiği sahanın dışında kalmasıydı.

⁸⁷ Antoine Galland, **a.g.e.**, C. II, s. 124-127.

⁸⁸ **a.g.e.**, I, s. 154.

Osmanlıların Fransızlar nezdindeki diplomatik baskıları, sonunda müspet neticeler elde edilmesini sağlamıştı. 1679 yılında Fransa Kralı XIV. Louis, Doğu Akdeniz'de korsanlık yapan Malta gemilerinde Fransız uyruklarının çalışmasını yasaklayan bir buyruk yayınladı.⁸⁹ Dahası Fransızlar, artık bölgede faaliyet gösteren korsanlara ruhsat vermeme kararı almış olmalıdır. Zira XVIII. yüzyılın hemen başında Joseph de Tournefort, Girit'ten Gümüş Adası'na gitmek üzere Hanya Limanı'ndan bir Fransız korsan gemisine bindiğini ancak gemi kaptanının korsanlık yapması yasaklananlardan biri olduğunu ifade etmektedir. Tournefort'un söz konusu korsan ile arasında geçen diyaloglara ilişkin yazdıklarına bakıldığında, korsanın adalarda dolaştığı için cezalandırılabileceğine yönelik endişeler taşıdığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle kendisini ihbar etmemesi için Tournefort'tan söz vermesini istemişti.⁹⁰ Öte yandan Fransa Kralı, korsanlar yüzünden ülkesinin kârlı Levant ticaretindeki payının azalmasına göz yumamazdı. Fransa'nın Malta üzerindeki baskıları sonucunda Doğu Akdeniz'e dönük korsanlık için ruhsat verilmemesi yönündeki karar, Maltalı Şövalyelerin üstadı tarafından 1740'lı yılların başında onaylandı.⁹¹ Tüm bu yaşananlar XVIII. yüzyıla gelindiğinde adalar ahalisi için korsanların altın çağının sona erdiğini müjdeliyordu.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı donanmasında yelkenli ve yüksek bordalı gemilerin yaygınlaşması da korsanlığın kârlı bir iş olmaktan çıkmasını sağlamıştı. Zamanla kalyonlar Osmanlı donanmasının esas dayanağını oluşturmaya başlamıştı. Öyle ki XVIII. yüzyılın başında üst düzey Osmanlı amirallerinin savaş zamanında kalyona binmesi zorunluluk hâline getirilmişti.⁹² Bunun da ötesinde tüccarlar arasında kalyon kullanımını yaygınlaştırmak için tedbirler alındı. Bundan böyle Mısır ile İstanbul arasında sefer yapan tüccarların, Osmanlı tersanelerinde kalyon dışında gemi inşa

⁸⁹ Molly Greene, "Dirilen İslam: 1500-1700", **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, ed. David Abulafia, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 2005, s. 237.

⁹⁰ **a.g.e.**, I, s. 125.

⁹¹ Molly Greene, **a.g.m.**, s. 237-238.

⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara, TTK Basımevi, 2. baskı, 1984, s. 434.

ettirmelerine mani olacak ciddi kısıtlamalar getirildi.⁹³ Böylece korsan kadırgalarıyla mücadelede, çok daha yüksek ateş gücüne sahip kalyonlar, Osmanlılara büyük bir üstünlük elde etme imkânı tanımıştı. Sonunda korsanlık tamamen olmasa da büyük ölçüde ortadan kaldırılmış oldu.

⁹³ Yusuf Alperen AYDIN, "Osmanlı Denizciliği (1700-1770)", İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007, s. 119.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HÂKİMİYETİNDE

EGE ADALARININ MUHAFAZASI

Bir önceki bölümde de tafsilatlı bir biçimde ifade edildiği üzere Ege Adalarındaki Osmanlı hâkimiyetini zaafa uğratan daimi tehdit ve tehlikeler söz konusuydu. Bölgedeki Osmanlı varlığının devamlılığını sağlamaya matuf askerî önlemlerin üç temel dayanağı bulunuyordu: donanma, deryabeyleri ve Osmanlı kaleleri. Bu üç unsurdan hiç şüphesiz en mühimi XVI. yüzyıl boyunca Türklerin denizlerdeki caydırıcı gücünü temsil eden Osmanlı donanmasıydı.

A-CAYDIRICI TEDBİRLER: OSMANLI DONANMASI

İlk bakışta Ege Adalarındaki Osmanlı varlığının muhafazasında kalelerin önemli bir etkiye sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak adalardaki Türk hâkimiyetinin tesisi kadar korunmasında da donanmanın en önemli rolü üstlendiği açıktır. Nitekim adaların, kaptanpaşanın idarî yetki alanına dâhil edilmesi de bu görüşü destekler mahiyettedir. Bu noktada Ege Adalarının Osmanlı taşra teşkilatındaki konumuna temas edilebilir.

Kaptanpaşa başlangıçta Gelibolu Sancakbeyi'ydi. İlk fethedilen Ege Adaları doğrudan taşra teşkilatının parçası hâline getirildiğinde, Gelibolu Sancağı'na bağlanmıştı. Bununla birlikte Midilli ve Rodos ayrı birer sancak olarak ittihaz olunmuştu.¹ Ancak 1534 tarihinde Barbaros Hayreddin Paşa'nın

¹ Feridun M. Emecen, v.d., **Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi**, ed. Cevdet Küçük, Ankara, SAEMK Yayını, 2002, s. 23.

"kaptanpaşa" unvanıyla Osmanlı hizmetine girmesiyle birlikte Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti tesis edildi.² Ege Adaları da eyalet bünyesi altında toplandı. Ancak kaptanpaşanın idarî yetki sahası adalarla sınırlı tutulmamıştı; zamanla Kocaeli, Sığla, Biga, Karlılı, Mezistre ve İnebahtı gibi çevre karalar da dâhil edilmişti.³ Bu noktada adaların komşu karalarla kurduğu yoğun bağların dikkate alındığı düşünülebilir.⁴ Ancak bunun da ötesinde donanmanın ihtiyaçlarının gözetildiği ve geleneksel olarak denizciliğin yoğun olduğu yerlerin de kaptanpaşanın yetki sahası içine alındığı anlaşılmaktadır. Örneğin Kocaeli havalisi donanmanın kereste temin ettiği alanların başında yer alıyordu. Sığla havalisi ise eskiden beri Balat'ta üslenen korsanlara ev sahipliği yapmıştı. Öte yandan geniş bir tarihsel perspektiften bakıldığında adaların ve denizcilik için önem arz eden çevre karalardaki noktaların tek bir çatı altında bir araya getirilmesi belli açılardan Osmanlı Devleti'nin bir *Akdeniz imparatorluğu* olduğunun güzel bir göstergesiydi. Osmanlı donanmasının XVI. yüzyılda elde ettiği üstünlüğün en büyük dayanağı kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmasıydı. İnebahtı yenilgisinin üzerinden bir yıl geçmeden Kılıç Ali Paşa'nın tamamı tersaneye ait 250 gemi ile Akdeniz'e açılabilmesi,⁵ Osmanlıların organizasyon becerileri ve kaynaklarından iyi bir şekilde istifade etmeleriyle mümkün olmuştu. Sonuçta Osmanlılar, Atinalıların I. Attika-Delos Birliği ile kısa süre için gerçekleştirdikleri bir rüyayı⁶ yüzyıllar boyunca ayakta tuttular; Ege'yi tek bir güç altında idare ettiler.

Savaşta ve barışta Osmanlı donanmasının öncelikli görevi adaların güvenliğini temin etmektir. Kâtib Çelebi de eserinde bu hususa dikkat çekmiş,

² İdris Bostan, "Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti'nin Kuruluşu", *a.g.e.*, s. 52.

³ *Ege Adaları'nın Yönetimi*, s. 25.

⁴ Örneğin Taşoz ile Kavala arasındaki antik çağlardan beri var olan bağ bu dönemde de devam ediyordu. 1569 tarihli bir tahrir defterinde kaptanpaşa hasları arasında gösterilen adanın Kavala'ya bağlı olduğu bildirilmektedir. Bkz. BOA, TD, nr. 490, s. 1.

⁵ İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, s. 31.

⁶ Christy Constantakopoulou, *a.g.e.*, s. 62.

Doğu ya da Batı Akdeniz'e doğru uzanan seferlerde teamülen adalar arasında gemiler bırakıldığını ifade etmiştir.⁷

Ege'de asayiş ve düzenin teminine dönük harekâtlar genel olarak "deryâ muhafazası" olarak anılıyordu. Ege Denizi'nde Osmanlı otoritesini zaafa uğratan en ciddi sorun korsanlıktı. Bu sebeple donanmaya bağlı filolarla geniş çaplı devriyeler gerçekleştiriliyordu. Örneğin 1545 yılı ilkbahar aylarında *deryâ muhafazasına* gönderilen Hüseyin Subaşı, Rodos taraflarında 17 tane, Ağriboz ve Atina açıklarında da 2 tane korsan gemisi ele geçirmişti. Bu operasyonun müspet sonuçlar doğurduğu, ele geçirilemeyen korsanların ise karaya kaçmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.⁸

Arşiv vesikalarına bakıldığında geniş çaplı seferlerde donanmanın yılın belli döneminde denize açıldığı görülmektedir. Osmanlı belgelerinde *nevrûz-ı mübârek* olarak anılan bu dönem baharın başlangıcına tesadüf etmektedir. 28 Ocak 1560 tarihli bir hükümde Piyâle Paşa'ya onun emriyle donanmanın *nevrûz-ı mübârekte* denizde açılmasının tasarlandığı, derya beylerinin gemileri ve askerleri ile donanmaya katılacağı bildirilmektedir.⁹ Şüphesiz Türk denizciler kışın Ege'ye açılmaktan imtina ediyorlardı. Zira her an patlamaya hazır fırtınalar yetenekli denizcilere bile sürprizler hazırlayabiliyordu.¹⁰ Öte yandan Osmanlıların denize açılmakta bağlı kaldığı uygulamalar, Ege'deki tarihsel devamlılık içinde kökeni binyıllar öncesine uzanan izleri barındırmaktadır. M.Ö. 700 yılında yaşamış olan Hesiodos *İşler ve Günler*'de,

⁷ a.g.e., s. 148.

⁸ E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, hük. nr. 325, s. 243.

⁹ BOA, MD, nr. 3, hük. nr. 732.

¹⁰ Kış aylarında cereyan eden birçok deniz kazası, Osmanlı arşiv vesikalarına yansımıştır. Örneğin 1562 Şubatında Mısır'dan gelirken İşkiros yakınlarında fırtınaya yakalanan bir kalyon kayalara çarparak batmıştı. Bunu fırsat bilen kadı ve naibin adamları Hoca Saadeddin Efendi'nin söz konusu kalyondaki kitap ve eşyalarını yağmalamıştı. Bkz. BOA, MD, nr. 69, hük. nr. 304. Bir başka deniz kazası ise İzmir'den yelken açan bir Venedik barçasının İşkiros yakınlarında batması sonucu 1570 yılı Şubat ayında cereyan etmişti. Bkz. "9 Numaralı Mühimme Defteri", hük. nr. 61, s. 27-28. Örnekleri başka muasır kaynaklarla da çoğaltmak mümkündür: Antoine Galland. 1672 yılı Aralık ayında Fransız bandıralı Marquis de Fleury'nin fırtınalı hava sebebiyle Para Adası sahiline oturduğunu ve aynı fırtına sebebiyle bir Venedik gemisinin Şıra Adası yakınlarında karaya çarptığını bildirmektedir. Bkz. a.g.e., C. I, s. 208.

kardeşi Perses'e denizcilik hakkında öğütler verirken, ona şu mısralarla seslenmektedir:¹¹

Sen de her işini zamanında yap Perses!

Denize ne zaman ineceğini iyi bil.

...

Yaz gündönümünden sonra

elli gün elli gece sürecektir deniz mevsimi.

O zaman gemilerine ya da tayfalarına bir şey olmaz.

...

Normalde rüzgârın nereden eseceği bellidir.

O zaman deniz dalgalarından bir şey olmaz, güven rüzgârlara.

...

Denize açılmak için iyi bir mevsim daha vardır.

Ne zaman ki incir ağacının üstünde

aynı kuzgun pençesi gibi yapraklar görürsen zaman geldi demektir.

İlkbahar deniz için uygun zamandır.

Ancak korsanların belirli bir sefer mevsimi yoktu. Mesela John Ward, İngilizleri dehşete düşüren korsanlık saldırılarından bazılarını 1606 yılının kasım ayında düzenlemişti.¹² Bu durum donanmanın devriye seferlerini kışın da gerçekleştirmesine yol açmıştı. Antoine Galland, İstanbul'da tuttuğu günlüğünde bu hususa ilişkin ipuçları sunmaktadır. 10 Aralık 1672 günü Kaptan Köse Ali Paşa'nın adalar arasını ve Ege sahillerini dolaştıktan sonra İstanbul'a döndüğünü bildirmektedir.¹³ Sonuçta Osmanlılar, adaların muhafazası noktasında korsanlıkla mücadeleyi önemli bir mesele olarak addediyorlardı ve koşullara göre alınan tedbirleri yeniden şekillendiriyorlardı.

¹¹ **İşler ve Günler**, çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say Yayınları, 2012, 641-642, 664-666, 671, 677-681, s. 43-45.

¹² Adrian Tinniswood, **a.g.e.**, s. 45.

¹³ **a.g.e.**, C. I, s. 209.

B- YERİNDE ALINAN TEDBİRLER

Derya muhafazasında, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti'nin nüvesini oluşturan sancaklarda konuşlu askerî birliklere ve filolara büyük rol düşüyordu. Bu noktada Osmanlı deniz ümerasının mühim bir unsuru olan derya beylerine temas edilebilir.

1- Derya Beyleri

Derya beyleri tasarruflarına bırakılan gelirlerle paralel olarak tayin edilen sayıda gemi donatılar ve seferlere iştirak ederlerdi. Beylerin filolar oluşturmaya başlaması I. Selim Devri'ne tekabül eder.¹⁴ Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti'nin kurulmasından sonra da beylerbeyinin emrinde sefere katılmaya başladılar. 28 Ocak 1560 tarihli bir hükümde Kaptan Piyale Paşa'ya hitaben nevrüzde gerçekleştirilecek seferde beylerbeyliğe bağlı Ağrıboz, Midilli, Delvine ve Kocaali beylerinin de katılacağı bildirilmekteydi.¹⁵ XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı donanmasındaki bir kısmı sâlyâneli bir kısmı da sancakbeyi olan derya beylerinin tasarrufuna şu yerler bırakılmıştı: Kıbrıs, Rodos, Sakız, Mora, Andre, Sığla, Midilli, İnebahtı, Dimyat, Reşîd, İskenderiye, Değirmenlik, Mezistre, Karlı-ili, Ağrıboz, Baf ve Nakşa.¹⁶

Derya beylerinin görev sahası temelde beyi oldukları yerlerin sınırları ile mahdud olsa da gerekli durumlarda Ege'nin herhangi bir noktasına müdahale etmek durumunda kalabiliyorlardı. Örneğin Kıbrıs'ın fethi sırasında 22 kadirga ile 4 barçadan mürekkep düşman filosunun Magosa'ya ulaşması karşısında 28 Ağustos 1570 tarihli bir belgeye göre İskenderiye, Rodos, Sığla, Sakız beyleri ile Midilli beyi Kıbrıs civarına sevk edilmişti.¹⁷

Derya beylerinin tabiatıyla esas vazifeleri bulundukları yerleri muhafaza etmektir. 17 Ağustos 1570 tarihli bir hükme göre Ağrıboz Beyi bu

¹⁴ İdris Bostan, "Derya Beyi", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 200.

¹⁵ BOA, *MD*, nr. 3, hük. nr. 732.

¹⁶ İdris Bostan, "Derya Beyi", s. 200-201.

¹⁷ BOA, *MD*, nr. 14, hük. nr. 1319.

görevi üç gemi ile ifa ediyordu.¹⁸ Bunun dışında İstanbul ile Mısır ve Hicaz arasındaki deniz güzergâhının güvenliği de derya beyleri tarafından sağlanıyordu. İskenderiye, Magosa, Rodos ve Sakız beylerine bu noktada büyük sorumluluk düşüyordu. 1591 tarihinde Rodos Beyi Hüsam'a emrindeki gemilere ek olarak 15-16 kadirga daha gönderilmiş ve bölgede seyrüsefer güvenliğini temin etmesi istenmişti. Ayrıca başarısız olması hâlinde şiddetli bir şekilde cezalandırılacağı konusunda uyarılmıştı.¹⁹

Derya beyleri yasadışı ihracata mani olmak için de yoğun çaba sarf ediyorlardı. Zaman zaman adalardan gemilerle şıra ihracı söz konusu olabiliyordu. 1591 yılında Midilli ve Menteşe beylerine hitaben yazılan hükümlerde şıra imali zamanının geldiğini, bu sebeple sefer mevsimi geçmiş olmasına rağmen gerekli tedbirlerin alınmasında gayret gösterilmesi gerektiği bildirilmişti.²⁰ Öte yandan Mısır'dan zahire nakliyatında da derya beyleri görev alıyorlardı. 1579 yılında Rodos Beyi ile Sığla, Midilli ve Sakız Beyleri Mısır'dan Trablus'a zahire nakletmekle görevlendirilmişti.²¹ Özellikle İstanbul'un zahire ihtiyacında derya beyleri önemli bir rol üstlenmişlerdi. Zira Mısır'dan hareket eden zahire yüklü gemiler korsan saldırıları için kârlı birer hedeftiler. İskenderiye'den yola çıkan gemilere 1591 yılında Rodos Beyi'nin eşlik etmesi istenmişti. Bu konuda Rodos Beyi'nin emrine Sığla, Midilli ve Sakız beylerinin oluşturduğu 15 gemi de verilmişti.²²

Derya beyleri kimi durumlarda muhtemel korsan saldırılarından korunması istenen üst düzey devlet görevlilerine seyahatlerinde eşlik ediyorlardı. Sığla, Sakız, Mezistre, İnebahtı, Rodos ve Midilli beylerine 1585 yılı Haziran ayında hükümler gönderilerek, Trablus Şam'dan İstanbul'a deniz yoluyla gelecek olan Vezir İbrahim Paşa'ya kolaylık sağlanması ve

¹⁸ BOA, **MD**, nr. 14, hük. nr. 1076.

¹⁹ BOA, **MD**, nr. 73, hük. nr. 692.

²⁰ BOA, **MD**, nr. 73, hük. nr. 693-694.

²¹ BOA, **MD**, nr. 38, hük. nr. 190, 202, 207.

²² BOA, **MD**, nr. 67, hük. nr. 245, 335. Bu hususa örnek teşkil edecek pek çok hüküm bulunmaktadır. Mesela 1586 yılı haziranında da Mısır'dan gelen zahire yüklü gemilere Ağrıboz Beyi'nin eşlik etmesi istenmişti. Bkz. BOA, **MD**, nr. 61, hük. nr. 7.

yolculuğunda eşlik edilmesi istenmişti.²³ 17 Aralık 1579 tarihinde Ağrıboz, Sakız ve Kavala beyleri Trablusgarp Beylerbeyliği'ne tayin edilen Cafer Paşa'yı görev yerine götürmeye memur edilmişlerdi.²⁴ Derya beyleri bazen de merkezden ulaştırılması gereken bilgileri iletmekle görevlendiriliyorlardı. 1559 yılında Akdeniz'deki tüm beylere Turgud Reis'e acilen götürülmek üzere mühürlü kese içinde bir hüküm bulunduğu bildirilmiş, yazıyı ulaştırmanın da cömertçe mükâfatlandırılacağı ifade edilmişti.²⁵

Belgeler derya beylerinin görev ve sorumlulukları hakkında cömertçe bilgiler verirken, onların kimliği, edindikleri görgü ve içinde bulundukları dünya ile etkileşimleri hakkında nispeten ketum bir tavır sergilemektedir. Bu noktada döneme ait diğer kaynaklara müracaat ederek müspet sonuçlar elde edilebilir. Derya beyliği kaydıhayat şartıyla verilirdi.²⁶ Bu, hepsi usta birer denizci olan derya beylerinin yıllar boyunca edindikleri tecrübelerinden verimli şekilde istifade etmenin en tabîi yoluydu. Edinilen tecrübeler ve denizciliğe yönelik geliştirilen görgü son derece özel bir saha olan Ege'nin, daha geniş perspektiften Akdeniz'in kendisiyle ilgiliydi. Zira derya beyleri ve Osmanlı denizcileri XV. ve XVI. yüzyıllara geldiğinde her yönüyle olgunlaşmış Akdeniz kültürü tarafından şekillendirilen insan tipinin birer temsilcisiydiler. Bu noktada XV ilâ XVII. yüzyıllarda Akdenizli olmanın Osmanlı denizcileri için ifade ettiği mana üzerine küçük bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkündür.

Daha önce Ege Denizi'nin sahne olduğu göçlere ve kolonizasyon devrine temas edilmişti. Kültürlerarası etkileşimi yoğunlaştıran buna benzer gelişmeler belli yönleriyle homojen bir ortak kültürün binyıllarla ifade edilebilecek bir süre içinde gelişmesini sağlamıştı.²⁷ Bir başka ifadeyle insanlar tarih boyunca yeni yaşam alanı bulma ya da ticarî kazanç elde etme

²³ BOA, **MD**, nr. 58, hük. nr. 421, 460, 485.

²⁴ BOA, **MD**, nr. 39. hük. nr. 198.

²⁵ BOA, **MD**, nr. 3. hük. nr. 581.

²⁶ İdris Bostan, "Derya Beyi", s. 201.

²⁷ Roger Arnaldez, "Tek Bir Tanrı", **Akdeniz: Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras**, ed. Fernand Braudel, çev. Aykut Derman, İstanbul, Metis Yayınları, 2. baskı, 2008, s. 141-144; Maurice Aymard, "Göçler", **aynı eser**, s 232-233.

gailisiyle Akdeniz'i doğudan batıya, kuzeyden güneye ya da bazı durumlarda tam tersi istikamette bir baştan ötekine kat etmişlerdi. Örneğin XIV. yüzyıldan itibaren İspanya'da yaşayan Yahudi topluluklar dinî hoşgörüsüzlükler gibi problemler nedeniyle yurt edindikleri yerleri terk etmeye zorlanmışlardı. Kitleler hâlinde göç eden Yahudilerin bir kısmı İtalya'ya bir kısmı da Osmanlı topraklarına geldiler. Bir diğer göç dalgası ise XV. yüzyıl sonlarında cereyan etti.²⁸ Ticarî girişimcilikleriyle tanınan bu topluluktan olanlar daha çok Selanik, İzmir, Bursa ve Şam gibi merkezlere yerleştiler.²⁹ Osmanlı topraklarına sığınan "Sefardi" adıyla anılan bu Yahudiler böylece Levant ticaretinin önemli bir unsuru oldular. Öte yandan kültürlerarası münasebet noktasında Sefardi Yahudilerinin hikâyesi onların en az ticarî faaliyetleri kadar önem arz etmektedir. Sefardiler yeni yurtlarında kendilerine has bir XV. yüzyıl İspanyolcasını konuşmayı sürdürdüler. Ancak Türklerle öylesine yoğun bir etkileşim içine girmişlerdi ki konuştukları "Ladino" adı verilen bu dile pek çok Türkçe kelime de geçti.³⁰ XVI. yüzyılda ise Portekiz ve İspanya'da yaşayan "Marrano" ya da "Maranos" ismiyle tanınan bir grup daha Osmanlı ülkesine akın etti. Domuz manasına gelen bu isim ile onların Yahudi dönmesi olduğuna gönderme yapılıyordu.³¹ Ege Adaları söz konusu olduğunda Marranoların en meşhuru Yosef Nassi'ydi. Ancona ve Venedik üzerinden geçen zorlu bir yolculuk sonunda Nassi ve beraberindeki 500 Yahudi Osmanlı topraklarına ulaştılar. Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde önemli bağlantılara sahip zengin bir tüccar olan Nassi, zamanla İstanbul'daki Yahudi cemaati arasında temayüz etti ve I. Süleyman Devri'nde sarayda itibar gördü. Ancak daha da önemlisi II. Selim ile yakın bir münasebet tesis etti. Sonunda maktû' bir bedel karşılığında Nakşa merkez olmak üzere Kikladlar Nassi'ye ihsan edildi.³² Bu noktada daha mütevazı bir örneğe bakılabilir: Gelibolu'da yaşayan bir sipahi. İspanyol bir dönme yani Marrano olan bu sipahinin yolu,

²⁸ David Abulafia, *a.g.e.*, s. 457-460.

²⁹ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar, Sosyal Ekonomik ve Hukuki Drumları*, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 2001, 64-65.

³⁰ David Abulafia, *a.g.e.*, s. 460.

³¹ Yavuz Ercan, *a.g.e.*, s. 70-71.

³² Safvet, *a.g.m.*, s. 984-987.

1573 yılında İstanbul'da diplomatik temaslarda bulunmuş olan Fransız elçilik heyeti ile kesişti. Bu sipahinin Çanakkale Boğazı'nı kullanan tüccarlar ile Kilitbahir Kalesi'ndeki görevliler arasında yaşanacak anlaşmazlıklar konusunda hayati bir işlevi vardı: Rüşvete aracılık etmek. Diplomatik ziyaretini seyahatnameye dönüştüren Fresne-Canaye, bu sipahinin yardımıyla Türk görevlilerin denetlemeleri sırasında işlerinin hızla görüldüğünü ifade etmektedir.³³ Sonuç olarak Osmanlı toplumunun hangi seviyesinde kendine yer edinmiş olursa olsun, bir topluluk Akdeniz'in öbür ucundan göçüp gelerek yöredeki kültürel ortaklığa katkı sağlayacak ölçüde diğer toplumsal gruplarla hemhâl olmuştu.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Akdeniz, dönemin gemi teknolojisinin de etkisiyle haritada görüldüğünden daha büyük bir denizdi.³⁴ Ancak ticaret, göç ya da savaş gibi unsurlar Akdeniz'de mesafeleri kısaltıyor modern anlamıyla olmasa da döneme has bir "küreselleşme" meydana getiriyordu. Bu noktada maceraperest bir Alman olan Michael Heberer'in "başına gelenler" belli yönleriyle XVI. yüzyıl Akdeniz'i hakkında fikir verebilir. Heberer, 1585 yılı yazında Malta'dan açılan bir korsan filosunda mürettebat olarak bulunuyordu. İskenderiye civarında bir grup Müslüman teknesine rastladılar. Bunlar ticaret gemileriydi. Derhal saldırdılar ve gemilerden birini batırıp diğerini zapt ettiler. Ancak İskenderiye'den harekete geçen Türk kadırgaları karşısında Maltalılar kaçtılar. Bununla birlikte Heberer'in de içinde bulunduğu bir grup Şövalye Müslüman ticaret gemisine rampa etmişti bile. Heberer'in de dâhil olduğu korsanlar çaresiz ele geçirdikleri gemiyle kaçılmaya çalıştılar. İçinde bulunduğu durum, Orta Avrupa'da yetişmiş dinine bağlı, sıradan bir Alman olarak Heberer için son derece yabancı olmalıydı. Öyle ki kaçmaya çalıştıkları Müslüman gemisinde, insanların on bir ya da on iki farklı dilde

³³ Philippe du Fresne-Canaye, **Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573**, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009, s. 98-100.

³⁴ Deniz yolculukları coğrafi gelişmelerin tesirine öylesine açıktı ki İstanbul'dan Venedik'e doğru gerçekleştirilen bir seyahat aylarca uzayabiliyordu. Fransız diplomat Fresne-Canaye'nin Venedik seyahati dört aydan uzun sürmüştü. Bkz. **a.g.e.**, s. 92, 125.

anlaşmaya çalıştığını ifade etmekten kendini alamamıştır.³⁵ Bir başka ifadeyle Akdeniz'in bir kesişim noktası olarak bu kadar çok farklı insanı bir gemiye sığdırabilmiş olması karşısında Heberer dehşete kapılmış olmalıdır.

Derya beyleri yukarıda çeşitli yönleri tanıtılmaya çalışılan dünyanın insanlarıydılar. Dolayısıyla Akdeniz'in ortak kültürü içinde derya beyleri ve Osmanlı denizcileri tasavvur edildiğinde, temas edilmesi gereken bir diğer husus ise ihtida meselesidir. Uluç Ali Reis ya da Kılıç Ali Paşa Osmanlı denizciliği adına en tanınmış mühtedilerdendi. Giovan Dionigi Galeni adıyla doğmuştu; dahası papaz olmak üzere Napoli'ye giderken esir alındığında takriben 20 yaşındaydı.³⁶ Ancak onun tarafından yetiştirilen Uluç Hasan Paşa'nın hikâyesi çok daha ilgi çekicidir. Venedik'te bir Hristiyan olarak doğdu ve Andretta adıyla vaftiz edildi. Turgud Reis tarafından 1563 yılında esir alındığında henüz 16 yaşındaydı. Turgud Reis onu Uluç Ali Paşa'nın yanına verdi. Müslüman oldu. Yetenekleri sayesinde zamanla Uluç Ali Paşa'nın mürettebatı arasında sıyrıldı. Paşa onu çok seviyor ve usta bir denizci olarak tanımlıyordu. 1588 yılında kaptanpaşa olduğunda hâlâ çevresiyle Türkçe dilinde anlaşmakta zorlanıyor; ancak Frenkçeyi akıcı bir şekilde konuşuyordu. Kaptanpaşa Uluç Hasan 1591 yılına gelindiğinde Venedik'teki ailesiyle bağlarını koruyordu. Camilla isimli kız kardeşi ve onun kocasına iltimas yapılması için bizzat Venedik Doge'una mektup göndermişti.³⁷ Uluç Hasan Paşa'nın samimi bir Müslüman olup olmadığı hususunda değerlendirmelerde bulunmak mümkün değildir. Ancak şurası bir gerçektir ki emsaline az rastlanır ölçüde Hristiyan tutsaklara hoş görüyle yaklaşıyordu. Kadırgalarda çalışan subaylar çoğu zaman kürekleri hızla çekmeleri için kırbaçlarını kullanırlar; ya da forsaların ellerine kızgın yağ damlatırlardı. Ancak kaptanpaşanın kadırgasında bulunan Reinhold Lubenau, forsalara iyi muamele edildiğini hatta yolculuğu sırasında hiçbir

³⁵ **Osmanlıda Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588**, çev. Türkis Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2. baskı, 2010, s. 72-75.

³⁶ İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", s. 411.

³⁷ Eric R. Dursteler, **İstanbul'daki Venedikliler: Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş**, çev. Taciser Ulaş Belge, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, 186-188.

zaman kırbaç sesi duymadığını ifade etmektedir. Dahası Uluç Hasan Paşa'nın Hristiyanlar dininde kutsal kabul edilen günlerde tutsakların ibadet edebilmeleri için durup, kürekçilerin yakınlardaki kiliseye gitmesine izin verdiğini bildirmektedir.³⁸ Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa ihtida eden Osmanlı kaptanpaşaları arasında en müşahhas örneklerden birini teşkil etmektedir. Babası V. Karl'ın (Şarlken) hizmetindeki bir korsandı. 1560 yılında Cerbe Savaşı'nda babasıyla birlikte esir edildiğinde 16 yaşındaydı. Osmanlı Sarayı'na intisap edene kadar Katolik Hristiyan olarak yetiştirilmişti. 1591 yılında kaptanpaşalığa kadar yükseldiğinde korsanlara karşı başarılı seferlere girişti. Batı dünyası ondan hiçbir zaman umudunu kesmedi. Günün birinde Hristiyan hizmetine girebileceğini düşündüler. Bir Müslüman olarak öldüğünde arkasında büyük bir servet bırakmıştı.³⁹ Sinan Paşa gibi bir örnek Batılı maceraperestler arasında din değiştirmeyi daha da cazip hâle getirmiş olmalıdır. Sonuçta çeşitli sebeplerle İslâm'ı seçen insanların sayısında öylesine artış yaşanmıştı ki XVI. yüzyıl sonunda Hristiyan toplumunda ciddi bir endişe uyanmıştı.⁴⁰ Öte yandan mühtedilere Osmanlılar arasında mesafeli yaklaşıldığını düşündüren hususlar da söz konusudur. Örneğin İslâm âlemi adına büyük gazalarda bulunacak olan Kılıç Ali Paşa neredeyse 50 yıl boyunca "uluç" lakabıyla anılmıştı. Oysa bu kelime "Müslüman olmayan kâfir, dinsiz" gibi tabirlerle birlikte ifade ediliyordu.⁴¹ Bu noktada ihtida eden bir başka Osmanlı denizcisine değinmek üzere Heberer'in anlatılmasına dönülebilir.

Heberer ve beraberindeki arkadaşları kısa süre sonra yakalanmış ve İskenderiye Derya Beyi olan valinin önüne çıkarılmıştı. Heberer'in ifadeleri valinin kendisine İtalyanca, Lutherci olup olmadığını sorması karşısında büyük şaşkınlığa uğradığını göstermektedir. Ancak daha sonra açıkladığına göre beyin Hristiyanlığı yakından tanımasının sebebi İspanyol bir dönme

³⁸ **a.g.e.**, C. I, s. 272-273.

³⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cigalazâde Sinan PAşa", **DİA**, C. 7, İstanbul 1993, s. 525-526.

⁴⁰ Eric R. Dursteler, **a.g.e.**, s. 168-171.

⁴¹ İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", gös. yer.

olmasıydı.⁴² Antoine Galland padişahın donanmasında hizmet veren Midilli'de sakin iki reisten bahsetmektedir: Mustafa Kaptan Maltalı, Şaban Bey ise Monacoluydu. Galland'ın maiyetinde bulunduğu Nointel Markisi seyahatine Mustafa Kaptan'ın gemisiyle devam etmişti. Galland ise Midilli'de kaldıklarında Şaban Bey'in evine gitmişti.⁴³ Galland'ın gezi notlarında özellikle bu iki denizciden bahsedilmesinin esas sebebi şüphesiz elçilik heyetiyle iyi iletişim kurmalarıydı. Her ikisi de muhtemelen Fransız'dı ve ana vatanlarından gelen bir soyluya gereken saygıyı sunmayı iyi biliyorlardı. Sonuç olarak edindikleri görgü ve yaptıkları işe olan bağlılıkları derya beylerini belli açılardan görev sahasının tabiî bir parçası hâline getirmişti. İskenderiye'deki bu bey ile Midilli'deki denizcilerin kökleri Akdeniz'in diğer ucuna değin uzanıyordu. Onları "Akdenizli" yapan bağların gerisinde, kişisel olarak onları var eden geçmişi arkada bırakmamışlardı.

Yukarıdan itibaren anlatılanlar XV ve XVI. yüzyıllarda Akdeniz'in tehlikeli bir yer olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan derya beyleri ve Osmanlı deniz ümerası bazı meslekî riskleri göze alarak hayatlarına devam ediyorlardı. XVI. yüzyılın ilk yarısında Mısır kaptanı Sinan Reis'in oğlu, muhtemelen bir çatışma sırasında Hristiyanlar tarafından yakalanmıştı. Uzun süren esaret hayatının ardından özgürlüğüne kavuşunca ilk iş olarak Kaptan Hayreddin Paşa'ya müracaat etti ve kendisine bir gemi verilmesini istedi. Bu talebi olumlu karşılandı. Ancak ona tamire muhtaç bir gemi verilmesi yönünde karar alındı. Söz konusu hususun yansıdığı belge⁴⁴ esasen derya ümerasının dünyası hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Öncelikle Sinan Reis'in oğlu örneğinde olduğu gibi Osmanlı denizcileri maceralara atılacağı hayatın belli riskleri barındırdığını baştan kabul ediyorlardı. Sadece harita okumak, pusula kullanmak ve doğa olayları hakkında öngörü geliştirmek değil gemi inşası ve tamiri gibi teknik konular da *deryâ ilminin* bir parçasıydı.

⁴² a.g.e., s. 88.

⁴³ a.g.e., C. II, s. 111, 112.

⁴⁴ E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, hük. nr. 221, s.. 176-177.

Bu ilme vakıf olmaları büyük önem arz ediyordu. Çünkü her an hayatî kararlar vermeye zorlanan derya beyleri günün birinde kaptanpaşa dahi olabiliyorlardı.

Göçler, istilalar, ticarî faaliyetler kültürlerarası ilişkileri de güçlendirmişti. Üstelik bu, en başından itibaren yani Minoslulardan beri devam ede gelmişti. Ege'de ve Akdeniz'de tarihsel devamlılık, insan topluluklarının belli durumlar karşısında verdikleri benzer tepkilerin tekrarıyla yakından ilgiliydi. Bu ise coğrafî realitenin bir zorlaması olduğu kadar binyıllar içinde tekâmül eden ortak kültürün de bir eseri idi. Osmanlı deniz ümerasını ortaya çıkaran atmosferi de bu kültürel ortaklık oluşturmuştu.

2- Kaleler

İlk Türk fetihlerinden itibaren Osmanlı kontrolüne çok sayıda ada girmişti. Ege Adaları belki çok canlı bir ticaret güzergâhı üzerinde bulunuyordu ama her biri sınırlı bir ekonomiye sahipti. Adaların sahip oldukları iktisadî hacim çoğunlukla garnizon yerleştirmeye ve bulundurulacak askerî gelirlerini karşılayacak büyüklükte değildi.⁴⁵ Bununla birlikte coğrafî koşullar sebebiyle bazen ulaşımın güçlüğüle sağlanabildiği bu yörede kalelerin düşman eline geçmesi ciddi bir güvenlik zaafına yol açabilirdi.⁴⁶ Ege Adalarında bu ve buna benzer gerekçelerle pek çok kalenin yıkıldığını düşünmek mümkündür. Ancak yine de karanın denizle buluştuğu her nokta sınır hattını oluşturuyordu. Dolayısıyla geleneksel Osmanlı askerî politikası

⁴⁵ Örneğin Boğazönü Adaları arasında en büyüğü olan Limni'de XV. yüzyıl sonunda, cizye dışında, elde edilen vergi gelirinin tamamı adada görev yapan ve takriben 20 kişiden oluşan askeri birliğin giderlerine aktarılmıştı. Bkz. BOA, TD, nr. 25.

⁴⁶ Osmanlıların kullanmayacakları kaleleri yıktırmaları devlet genelinde görülen mutata bir uygulamanın parçasıydı. Fethedilen yörede askerî birlik yerleştirilmeyen kaleler yıkılırdı. Bu hususta bkz. Halil İnalcık, "Fetih Yöntemleri", s. 118.

gereği, sınır muhafazasında kalelere büyük önem veriliyordu.⁴⁷ Bu nedenle yalnızca stratejik öneme sahip adalara askerî garnizonlar yerleştirilmişti.

Osmanlılar genellikle mevcut kaleleri kullanma yoluna gidiyorlardı. Anadolu coğrafyasında bu hususta birçok örneğe tesadüf edilmektedir.⁴⁸ Bu durum sınır mücadelelerinde kalelerin büyük önem arz ettiği Osmanlı-Habsburg hududunda da çok farklı değildi. Osmanlılar yeni istihkâmlarla eski bir kaleyi güçlendirmeyi, yenisini inşa etmeye tercih ediyorlardı. Aynı uygulamayı Habsburglar da takip ediyordu. Zira kale inşa etmek maliyetli bir işti.⁴⁹ Bu sebeple Osmanlılar, Ege'de genel olarak Bizans ve Latin kalelerini kullandılar. Limni'de Palaiokestron, Midilli'de Molivo ve Midilli kaleleri, Menteşe Adalarında Narince, Rodos ve Lindos kaleleri bu genellemenin en müşahhas örneklerini teşkil eder.

Osmanlı payitahtının denizden korunması büyük önem arz ediyordu. Bu sebeple Boğazönü Adalarında ya eski tahkimatlara asker konuşlandırılmış ya da yeni kaleler inşa edilmişti. 1479 yılında Bozcaada'da bir kale inşasına karar verildi. Ahaliyi burada oturmaya teşvik etmek için tekâlif-i divaniyyeden muaf tutulacakları ilan edilmişti.⁵⁰ Ada 1530'lu yıllarda tahrir edildiğinde kalenin varlığına dair her hangi bir kayıt düşülmemişti.⁵¹ Ancak yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlara bakıldığında kaleye işaret edildiği görülmektedir. Bu dönemde kale, personel dışında küçük bir Müslüman

⁴⁷ Osmanlıların sınır boyunca bulunan kalelere verdikleri ehemmiyet hakkında ayrıca bkz. Ömer İşbilir, "Erzurum, Diyarbakır ve Van Kaleleri Mühimmâtına Dair", **İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına: Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan**, ed. Hayrunnisa Alan v.d., İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2008, s. 419-420. Tez çalışmamdan bahsettiğimde bu kitabı bana hediye eden kıymetli hocam Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a bu vesileyle teşekkür ederim.

⁴⁸ Eftal Şükrü Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatı'na Genel Bir Bakış", **OTAM**, S.7 (1996), s. 2.

⁴⁹ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri: Avrupa'da Hudut Boyları**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 45-50.

⁵⁰ Cengiz Orhonlu, a.g.md., s. 318.

⁵¹ BOA, TD, nr. 434, v. 40b-41a.

cemaatine ev sahipliği yapmaktaydı.⁵² Yüzyılın sonuna ait tahrirde de durum değişmemiştir.⁵³

Boğazların muhafazasında büyük bir stratejik öneme sahip olan Limni'ye de askerî birlik konuşlandırılmıştı. Ancak yalnızca Palaiokastron kalesinde Osmanlı askeri bulunuyordu. Adadaki diğer kale olan Kotzinos Kalesi'nin⁵⁴ müdafaası ise adalı Hristiyan birliklere emanet edilmişti.⁵⁵ XVIII. yüzyılın başında adayı ziyaret eden Ellis Veryard Palaiokastron'un muhkem bir kaya üzerine yapıldığını böylece denize hâkim bir konuma sahip olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶

XVI. yüzyıla ait tahrir kayıtları Gökçeada'da *İskinid* ve *Palyanbolu* kalelerinin ayakta olduğunu göstermekteyse de buralara asker yerleştirildiğini düşündüren her hangi bir ibareye tesadüf edilmemektedir.⁵⁷ Öyle anlaşıyor ki bu kalelerin müdafaası da adalı Hristiyanlara bırakılmıştı. Pîrî Reis her iki kalenin de iyi durumda olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸

Anadolu kıyıları boyunca Kuzey Ege'deki en önemli Osmanlı tahkimatı Midilli'de bulunuyordu. XVI. yüzyıla ait tahrir kayıtları bu hususta güvenilir bilgiler sunmaktadır. Adadaki Midilli ve Molivo kalelerinin her ikisine de askeri garnizon yerleştirilmişti. Ayrıca adada timarlı sipahiler görev yapıyordu.⁵⁹ Osmanlılar Midilli'deki kalelerin durumunu yakından takip ediyordu. Nitekim XVI. yüzyılın ikinci yarısında Midilli Kalesi'nin esaslı bir tamirata tâbi tutulduğu anlaşılmaktadır. 1579 yılı sonbaharında kalenin tamiri için 70.000 akçelik bir

⁵² BOA, TD, nr. 490, s. 143.

⁵³ BOA, TD, nr. 702, s. 98; nr. 724, s. 90; KKA, TK, nr. 141, v. 50b. Söz konusu üç defter de 1590 tarihli bir sayımın verilerini ihtiva etmektedir. Bkz. İbrahim Sezgin, "XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi", İstanbul, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1998, s. 17.

⁵⁴ Kritovulos Limni'ye geldiğinde ilk olarak bu kaleye gittiğini bildirmektedir. Bkz. a.g.e., III/14, s. 425.

⁵⁵ Bu husus aşağıda "Adalılardan Oluşan İhtiyat Kuvvetleri" başlığı altında ele alınacaktır.

⁵⁶ Ellis Veryard, a.g.e., s. 361.

⁵⁷ BOA, TD, nr. 75, s. 119, 131; nr. 434, v. 43a, 49b; nr. 490, s. 422, 436; KKA, TK, nr. 141, v. 190b, 202b.

⁵⁸ Pîrî Re'îs, *Bahriyye: 927 Sene-i Hicrisinde Telif Olunan Bahriyeliler İçin Ak Deniz'in Tasviratı*, haz. Paul Kahle, Berlin ve Leipzig, Walter de Gruyter & co., 1926, C. I, s. 7.

⁵⁹ BOA, TD, nr. 367, s. 195-198.

giderin ortaya çıkacağı hesaplanmış ve bir kısım adalının üçer günlük nöbetler halinde çalıştırılmasına karar verilmişti.⁶⁰ Bu tadilattan yaklaşık bir yüzyıl sonra kaleyi gören Antoine Galland kale duvarlarını oluşturan büyük taşların birbirine ustaca eklenmiş olması karşısında etkilendiğini ifade etmektedir. Kalenin etrafını kuşatan hendeğin derin olduğunu da bildirmektedir.⁶¹ Bu değerlendirmeleri dikkate alırken Galland'ın bir askerden çok Doğu edebiyatına meraklı diplomatik bir görevli olduğunu akıldan çıkarmamak gerek. Ama yine de Galland'ın gezi notlarına binaen, XVII. yüzyıl sonunda kalenin oldukça bakımlı ve güçlü bir görünüme sahip olduğunu dile getirmek mümkündür.

Anadolu kıyıları boyunca güneye doğru ilerlendiğinde iyi tahkim edilmiş bir diğer Osmanlı adasının da Sakız olduğu anlaşılmaktadır. Adanın fethinin hemen akabinde tutulmuş olan tahrir defterleri Sakız Kalesi'nin varlığına işaret etmektedir.⁶² XVIII. yüzyılın hemen başında adayı ziyaret eden Ellis Veryard Sakız Kalesi'nin durumu hakkında bilgiler sunmaktadır. Adanın merkez kasabasındaki en dikkate değer yapının Osmanlı kalesi olduğuna dikkat çeken Veryard, kale duvarlarının kulelerle desteklendiğini ve geniş bir hendek ile çevrelendiğini ifade etmektedir.⁶³

Ege Adalarındaki kalelerin en şöhretlileri St. Jean Şövalyelerinin hâkim olduğu adalarda inşa edilmişti. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Şövalyelerin mirası olan bu kalelerden Leryos ve Kalolimnos'takiler Osmanlılar tarafından kullanılıyordu.⁶⁴ Şövalyeler, bölgedeki önemli dayanak noktalarından biri olan İstanköy'e de kaleler tesis etmişti. XVI. yüzyılın başında adayı gören Pîrî Reis, İstanköy'de dört kalenin ayakta olduğunu bildirmektedir. Bunlardan en

⁶⁰ Nihat Karaduman, "XVI. yüzyılda Midilli Adası (Arşiv Kaynaklarına Göre, MD: I-LXXIII Transkripsiyon)", İstanbul, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999, s. 136.

⁶¹ **a.g.e.**, C. II, s. 113.

⁶² BOA, **TD**, nr. 363, s. 2; nr. 366, s. 2. Her iki defterin de gayrimüslim ahaliden tahsil edilecek olan verginin belirlenmesine yönelik olarak tertip edildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple kale ve personeli hakkında detaylı bir malumat elde edilememektedir.

⁶³ **a.g.e.**, s. 336.

⁶⁴ BOA, **TD**, nr. 367, s. 216, 217.

mühimi Osmanlıların "Narince" adıyla andıkları kaleydi. Bu kale doğu tarafındaydı ve surlarının içine aldığı kasaba adanın idarî merkeziydi. Etrafına kazılan hendeğe deniz suyunun girmesine izin verilmişti. Ada kıyıları saat yönünde takip edildiğinde ikinci kale Pili'ydi. Söz konusu tahkimat denize doğru uzanan bir uçurum üzerine inşa edildiği için "Yarhisar" adıyla tesmiye olunmuştu. Üçüncü kale Andimahi, sonuncusu ise Kefalos Kalesi'ydi.⁶⁵ Usta Türk denizcisinin verdiği bilgiler dönemin arşiv vesikaları ile paralellik arz etmektedir. Nitekim *Bahriyye*'nin kaleme alındığı dönemden kısa süre sonra tutulan bir tahrir defterine göre söz konusu dört kaleye de asker konuşlandırılmıştı.⁶⁶ Ancak Menteşe Adaları arasında şüphesiz en mühim askeri tahkimat Rodos'ta bulunuyordu.

Osmanlılar, fethinden sonra Rodos'ta çok sayıda noktaya asker yerleştirmişti. Bunlardan ilki Rodos Kalesi'dir. Kale adanın merkez şehrini teşkil etmekteydi. Kaleye bağlı iki ayrı tahkimat daha bulunuyordu. Şehirden denize doğru uzanan bir burun Rodos Limanı'nı ikiye bölmüştü. Öyle anlaşıyor ki Osmanlılar limanın her iki yakasına da asker konuşlandırmıştı. Bunlardan biri Mendirek Kalesi diğeri ise Liman Kalesi olarak kayıtlardaki yerini almıştır. Osmanlılar adanın güney doğu kıyısı boyunca uzanan iki ayrı kaleyi daha askeri maksatlarla kullanıyorlardı. Bunlar da Lindos ve Tahtalu (?) kaleleriydi.⁶⁷ XVII. yüzyılın ikinci yarısında adayı ziyaret eden Bernard Randolph, Rodos Kalesi'nin bakımsız ve tamire muhtaç bir durumda olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸ Bununla birlikte XVIII. yüzyılın başında adaya gelen Ellis Veryard gezi notlarında, hem daha detaylı hem de Randolph'un ifadeleriyle çelişen bilgiler vermektedir. Buna göre bir dağa sırtını yaslamış olan Rodos Kalesi denize doğru uzanmaktadır. Çift sıradan oluşan duvarlar pek çok kule ve diğer istihkâmlarla güçlendirilmişti.⁶⁹

⁶⁵ *Bahriyye*, s. 55.

⁶⁶ BOA, TD, nr. 367, s. 211-215.

⁶⁷ BOA, TD, nr. 367, s. 206-207, 209.

⁶⁸ *Ege Takımadaları: Arşipelago*, çev. Ümit Koçer, İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 1998, s. 26.

⁶⁹ *a.g.e.*, s. 330.

Çanakkale Boğazı'ndan başlayarak güneye Rodos'a kadar olan Anadolu kıyıları boyunca uzanan hemen her adada kalelerin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte bir tahkimat ne kadar güçlü olursa olsun içinde görev yapan personelin hayatî bir rolü vardı. XV. ve XVI. yüzyıllara ait tahrir defterleri referans kabul edilerek kuzeyden güneye doğru, kalelerde konuşlu personel hakkında bilgi verilmek istendiğinde öncelikle Limni Adası'na temas edilebilir. XV. yüzyılın son çeyreğine ait tahrir kayıtları bu dönemde adanın merkezi konumundaki Palaiokastron Kalesi'nde 19 askerin görev yaptığını göstermektedir.⁷⁰ XVI. yüzyıl başında bu sayı 51'e ulaşmış,⁷¹ ortalarında ise 46'ya düşmüştür.⁷² Aynı yüzyılın ortalarında Midilli'deki sipahiler bir kenara bırakılırsa adanın kalelerinde görev yapan personel sayısı 150'nin üzerindeydi. 1548 yılına ait tahrir kayıtlarına göre Midilli Kalesi'ne 105,⁷³ Molivo'da 42 kişilik⁷⁴ Osmanlı birliği bulunuyordu. Öte yandan I. Tabloda da müşahede edileceği üzere Menteşe Adaları XVI. yüzyılın ilk yarısında Ege'nin kuzeyi ile mukayese dahi edilemeyecek sayıda askerle korunuyordu.

⁷⁰ BOA, **TD**, nr. 25, s. 63-71.

⁷¹ BOA, **TD**, nr. 75, s. 157-195.

⁷² BOA, **TD**, nr. 434, v. 84a-109b.

⁷³ BOA, **TD**, nr. 261, s. 45-77.

⁷⁴ BOA, **TD**, nr. 261, s. 105-116.

I. Tablo: 367 numaralı tahrir defterine göre Menteşe Adalarında Osmanlı kaleleri ve kale personeli sayısı

Ada	#	Sayfa	Kale İsim	Kale personeli sayısı	Azap sayısı	Gemici	Toplam
Leryos	1	217	Leryos	29	-	-	29
Kalolimnos	2	216	Kalolimnos	18	-	-	18
İstanköy	3	211	Narince	196	101	-	297
	4	213	Pili (Yarhisar)	32	-	-	32
	5	214	Andomahi	20	-	-	20
	6	215	Kefalos	12	-	-	12
Rodos	7	206	Rodos ve Mendirek	743	604	29 ⁷⁵	1376
	8	207	Liman	37	-	-	37
	9	209	Lindos	21	-	-	21
	10	209	Tahtalu	14	-	-	14
Toplam							1856

I. Tablo yukarıdan beri tahkimatlara ilişkin verilen malumatın çizmeye çalıştığı resmi tamamlar keyfiyettedir. Osmanlılar stratejik noktalara asker yerleştirmişler ve mevcut kalelerden istifade etmişlerdi. Bu noktada stratejik ehemmiyeti bakımından temayüz eden adalar da işte bunlardı. Boğazın müdafaası için Limni ve Bozcaada'ya asker konuşlandırılmıştı. Midilli'den Rodos'a kadar uzanan hattaki kalelerle de Mısır-İstanbul yolunun güvenliğinin temini hedeflenmişti. Dolayısıyla Osmanlılar için XVI. yüzyılda Ağrıboz Adası bir kenara bırakıldığında Ege'nin kalanı, stratejik bakımdan Anadolu kıyıları boyunca uzanan adalar kadar mühim değildi. Nitekim Kikladlarda ne kale ne de garnizon bulunuyordu. Öyle ki Girit'in fethinden sonra Ege'nin genelinde gerçekleştirilen tahrirler kapsamında Kikladların da sayımı yapılırken bunlar "kal'asız adalar" olarak tanımlanmıştı.⁷⁶ Oysa bu adaların pek çoğunda Latin hâkimiyetinin somut birer hatırası olan surlu

⁷⁵ Öyle anlaşılıyor ki bu 29 kişinin tamamı subaylardan oluşuyordu. Muhtemelen sefer zamanında gemilerde değerlendirilen personel bu subayların emrine veriliyordu. Bunlardan 13 tanesi reis, kalanı azaptı. Birliğe ilişkin malumat defterde şu ifadenin altında sıralanmıştır: *Cemaat-ı Reis-i Keştiâ-yı hassa, der kal'a-yı Rodos el-mezbur*.

⁷⁶ BOA, MAD, nr. 4856, s. 2. Belgenin Latin harfli çevirisi için bkz. Cevdet Küçük v.d., a.g.e., s. 102, ek 51.

yapılar bulunuyordu. Örneğin Reinhold Lubenau'nun gözlemleri de Değirmenlik'in XVI yüzyıl sonunda küçük de olsa bir kaleye sahip olduğunu göstermektedir.⁷⁷ Benzer şekilde 1673 yılında Nakşa'ya giden Nointel Markisi, adanın merkez kasabasını bir kale-kent gibi tanıtmaktadır.⁷⁸

⁷⁷ **a.g.e.**, C. II, s. 617.

⁷⁸ Antoine Galland, **a.g.e.**, C. II, s. 127.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADALILARIN ALDIĞI GÜVENLİK TEDBİRLERİ

A- TOPLUMSAL GELENEK: ADALI OLMAK

Ege Adalarının geçmişi ve bu coğrafyaya hâkim olan etmenlerin bütünü, Osmanlı Ege'sinde *adalı* olmayı yalnızca "bir adada yaşama durumu" olarak tanımlamayı imkânsız hâle getirmektedir. Kavramsal olarak *adalılık*, ilk bakışta "izole bir hayat sürmek" şeklinde tasvir edilebilir. Bu, "ada" sözcüğünün tanımıyla yakından ilgilidir: *Her yanı su ile çevrilmiş kara parçası*.¹ Edebî manada da ada, çoğu zaman benzer bir kurgu içine yerleştirilmiştir.² Örneğin Thomas More'un meşhur kitabındaki Utopia da bir adaydı.³ Eserde anlatılan devlet öylesine benzersiz bir toplumsal yapı ve siyasal organizasyona sahipti ki ancak yalıtılmış bir ortamda var edilebilirdi.

XV. ve XVI. yüzyılda Ege Adaları dış dünyaya karşı izole olmuş bir durumda mıydı? Şurası bir gerçektir ki deniz, dönemin gemi yapım teknolojisi ve denizcilik teknikleri dikkate alındığında, diğer tüm doğal güçlüklerin yanında aşılması belki de en zor engeldi.⁴ Buna karşılık Ege, gemicilere hazırlayabileceği tüm tehlike dolu sürprizlere rağmen adalılar için korku uyandıran bir yer değildi. Egon Friedell Ege'de yaşayan ahalinin düşünce

¹ Andreas Tietze, **Tarihi Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, C. I (A-E), İstanbul, Simurg Kitapçılık, 2002, s. 95.

² G. Gonca Gökalp-Alpaslan, "XIX. Yüzyıl Türk Romanında Açık Deniz Yolculukları, Ada İmgesi ve Akdeniz", **Zarf**, S. 1 (2000), s. 3.

³ Thomas More, **Utopia**, haz. Mina Urgan, çev. Vedat Günyol v.d., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. baskı, t.y., s. 113.

⁴ Fernand Braudel, **a.g.e.**, C. I, s. 150.

dünyasını anlamaya ilişkin yaptığı değerlendirmeler arasında adalıların denize karşı geliştirdikleri tutumu şu ifadelerle anlatmaktadır:⁵

Adalar arası mesafe hiçbir yerde kırk kilometreyi geçmez, hatta çoğunlukla daha da azdır; hepsi de dağlık olduğundan, yükselen hatları berrak gökyüzünde zikzaklar çizer; işte bu yüzden, Akdeniz'in bu yöresinin sakini başkalarına öylesine korkunç görünen denize bakar da kasvetli bir yalnızlık ve tehditkâr bir sonsuzluk duygusuna kapılmaz hiç. ...Yunanlı düz bir deniz yerine hep ada ve karşı kıyılar gördüğü için suyun zatında... kendi suretini görmüş, ...maceralara davetiye çıkaran dostane bir yoldaş bulmuştur. Yunancada denize verilen "pontos" adı Latince "pons" (köprü) ve yine Yunanca "patos" (yol) sözcüğü ile akrabadır.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Ege'deki bir adayı dış dünya ile bağlantı kurmasına uygun zemin hazırlayan en önemli unsur ticaretti. Nakşa'nın şarabı ve kendine has peyniri Venedik ve Marsilya'da rağbet görüyordu. İspinos Venedikli, Anconalı ve Fransız gemicilerin uğrak yeri idi.⁶ Ege'den çıkartılan süngerin büyük bir kısmı Ahikeryalı yüzücüler sayesinde elde ediliyor ve Osmanlı ülkesinin her köşesine dağılıyordu.⁷ XVI. yüzyılda Ege Adaları arasında en çok aranan şarap Midilli'de imal ediliyordu ve yoğun bir şekilde İstanbul'a ihraç ediliyordu.⁸ Öte yandan Fransız seyyah Tournefort, Bozcaada'da üretilen misket şarabını "Doğu Akdeniz'in en nefis şarabı" olarak tavsif etmektedir.⁹ Hiç şüphe yoktur ki Vergilius'un "tanrıların ve şölen masalarının onuru" şeklinde övdüğü Rodos şarabı¹⁰ da XVI. yüzyılda tüccarların ilgisini çekiyordu. Dolayısıyla adalarda ki eşsiz coğrafyanın

⁵ **Antik Yunan'ın Kültür Tarihi**, çev. Necati Aça, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2011, s. 17. Bu eserden istifade etmemi salık vererek bana yol gösteren Doç. Dr. Gürkan L. Gökçek'e teşekkür ederim.

⁶ Apostolos Euangelou Vacalopoulos, **The Greek Nation**, s. 275-276.

⁷ Jean Thévenot, **Thévenot Seyahatnamesi**, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009, s. 149.

⁸ **Voyage au Levant**, II/7, s. 244

⁹ **a.g.e.**, I, s. 252.

¹⁰ Pulus Vergilius Maro, **Georgica: Çiftçilik Sanatı**, çev. Çiğdem Dürüşken, YKY Yayınları, II/101-102, s.23.

sunduğu elverişli koşullar, burada kendine has pek çok ürünün yetişmesine ve bu ürünlerin ihracına olanak sağlamıştı. Böylece XV. ve XVI. yüzyılda Ege Adalarının birçoğu Levant ticareti içinde önemli bir yere sahip olmuştu. Öte yandan adalardaki ticaretin ziraî üretime bağımlı olması kendine has bir yalıtılmışlığı ortaya çıkarmıştı. Bu noktada misket şaraplarıyla şöhret bulmuş Bozcaada örnek olarak alınabilir. Adada üzüm yılın belli zamanında toplanıyor ve sıra da yine belli bir dönemde elde ediliyordu. Dolayısıyla Bozcaada'yı tüccarların yılda bir defa ziyaret ettiğini düşünmek mümkündür. Alman bir eczacı olan Reinhold Lubenau, 1588 yılında Kaptan Uluç Hasan Paşa'nın kadirgasıyla İstanbul'dan ayrıldı. Donanma Bozcaada'ya geldiği sırada Ağrıboz taraflarında korsanların görüldüğü haberi ulaştı. Lubenau'nun muhtemel bir çarpışma sırasında zarar görmesini istemeyen Hasan Paşa, ondan Bozcaada'da kalmasını istemişti. Ancak adaya yıl boyunca bazen hiç gemi uğramadığını öğrenen bu maceraperest Alman, tehlikeyi göz alarak Kaptanpaşa ile seyahatini sürdürmeye karar vermişti.¹¹ Sonuç olarak ticarî faaliyetler adaların dış dünya ile irtibat kurmalarında önemli bir unsurdu. Ancak ziraî ekonomi, adalıları dünyanın bir parçası hâline getirmekle birlikte kendine has bir yalnızlığı da yaşamaya zorluyordu.

Tarihi çağların neredeyse başından itibaren adalar, Ege Denizi'nin doğusu ile batısına hâkim olan güçler için bir mücadele alanı oldu. Adalılar büyük yıkımlara tanıklık ettiler. Hiç şüphe yoktur ki siyasal istikrarsızlıkların bir sonucu olarak uğranılan bu büyük felaketler, adalıların kültürel belleğinde derin izler bıraktı. Ünlü Paris'in Helene'yi Truva'ya kaçırmaya kadar popüler olmasa da M.Ö. 490'da Perslerin Nakşa'yı acımasızca yağmalaması ve halkını neredeyse tamamen köleleştirmesine dair hikâyelerin kuşaklar boyunca aktarılmış olduğunu tahmin etmek güç değildir. Sonuç olarak geçmişin kendisi, ilgi alanımızı oluşturan XV. ve XVI. yüzyıla gelinirken adalılık algısına tabî katkılarda bulunmuştu.

¹¹ a.g.e., C. II, s. 592.

Siyasal istikrarsızlıkların yol açtığı yıkımlar bir yana korsanlık karşısında verilen bitmek tükenmek bilmeyen mücadele Ege'de adalar ahalisinin yaşamını daha derinden etkilemekteydi. Ancak bu mücadele ya da korsanlığa rağmen hayatta kalma çabası, Ege'de hayatın öylesine parçası hâline gelmişti ki korsanlarla adalılar arasında kendine has bir ilişki meydana gelmişti. Sonuçta korsanlarla adalılar arasında oluşan bu bağ, Ege'de *adalı* olmanın kendisi ile ilgili bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Korsanlığı sürdürülebilir kılan sebepler bu noktada ele alınması gereken hususların başında yer almaktadır. Yukarıda da yeri geldikçe ifade edildiği üzere siyasi atmosfer, otorite boşluğu ve en önemlisi coğrafi koşullar gibi sebepler korsanlığın Ege'de kök salmasına neden olmuştu. Denizlerde şöhreti yayılmış olan korsanların hikâyelerine bakıldığında sıradan haydutlar bir kenara bırakılırsa her birinin dinine bağlı birer savaşçı, devletine sadık kahramanlar olduğu görülmektedir.¹² Bir bakıma insanları korsanlığa kutsal ideallerinin yönlendirdiğini düşünmek mümkündür. Ancak Akdeniz'de XV. ve XVI. yüzyılları da içine alan süreçte maceraperestleri korsanlığa sevk eden unsurların başında kolay para kazanma amacının yer aldığı anlaşılmaktadır.¹³ Özetle korsanlık kârlı bir işti. Bununla birlikte korsanların gasp ettikleri malları elden çıkaramadıkları sürece kazanç elde etmeleri pek tabii mümkün değildi. İşte adalıların bu noktada rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Daha önce de temas edildiği üzere özellikle XVII. yüzyılda Kikladları korsanlar üs tutmuşlardı. Bu durum yöre adalarını korsanlığa bağlı

¹² Örneğin Joseph de Tournafort, Téméricourt isimli Maltalı korsanın Girit Seferleri sırasında Türk donanmasına karşı gösterdiği başarılar sebebiyle bir halk kahramanı gibi tanıtılmaktadır. Tournafort Katolik mezhebine mensup korsanları "o çağın modasına uymuş, seçkin değerleri olan kaliteli insanlar" olarak tanımlamaktadır. Bkz. **a.g.e.**, I, s. 145, 187.

¹³ Kılıç Ali Paşa, öldüğünde arkasında 500.000 altın geçen bir servet bırakmıştı. Bkz. İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa", s. 412. Kaptanpaşa'nın öldüğü dönemde İstanbul'da bulunmuş olan Reinhold Lubenau da onun malvarlığı hakkında söylentiler duymuştu. Anlatılanlara göre varisi olmadığı için tamamı hazineye kalan mirasındaki nakit paranın taşınması için 40 tane eşeğe ihtiyaç duyulmuştu. Bkz. **a.g.e.**, s. 538. Lubenau'nun verdiği bilgilerin kesin olmayan bazı dedikoduları yansıttığı açıktır. Bununla birlikte Kılıç Ali Paşa'nın geride bıraktığı mirasın, dönemin İstanbul'unda en çok konuşulan meseleler arasında yer alacak kadar büyük olduğu da bir gerçektir. Kılıç Ali Paşa'nın işgal ettiği üst düzey idarî görevleri sayesinde hatırı sayılır bir servet elde ettiği kabul edilebilir bir husus olsa da denizlerde gerçekleştirilen gazaların bu servete katkı yapmış olması da gayet mümkündür.

ticaretin önemli bir merkezi hâline getirmişti. Tournefort özellikle Fransız korsanların uğrak yeri olan Değirmenlik'in korsan ganimetleriyle dolduğunu, adalıların çok ucuza aldıkları malları satarak önemli kârlar elde ettiklerini ifade etmektedir.¹⁴ Kendince bir korsan ekonomisinin ortaya çıkışı Doğu Akdeniz'in yabancısı olduğu bir durum değildi. Günümüz Antalya'sının civarı M.Ö. II. yüzyılda korsanlığın önemli bir merkezine dönüşmüştü. Bölge korsanlara yalnızca sığınacak limanlar değil aynı zamanda ganimetlerini elden çıkarabilecekleri pazarlar da sunuyordu. Bu dönemde korsan ekonomisi Toros'un güneyinde sakin bütün toplulukları geçindirmeyi başaracak hacme ulaşmıştı. Ancak buna paralel olarak birçok çalıntı mal satıcısı, kaçakçı, dolandırıcı ve düzenbazın ortaya çıktığını gösteren muasır kaynaklar söz konusudur.¹⁵ Yeniden XV. yüzyıl sonrasına dönülürse, korsanlarla çıkar ilişkisine dayanan bu yapı toplumu derinden etkileyebilecek bazı sonuçlar doğurmuş olabilir. Öncelikle bu ticaretin cereyan ettiği yerlerde fuhuş oldukça yaygınlaşmıştı. Örneğin Joseph de Tournefort, korsanlarla bir arada yaşamaya alışmış olan pek çok Gümüş Adalı kadının uygunsuz davranışlarından şikâyet etmektedir.¹⁶

Korsanlığın altın çağı olarak adlandırılabilir olan dönem sona ererken XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Ege'ye gelen Sonnini, Mokene'ye yerleşen bir Maltalı korsanın hikâyesini paylaşmaktadır. Bu korsan uzun yıllar adalarda faaliyet gösterdikten sonra Mokeneli bir kadınla evlenip adaya yerleşmişti. Dahası adanın vergi gelirlerini tasarruf eden ve Osmanlı sarayı ile sıkı münasebetlere sahip olan bir Rum dragomanı adadan kovmuştu. Böylece adaya acımasızca hükmetmeye başladı. Sonunda kaptanpaşanın adamları tarafından Mokene'den uzaklaştırıldığında emeklilik günleri sona erdi. Yeniden denizlere döndü ve korsanlığa devam etti.¹⁷ Adalıların korsanlarla evlilik bağı kurabilecek ölçüde yaklaşması ve zamanla aynı

¹⁴ a.g.e., I, s. 131-132.

¹⁵ David Abulafia, a.g.e., s. 223.

¹⁶ a.g.e., I, s. 126.

¹⁷ Charles Sigisbert Sonnini, *Travels in Greece and Turkey: Undertaken by Order of Louis XVI and with the Authority of the Ottoman Court*, London, T. N. Longman & O. Rees, 1801, C. II, s. 7-10.

toplumsal yapının bir parçası haline gelmesi tarihsel bağlamda ele alınabilecek bir husustur. Daha önce de ifade edildiği gibi XV. yüzyıldan başlayarak bilhassa XVII. yüzyılda Ege'de batılı korsanların faaliyetlerinde artış husule gelmişti. Hristiyan korsanların özellikle Kiklادلara üslendiği ifade edilmişti. Bunun bir rastlantı olmadığına da dikkat çekilmişti. Evvela Kiklad Adaları Osmanlı merkezî otoritesinin yoğun olarak hissedildiği bölgenin kıyısında kalıyordu.¹⁸ Ancak bunun dışında Kiklادلarda hatırı sayılır bir Katolik Latin nüfus yaşamını sürdürüyordu. Söz konusu topluluk XIII ilâ XVI. yüzyıllar arasında süren İtalyan egemenliğinin mirasıydı. Yöredeki adalar, Latin varlığı ile öylesine özdeşleşmişti ki fethin hemen sonrasına ait kayıtlarda Nakşa ve ona bağlı adalar "Cezire-i Efrenciyân" olarak anılmaktadır.¹⁹ Dolayısıyla aynı inanç değerlerine sahip olmaları, muhtemelen aynı dilleri konuşmaları yani genel olarak ortak bir kültüre sahip olmaları Kiklادلara gelen Hristiyan korsanlarla yöredeki Latin azınlığı birbirine yakınlaştırmış olmalıdır. Öte yandan adalardaki Rum ahali için Osmanlı hâkimiyetinin tesisi, yüzlerce yıl sürmüş olan Katolik Latin tahakkümünden kurtuluşu ifade ediyordu. Yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlılar geleneksel olarak Ortodoks Rumları, Katolik Latinlere karşı gözetiyorlardı. Belki de bu durum, adalı Latinleri adalarını sık sık ziyaret eden korsanlarla işbirliği yapmaya sevk etmişti. 1631 yılına ait bir kayıt Andre ve Şira'nın, *Canı Talinco* isimli bir eşkıyanın faaliyetleri sonucu adeta harap olduğunu göstermektedir. Adalılar *Canı*'nin korsanlarla *yek-dil ü yek-cihet* hareket ettiğini bildiren bir arz ile devlet merkezine müracaatta bulunmuşlardı. Adalılar öylesine çaresizliğe düşmüşlerdi ki sonunda memleketlerini terk etmek zorunda kalacaklarını, yazdıkları arzda ifade etmişlerdi.²⁰ Bu hükümdeki *yek-dil ü yek-cihet* ibaresi *Canı* (Giovanni?)'nin Latin, onun eşkıyalıklarından şikâyet edenlerin de Rumlar olduğunu düşündürmeye yetmektedir. Sonuç olarak toplumsal ayrışma, adalıları çoğu durumda

¹⁸ Gilles Veinstein, "Balkan Eyaletleri (1606-1774)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. I (Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyıl Sonuna), haz. Robert Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul, Say Yayınları, 1991, s. 403.

¹⁹ BOA, **TD**, nr. 196, s. 4.

²⁰ BOA, **MD**, nr. 85, hük. nr. 307.

korsanlar ya da resmî otorite arasında seçim yapmaya zorluyordu. Joseph de Tournefort bir Rum ile her hangi bir konuda anlaşmazlığa düşen bir Latin'in limana yanaşacak ilk kaptana tartıştığı kişiyi şikâyet etmesinin yeterli olduğunu söylemektedir. Katolik gemi reisleri kurdukları mahkemelerde adaleti derhal yerinde tayin ediyordu.²¹

Yerli Katolik Latinlerin haricinde adalara XVI. yüzyıldan itibaren gelmeye başlayan bir grup Batılı Hristiyan'ın da korsanlarla yakın münasebetler tesis ettiği görülmektedir. Akdeniz'de Osmanlılarla Habsburglar arasındaki gerilimin arttığı XVI. yüzyılın ikinci yarısında Fransızlar, Osmanlı ülkesinde kapitülasyon olarak anılacak olan bazı ayrıcalıklar elde ettiler. Kapitülasyonlar, Katolik dünyası içindeki ayrışmayı derinleştirmek ve Fransızlarla olan münasebetleri güçlendirmek için etkili bir yoldu.²² İmtiyazların Ege'de adalar ahalisini ilgilendiren hükümlerinden bazıları Fransızlara Osmanlı ülkesindeki Katolik Hristiyanlara hizmet etmesi için misyonerler gönderme hakkı tanıyordu.²³ Böylece Kiklamlarda Latin hâkimiyeti devrinde kurulmuş olanların dışında Cizvit ve Fransiskan manastırları görülmeye başladı. Örneğin Bernard Randolph Nakşa'nın merkezine Cizvitlerin yerleştiğini ifade etmektedir.²⁴ Ada zamanla bölgedeki Katolikliğin merkezine dönüştü. Adaya XVI. yüzyılın ilk yarısında bir başpiskopos gönderildi.²⁵ Söz konusu din adamının görevini sonraki dönemlerde de sürdürdüğünü düşündüren mahiyette malumata 1670 ve 1721 yıllarına ait Osmanlı belgelerinde tesadüf etmek mümkündür. Buna göre başpiskopos "Katolik Metropoliti" (*Midrepolid-i Efrenç*) olarak anılıyordu.²⁶ Tüm bu gelişmeler başta Nakşa olmak üzere Kiklamlarda Latin cemaatinin güç kazandığını göstermektedir. Bu sürece paralel olarak Katolik din

²¹ a.g.e., I, s. 145.

²² Halil İnalçık, "İmtiyâzât (Osmanlı dönemi)", *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 248.

²³ Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, çev. Cemile Erdek, İstanbul, Küre Yayınları, 2009, s. 80.

²⁴ a.g.e., s. 19.

²⁵ Charles A. Frazee, a.g.e., s. 140.

²⁶ KKA, *TK*, nr. 180, v. 61a; nr. 93, v. 111b; BOA, *TD*, nr. 800, s. 107.

adamlarıyla korsanların arasında kuvvetli münasebetlerin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Korsanlarla Katolik din adamlarının arasındaki münasebetten Osmanlılar da haberdardı. Tournefort XVII. yüzyılın sonunda Değirmenlik'teki korsanlara yardım edildiği gerekçesiyle Fransisken manastırının yıktırıldığını ifade etmektedir. Ancak daha sonra bizzat Fransa kralının, bölgedeki Latinlerin, hatta korsanların sağladığı katkılarla yeniden inşa edildiğini bildirmektedir.²⁷ Tournefort, 1670 tarihli tahrir defterine *Manâstır-ı Ayo Andon Kapucin-i Efrençiyân* adıyla yansıyan manastırdan bahsediyor olmalıdır.²⁸ Öyle anlaşıyor ki Osmanlılar korsanların Latin din adamları tarafından desteklendiğinin farkındaydı. Ancak doğrudan kilise ve manastırlara karşı harekete geçilmesi Fransızlarla yapılan anlaşmalar sebebiyle imkânsız hâle gelmişti. Bu sebeple manastırın yeniden inşasına göz yumulmuş olmalıdır. Kikladlar arasında özellikle Şıra Adası'nda toplam nüfus içinde Katolikler önemli bir kesafeti teşkil ediyordu. Döneme ait kaynaklara göre adalı kadınlar, Fransisken rahiplerinin gözetiminde korsanların ihtiyacı olan buğdayın öğütülmesi işinde çalıştırılıyordu.²⁹ 1670 yılına ait kayıtlara bakıldığında adadaki yegâne manastırın *Ayo Yorgi* isimli Katolik manastırı olduğu görülmektedir. Bu dönemde manastıra ait toprakları Andre ve Mokene'den gelen rahipler idare ediyordu.³⁰ Nakşa'daki *Ancelo Kirapesto* isimli Kapusen Manastırı'nın³¹ varlığı da dikkate alındığında XVII. yüzyılda Kikladların neredeyse tamamında Fransisken keşişlerin faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Katolik inancına sahip adalar ahalisi, bölgedeki iktisadî faaliyetler önündeki en büyük engel olarak tanımlanabilecek olan korsanlara karşı muhtemelen sempatiyle yaklaşıyordu. Bu algının oluşmasında Rumlarla yaşadıkları sorunlar kadar muhtemelen toplumun kanaat önderi pozisyonunda olan din adamlarının tavrı da etkili olmuştu.

²⁷ a.g.e., I, s. 130.

²⁸ KKA, TD, nr. 180, v. 13a.

²⁹ Stefanos Yerasimos, "Giriş", *Tournefort Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 27.

³⁰ BOA, TD, nr. 800, s. 504-505; KKA, TK, 121, v. 14b.

³¹ BOA, TD, nr. 800, s. 107; KKA, TK, nr. 121, v. 14b.

Korsanlık ve adalıların karşı karşıya kaldığı sorunlar noktasında bir diğer ilgi çekici noktaya İstanbul'a XIV. Louis'in elçisi olarak gelen Nointel Markisi temas etmektedir: Adalara büyük zararlar veren korsan gemilerindeki personel arasında çok sayıda Rum bulunuyordu.³² Şüphesiz bu Rumların büyük çoğunluğu adalarda yaşıyordu. Bu husus, adalıların korsanlığın kurbanı olduğu kadar faili olduğunu da düşündürmektedir. 1581 yılında Cezayir'deki korsan filosunu teşkil eden 35 kadırgadan üçünün Rumlara ait olduğu bilinmektedir.³³ Kalanının mürettebatı arasında da Rumların bulunduğunu tahmin etmek güç değildir. Dahası adalılar korsan gemilerinde kılavuz olarak hizmet veriyorlardı. Adalar arasındaki sığlık alanlardaki su altında kalan kayalar, gemiler için büyük bir tehlike oluştuyordu. Dolayısıyla adalıların kılavuzluğu, buna benzer tehlikelerden sakınmak için büyük önem arz ediyordu. Tournefort, İstanköy'de iken bir Fransız korsanın gemisine adalı bir kılavuz aldığından bahsetmektedir. Seyyahın ifadeleri bunun son derece olağan ve sıkça tesadüf edilebilecek bir durum olduğu intibainı uyandırmaktadır.³⁴

Sonuç olarak geçmişe ait izler, yalıtılmışlık algısı, toplumsal yapı ve korsanlar gibi birbiriyle iç içe geçmiş olan unsurlar, XV. ve XVI. yüzyıl Ege'sinde kendine has bir adalılığın ortaya çıkmasını sağlamıştı. Yaşadıklarına yönelik geliştirdikleri refleksin arka planında da işte bu adalılık anlayışı bulunuyordu.

B- ADALILARDAN OLUŞAN İHTİYAT KUVVETLERİ

Osmanlı idaresi çeşitli konularda adalıların hizmetlerine müracaat ediyordu. Bunların başında gemi inşası gelmekteydi. XV. ve XVI. yüzyılı içine alan dönemde İtalyanlar, gemi inşa teknikleri geliştirmekte dikkat çekici başarılar elde etmişlerdi. Ege'deki uzun süren Latin hâkimiyeti devrinde

³² a.g.e., C. II, s. 127.

³³ *The Lingua Franca: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, haz. Henry & Renée Kahane, Andreas Tietze, Urbana, University of Illinois Press, 1958, s. 20.

³⁴ a.g.e., I, s. 186.

bölgede kurulan tersanelerde adalıların da istihdam edilmesi, onların bu konuda bilgi ve görgü edinmesini sağlamıştı.³⁵ Nitekim Osmanlılar da bu konuda büyük ölçüde adalarda yetişmiş kalifiye işgücünden istifade etmişlerdi. 1570 yılı kışında Midilli'den İstanbul tersanesine gemi inşa ustaları gönderilmesine ilişkin bir kayıt³⁶ bu hususta yalnızca ufak bir örneği teşkil etmektedir.

Adalılar yalnızca tersanelerde değil, sair inşa faaliyetlerinde de istihdam edilebiliyordu. Midilli ahalisinin kale tamirinde çalıştırıldığına ilişkin bilgi veren belgeye yukarıda temas edilmişti. Adalarda mevcut kalelerin bakımı ihtimamla sürdürülüyordu. Bu maksatla kalelerin pek çoğunda personel arasında marangozlar da çalıştırılıyordu. Bazen timar mutasarrıfı bazen de ulufeli bir görevli olarak karşımıza çıkan bu kişiler genellikle adalılar arasından seçiliyordu. Örneğin 1569-1570 tarihli tahrir defterine göre Ağriboz Kalesi'nde *Andon Dami* isimli reaya *neccar* olarak görevlendirilmişti.³⁷ Benzer şekilde XVI. yüzyılın ilk yarısında *Komneno* isimli bir Limnili de, Palaiaokastron Kalesi'ndeki tamirattan sorumluydu.³⁸ Dahası 1519 tarihli tahrir kayıtlarına göre Palaiaokastron Kalesi'nin gerekli durumlarda tamirinde görevlendirilmek üzere tamamı adalılardan oluşan bir grup belirlenmişti.³⁹ 1548 tarihine ait tahrir kayıtlarında Midilli'de "taşçıyân" ve "zenberekçıyân" isimli iki grup gerekli durumlarda Midilli Kalesi'nin tamiratından sorumlu tutulmuştu. Ayrıca yoğun yağışların yaşanması hâlinde bu adalılar, kaledeki kapalı alanlara su girmesine mani olmak için damlara kuru toprak çıkarıp mermer sütunları ile bu toprağı pekiştirerek yayıyorlardı. Gerekirse atlarıyla dam üzerinde dolaşıyorlardı.⁴⁰

XV. ve XVI. yüzyılda adalardaki Osmanlı varlığını güvence altına almaya dönük organizasyon dâhilinde kalelerin mühim bir rolü olduğuna

³⁵ *The Lingua Franca*, s. 15.

³⁶ BOA, MD, nr. 14, hük. nr. 814.

³⁷ BOA, TD, nr. 484, s. 275.

³⁸ BOA, TD, nr. 75, s. 170; nr. 434, v. 92b.

³⁹ BOA, TD, nr. 75, s. 143.

⁴⁰ BOA, TD, nr. 264, s. 80.

yukarıda temas edilmişti. Bununla birlikte yalnızca stratejik önemi haiz kalelerin askeri maksatlarla kullanıldığı da belirtilmişti. Geriye kalan kalelerin bazılarında ise adalar ahalisinin görev yaptığı görülmektedir. Yerli halkın kalelerde güvenlik tedbirleri alması esasen bu dönemde devlet ile adalılar arasında gelişmiş olan kendine has ilişki hakkında bazı ipuçları sunmaktadır.

Payitahtın güvenliği ve İstanbul-Mısır yolunun emniyeti söz konusu olduğunda Osmanlıların maliyeti ne olursa olsun gerekli gördükleri noktalara asker yerleştireceğini tahmin etmek güç değildir. Bu noktada Kalolimnos ve Leryos ve Gökçeada gibi sınırlı birer ekonomiye sahip adalardaki durum ele alınabilir. Bu adalardan ilk ikisine Osmanlı garnizonu konuşlandırıldığı hususuna yukarıda değinilmişti. Öte yandan Çanakkale Boğazı'nın hemen ağzında yer alan Gökçeada'da asker bulunmuyordu. Şüphe yoktur ki Kalolimnos ve Leryos'daki sınırlı sayıdaki asker adaların muhafazasından ziyade yalnızca asayişini temin edebilirdi. Bununla birlikte Kalolimnos ve Leryos kalelerinin askerî üsse dönüştürülmesiyle bu adalara korsanların yerleşmesine mani olunmak istendiği tahmin edilebilir. Osmanlılar, bölgede askerî bir zaafın ortaya çıkması hâlinde korsanların Mısır ile İstanbul arasındaki yol üzerine çalışan gemilere saldırmak için Menteşe Adalarını güvenli limanlara dönüştürebileceğini biliyordu. Nitekim adalardaki Osmanlı varlığının ciddi bir şekilde sınandığı Girit Seferleri sırasında İstanköy Adası meşhur Teméricourt'un üssüne dönüşmüştü. Döneme ilişkin hatıralar henüz tazeliğini korurken bölgeye gelen Tournefort, 1669'da Osmanlıların Teméricourt karşısında aldığı küçük düşürücü mağlubiyet hakkında bilgi vermektedir.⁴¹ Bu noktada Gökçeada'ya dönülebilir. Ada en az Kalolimnos ve Leryos kadar stratejik öneme sahipti. Buna karşın Osmanlı otoriteleri adanın kalelerini Gökçeadalılara emanet etmeyi uygun görmüştü. Bunun çeşitli sebepleri vardır; ancak en mühimi adalıların sahip olduğu toplumsal gelenektir.

⁴¹ a.g.e., I, s. 187-188.

XVI. yüzyılın başında Gökçeadalı 80 kişi adanın merkezinde yer alan Palyanbolu Kalesi'nin muhafazası ile kıyı güvenliğini sağlama görevlerini üstlenmişti. Bunlar *müsellem* olarak kaydedilmişlerdi. Adalılar verdikleri bu hizmetleri karşılığında bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdi.⁴² Defterde müsellemelerin küçük bir kısmı ayrıca kaydedilmiş ve haklarında son derece özel bazı açıklamalar sunulmuştur. Buna göre müsellem olarak kaydedilenler arasındaki *Sivastapulo oğlu Laskari*, *Ralo oğlu Mihal* ve *Papaz Kostantin* adanın ileri gelenleri arasında yer alıyordu; resmi otoritenin nazarında bu kişiler son derece muteber ve güvenilirli. Ada ayanından Mihal'in *Balologo* ismindeki oğlunun da müsellemeler arasında zikredilmesi, müsellemliğin soy aracılığıyla geçtiğini göstermektedir. Buna keza bir sonraki tahrirde Papaz Kostantin'in oğulları *Bado* ile *Manol* müsellem olarak kaydedilmişti.⁴³ Bu durum ise müsellem olmakla ada aristokrasinden olmak arasında bir bağ kurulabileceğini akla getirmektedir. Dolayısıyla Gökçeadalıları bu işe sevk eden hususun bazı vergi ayrıcalıkları olmadığı anlaşılmaktadır. Verdikleri hizmete ilişkin defterde yer bulan ifadeler adalılar arasında bu işin bir itibar göstergesi olarak algılandığını düşündürmektedir. Gökçeada'nın komşusu Limni'den bu görüşü destekler keyfiyette bazı örnekler sunmak mümkündür.

Aldıkları güvenlik tedbirleri ve Osmanlılara sağladıkları ihtiyat kuvvetleri, Türk hâkimiyeti altında yaşamış adalar ahalisi arasında Limnilileri son derece özel bir noktaya taşımaktadır. Limni'de ihtiyat kuvvetleri ifa ettikleri vazifenin mahiyetine ve görev yerlerine göre gruplara ayrılmıştı. Adanın merkezindeki Palaiokastron Kalesi'nde görev yapan ases birliğine *Dimitri Kondostavlo* isimli bir reaya komuta ediyordu.⁴⁴ Heath Lowry, Limni Adası'nın ilk tahriri üzerine temellendirdiği çalışmasında "Kondostavlo" ifadesinin XIV. ve XV. yüzyıllarda Bizanslılar tarafından kullanılan bir askerî unvan olabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla tarihçi, bu kişinin Bizans devrinde bir askerî görevli olduğu yahut atalarından birinin bu görevi

⁴² BOA, TD, nr. 75, s. 125-126.

⁴³ BOA, TD, nr. 434, v. 49a.

⁴⁴ *Dimitri veled-i Kondostavlo, ser-i mezkûrûn*. Bkz. BOA, TD, nr. 25, s. 7.

yürütmüş olabileceği ihtimalleri üzerinde durmaktadır.⁴⁵ Her iki ihtimal de *Dimitri*'nin adadaki Rum aristokrasisinin bir parçası olabileceğini düşündürmeye yetmektedir. Bu cümleden olarak Gökçeada ve Limni'de tesadüf edilen örnekler, adaların muhafazasında görev almış olan adalıların, bu işi bir itibar göstergesi olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.

Limni'de ihtiyat kuvvetleri iki ayrı noktaya konuşlandırılmıştı: Palaiokastron ve Kotzinos kaleleri. İfa ettikleri vazifenin mahiyetine göre bu kuvvetler gruplandırılmıştı. Kalelerde kapıcılık görevi yapan grup ases olarak anılıyordu.⁴⁶ Ancak "ases" kelimesinin anlamı, bu grubun adadaki asayiş ve düzenin temininde de görev aldığını göstermektedir.⁴⁷ Bir diğer birlik olarak *pâsbânân* karşımıza çıkmaktadır. Pâsbânların defterde görev tanımlarına ilişkin herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.⁴⁸ Buna karşılık "pâsbân" kelimesinin anlamı üzerinden bu müphem nokta bir ölçüde aydınlatılabilir. Farsçada "pas" korumak, gözetlemek gibi manalara gelmektedir.⁴⁹ Bu durumda "pâsbân" kelimesi ile bu grup altında listelenen adalıların Limni'de muhtemel düşman saldırılarına karşı nöbet tuttuğuna gönderme yapılmak istenmiş olabilir. Bir diğer askerî destek birliğini *müsellemân* oluşturuyordu. Limnili müsellemler bu görevi tabiatıyla atlarıyla yerine getiriyorlardı. Bunun yanı sıra müsellemler arasında yer alan adalılar gerekli askerî teçhizata da sahipti. Böylece sefer zamanında savaşlara katılıyorlardı.⁵⁰ Bir diğer grup ise gemicilerdi. Gemiciler "cemâ'at-ı hidmetkârân-ı keştî" ifadesinin altında

⁴⁵ **Fifteenth Century Ottoman Realities: Cristian Peasant Life on the Aegean Island of Lemnos**, İstanbul, Eren Yayınları, 2002, s. 28.

⁴⁶ *Cemâ'at-ı asesân-ı kal'a-yı Palukasrı, ve hem kapıcılık hidmetine dâhi iderler*. Bkz. BOA, TD, nr. 25, s. 7.

⁴⁷ Andreas Tietze, **a.g.e.**, s. 207; İlhan Ayverdi, **Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık, 2006, C. I, s. 178-179.

⁴⁸ BOA, TD, nr. 25, s. 8.

⁴⁹ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara, MEB Yayını, 1983, C. II, s. 754; İlhan Ayverdi, **a.g.e.**, C. III, s. 2466.

⁵⁰ *Cemâ'at-ı müsellemân-ı kal'a-yı Palukasrı ki atlarıyla ve tonlarıyla vakt-i hâcette subaşı ma'rifetîyle hizmet-i pâdişâhî edâ iderler*. Bkz. BOA, TD, nr. 25, s. 9.

sıralanmıştı.⁵¹ Gemicilerin vazifesi hakkında herhangi bir açıklamada bulunulmadığı görülmektedir. Bu durum akla bazı soruları getirmektedir: Adadaki mevcut bir ya da birkaç teknede mi yahut kaptanpaşanın gemilerinde mi çalışıyorlardı; cenkçi mi yoksa kürekçi miydiler; veya kılavuzluk mu yapıyorlardı? Neyse ki 1519 tarihli tahrir defteri bu sorulara sarıh cevaplar sunmaktadır. Limnili gemiciler, Paleokastron Limanı'nda demirli donanmaya ait bir geminin personelini oluşturuyorlardı.⁵² Bu dönemde adanın Gelibolu Sancağı'na bağlı olduğu dikkate alındığında, Limnililerin kaptanpaşa ile seferle katıldığını düşünmek mümkündür.⁵³

II. Tablo: XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerine göre Limni Adası'ndaki ihtiyat kuvvetleri

Kaynak		Tarih	Birlik				
nr.	sayfa		#	İsim	Görev		Mevcut
					Yeri	Tanımı	
25	7-8	1490	1	Ases	Palaiokastron Kalesi	Asayişin temini ve kapıcılık	42
	8-9		2	Pasban	Palaiokastron Kalesi	Nöbetçi	56
	9-10		3	Müsellem	Palaiokastron Kalesi	Süvari	42
	11-12		4	Keştibân	Donanma gemisi	Gemici	44
	13		5	Ases	Kotzinos Kalesi	Asayişin temini ve kapıcılık	21
	13-14		6	Pasban	Kotzinos Kalesi	Nöbetçi	41
	15		7	Müsellem	Kotzinos Kalesi	Süvari	15
Toplam							261
75	140	1519	1	Ases	Palaiokastron Kalesi	Asayişin temini ve kapıcılık	50
	140-141		2	Pasban	Palaiokastron Kalesi	Nöbetçi	67
	141-142		3	Müsellem	Palaiokastron Kalesi	Süvari	60
	142		4	Keştibân	Donanma gemisi	Gemici	60
Toplam							237

⁵¹ BOA, TD, nr. 25, s. 11. Kelime anlamına bakıldığında "keştî" gemi, "keştibân" ise gemici ya da gemi kaptanı manasına gelmektedir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 7. baskı, 1996, s. 1169.

⁵² *Cemâ'at-ı hidmetkârân-ı keştî.Kal'a-yı Palukasrı Limanı'nda olan hâssa kayıkda hacet olduğunca hidmet iderler.* Bkz BOA, TD, nr. 75, s. 142.

⁵³ Adanın bu dönemde Gelibolu Sancağı'na tâbi olması hususunda ayrıca bkz. BOA, TD, nr. 75, s. 137.

Limni'deki gemicilere benzer şekilde, XVI. yüzyılın ilk yarısında Midilli Kalesi surlarının dışındaki mahallelerde yaşayan 300 hâneyi aşkın reâyâ donanmada kürekçilikle görevlendirilmişti. Ancak 1548 yılına geline süreçte adalılar donanmada görev almak yerine adanın limanında bulunan gemilerde kürekçilik yapmak istediklerini bildirdiler. Midillilerin bu talebi olumlu karşılanmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştı.⁵⁴ Böylece sefer mevsimi boyunca donanmada değil; yalnızca korsan tehlikesi baş gösterdiğinde adanın limanında demirli gemilerde kürekçilik yapıyorlardı. Sonuç olarak korsan saldırılarına karşı adada daha etkili bir tedbir alındığı gibi adalıların isteği de yerine getirilmiş oluyordu. Midilli'de bu dönemde ayrıca yukarıda da temas edilen *zenberekçiler* ve *taşçılar* da adada tesis edilen askerî yapının bir parçasıydılar. Zenberekçilerin küçük birer top taşıdıkları anlaşılmaktadır.⁵⁵ Nitekim adada yaşanabilecek çatışmalarda silahlarıyla Midilli Kalesi'ndeki askerlerle birlikte savaşacakları bildirilmektedir.⁵⁶ Ancak zenberekçilerin bir başka önemli görevleri daha vardı: Adaya uğrayarak güneye ya da kuzeye doğru yol alan gemilere zift sağlamak.⁵⁷ Zift, dönemin gemi teknolojisindeyalıtım amacıyla kullanılan hayatî bir malzemeydi. Taşçılar ise Midilli Kalesi'ne taş temin ediyorlardı. İlk bakışta bu taşların, kalenin tamire muhtaç kısımları için kullanılabileceği akla gelmektedir. Buna karşılık taşçılıkla görevlendirilen reayadan her birinin yılda vereceği taş sayısının kaydedildiği ve çeşitli ifadelerle nitelendirildiği görülmektedir.⁵⁸ Bu hususlar taşların, toplarda mermi olarak kullanılmak üzere elde edildiğini düşündürmektedir.

⁵⁴ BOA, TD, nr. 264, s. 82.

⁵⁵ Zenberek'in kelime anlamı için bkz. İsmail Parlatur, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Yargı Yayınevi, 2006, s. 1863.

⁵⁶ *Zenberekçiler hisâra düşman vâki' oldukda zenberek ile yoldaşlık iderler.* Bkz. BOA, TD, nr. 264, s. 80.

⁵⁷ *Molivo (?) İskelesi'ne mîrî zift geldikde yine zift idüp ve gemiler geldikde yerden çıkan zifti gemilere tahmîl ederler. Ve bundan gayrı der-i devletten olan gelüb Sakız canibine ve Ayazmend'e ve Anadolu olsa bu hizmeti zenberekçiler iderler.* Bkz. BOA, TD, nr. 264, s. 80.

⁵⁸ BOA, TD, nr. 264, s. 80.

III. Tablo: XVI. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir kayıtlarına göre Midilli Adası'ndaki ihtiyat kuvvetleri

Kaynak		Tarih	Birlik				
nr.	sayfa		#	İsim	Görev		Mevcut
					Yeri	Tanımı	
264	80	1548	1	Taşçı	Midilli Kalesi ve varoşu	Tamirat ve top mermisi imali	12
	80		2	Zenberekçi	Midilli Kalesi ve varoşu	Kale müdafaası, tamirat ve gemilere zift vermek	12
	82		3	Kürekçi	Midilli Beyi'nin gemileri	Korsanlıkla mücadelede Derya Beyinin gemisinde çalışmak	300
Toplam							324

Midilli'ye ilişkin kayıtlarda ihtiyat kuvvetlerinin görev tanımlarının son derece detaylı olduğunu gözlemlenmektedir. Bu işi adalıların *kadîm*den beri yaptıkları dikkate alındığında, adanın eski efendileri olan İtalyanların ihtiyat kuvvetlerini iyi organize ettikleri düşünülebilir. Öte yandan Midilli doğrudan Latin hâkimiyeti altında kalmış olan diğer adalara benzer şekilde önemli bir Latin nüfusa ev sahipliği yapmaktaydı. Örneğin zenberekçiler arasındaki *Françesko Andon* (Francesco Antonio/Anton) ile *Andon Yakomi* (Antonio/Anton Giacomi) muhtemelen İtalyan kökenliydi ve düşman Midilli Kalesi'ne saldırdığında Rum olduğu düşünülebilecek olan *Dimitri Manoli* ve diğer dokuz kişi ile birlikte savaşıacaktı. Dolayısıyla ihtiyat kuvvetlerine dair tahrir verilerine bakıldığında, XV. ve XVI. yüzyılda, Osmanlı idaresi altında toplumsal uyumun sağlandığını düşündüren kayıtlara tesadüf edilmektedir.

Uzun süre Latin hâkimiyetinde kalan Sakız ve güneydeki Menteşe Adalarında da Kuzey Ege'dekine benzer savunma tedbirlerinin alındığını, bu konuda ahaliyi idarecilerin teşkilatlandırıdığını düşünmek mümkündür. Nitekim XVI. yüzyılın başında Sakız ve Rodos'ta adalıların, ateşli silahlarla donanmış şekilde nöbet tuttukları, hatta adalara gerçekleştirilen Türk saldırılarını püskürttükleri bilinmektedir.⁵⁹ Osmanlı devrinde ise Rodos ve İstanköy'de

⁵⁹ Nicolas Vatin, *a.g.e.*, s. 106.

ahalinin bir kısmı kıyı gözlem faaliyetlerinde kalanı ise gerekli durumlarda kalede görevlendirilebiliyorlardı.⁶⁰ Dolayısıyla dikkate değer sayıdaki adalı, yarı zamanlı asker olarak teşkilatlandırılmıştı.

XV. ve XVI. yüzyıllara ait tahrir defterleri üzerine adalılardan oluşan ihtiyat kuvvetlerinin izlerine yukarıda temas edilen üç adada rastlanmaktadır. Ancak Ege'nin neredeyse tamamında tesadüf edilen bir başka güvenlik tedbiri daha bulunmaktadır. Adalıların kıyıda, açıklardaki gemi hareketliliğine ilişkin gözlemlerine dayanan bu faaliyet tarihsel kökenleri itibarıyla daha kapsamlı bir incelemeyi gerektirmektedir.

C- KIYI GÖZLEM FAALİYETİ

Adalar ahalisi, Osmanlı vesikalarının diliyle, "kadîmden" beri yaşadıkları yerlerden açık denizi tarıyorlardı. Belgelerdeki geçmişe dönük bu gönderme, meselenin tarihsel kökenine ilişkin merak uyandırmaktadır. Öte yandan adalılar, bu güvenlik tedbirini Osmanlı hâkimiyeti devrinde de sürdürme konusunda dikkat çekici ölçüde kararlı davranmışlardı. Dolayısıyla bu durum gözetleme faaliyetinin etkili bir yöntem olup olmadığına ilişkin soruları da gündeme getirmektedir.

1- Tarihsel Süreç

Kıyı gözlem faaliyetinin nasıl yürütüldüğünü açıklamaya girişmeden evvel, adeta kültürel bir geleneğe dönüşmüş olan bu ameliyenin ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktığı sorularına cevap aramak gerekmektedir.

⁶⁰ BOA, TD, nr. 367, s. 202. Belgenin Latin harfli çevirisi için bkz. John Cristos Alexander, "Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500 - circa 1600", A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Philosophy, New York, Columbia University, 1974, yeniden basım, Atina 1994, s. 209.

Ege Dünyasında, ilk iskân merkezlerini tesis eden kabileler, köylerini kayalık ve yüksek bir yere yahut etrafı gözetlemeye imkân tanıyan bir tepeye kurmaya özen göstermişlerdi.⁶¹ Bir başka ifadeyle adaları da içine alan sahada yerleşim yeri belirlerken öncelikli mesele henüz megalitik çağdan itibaren güvenlik kaygısı olmuştur. İnsancıl psikoloji akımının öncülerinden Abraham H. Maslow, insan davranışları üzerinde etkili olan en temel unsurun beslenme ve sağlıklı yaşam koşullarına sahip olma ihtiyacı olduğunu, bu gereksinimlerini karşılayan insanların güvenlik ihtiyacını temin etmek üzere harekete geçeceğini ifade etmektedir.⁶² Bu cümleden olarak, adalar ve Ege'yi içine alan coğrafyanın kalanındaki güvenliğin teminine yönelik bitmek tükenmek nedir bilmeyen bu mücadele, son derece tabî ve insanî bir refleksle birlikte gelişmiştir. Bu sürece de en başından itibaren gözetleme faaliyeti eşlik etmiştir.

M.Ö. 490 yılı Ağustosunda Kserkses emrindeki eşi benzeri görülmemiş bir işgal ordusuyla Çanakkale Boğazı'nı aşarak Teselya'ya doğru yürüdü. Onun bu ilerleyişine çoğunluğu Fenike gemilerinden oluşan muazzam bir donanma eşlik ediyordu. Yunanlılar da büyük bir donanma oluşturmuşlar ve Ağriboz'un kuzey ucunda bulunan Artemission (modern Artemisio) Burnu'nda Kral'ın donanmasını beklemeye koyulmuşlardı. Trakya kıyıları boyunca ilerleyen Pers donanması İşkatos açıklarında fark edildi. İşkatos'un yükseklerine çıkan gözcüler, gemi hareketliliği hakkında Ağriboz'da bekleyen Yunan donanmasına haber verdiler. Yunanlılar derhal güneye doğru çekilerek Halki civarına demirledikleri sırada, Pers donanması büyük bir fırtınaya tutuldu; ciddi kayıplar verdi. Şayet Herodotos'un ifadeleri dikkate alınacak olursa Pers donanmasının üçte biri batmıştı. Yunanlılar tüm bu gelişmeleri Ağriboz'un yükseklerine çıkardıkları gözcülerin raporlarından takip etmişlerdi.⁶³ Bu anlatılanlar Yunan donanmasının Ağriboz ve İşkatos adalarının tepelerine gözcüler çıkarıp düşman gemilerinin hareketliliğini takip

⁶¹ George Thomson, *a.g.e.*, s. 345.

⁶² "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, S. 50 (1943), s. 372-378. <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm?guid=on#r5> erişim: 18.03.2013.

⁶³ Herodotos, *a.g.e.*, VII/183, 192, s. 591, 595.

ettiklerini göstermektedir. İşte bu noktada gözlem faaliyetinin adalar dünyasındaki hayranlık uyandıran tarihsel bütünlüğüne ilişkin örneklere temas edilebilir.

Kserkses'in çağından takriben iki binyıl sonrasına Kâtib Çelebi'nin eserini yazdığı zamana dönelim; Kâtib Çelebi düşman donanmasının hareketliliğine ilişkin bilgi almanın ehemmiyetine dikkat çekerek Türk denizcilerini şu yönde öğütlüyor: *...donanma taşra [Çanakkale Boğazı'nın ötesine] çıkdıkda dil almağa yarar kalyata gönderilüp takayyüd oluna. Selefde bu maslahat için küffar yakasına giderlerdi. Şimdi âna hacet kalmadı. Adalar arasından alına.*⁶⁴ Kserkses karşısında Yunanlılar da tam olarak Kâtib Çelebi'nin söylediği gibi hareket etmişlerdi. İşkatos tarafına üç tane gemi gönderip adalılardan *dil* almışlardı yani istihbarat toplamışlardı.⁶⁵ Sonuç olarak adalıların yaptıkları gözlemler binyıllar boyunca büyük donanmalara hükmeden amirallerin, stratejilerini belirlemesinde hayatî bir öneme sahip olmuştu.

1564 yılı yazında Rodos civarındaki düşman hareketliliği hakkında tahkikatlarda bulunması için İstanbul'dan Mehmed Çavuş gönderilmişti. Konu hakkında bilgi veren hükme göre söz konusu görevlinin, ada kıyılarında sağlıklı bir şekilde gözlem yapılıp yapılmadığı hakkında tahkikatta bulunacağı ifade edilmişti.⁶⁶ Bu kayıt, Rodos'ta da gözlemler yapıldığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim Ege'nin genelinde tesadüf edilen bu uygulamanın Rodos'ta söz konusu olmaması bir bakıma düşünülemezdi. Rodos'un Ege Denizi'ndeki en büyük adalardan birisi olması bir yana, pozisyonu itibarıyla büyük önem arz ediyordu. Rodos, Ege'nin adeta girişinde bulunmaktadır. Dolayısıyla doğudan batıya ve güneyden kuzeye doğru uzanan son derece yoğun bir deniz trafiğinin ortasında bulunuyordu. Bir başka ifadeyle çevredeki gemi hareketliliği hakkında bilgi edinmek için mükemmel bir konuma sahipti.

⁶⁴ **a.g.e.**, s. 149.

⁶⁵ Herodotos, **a.g.e.**, VII/183, s. 591.

⁶⁶ BOA, **MD**, nr. 6, hük. nr. 3.

Şövalyeler Rodos'taki hâkimiyet devirleri sırasında, kıyı gözlem faaliyetine ihtimamla yaklaşmışlardı. Özellikle adaya dönük Türk tehdidinin büyüdüğü XVI. yüzyılın başından itibaren şövalyeler, nöbet tutan Rodoslular arasında sık sık teftişlerde bulunmaya başlamışlardı.⁶⁷ Yukarıda temas edilen 1564 tarihli belgenin yanı sıra XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde bulunan kanunnameler de Rodos ve İstanköy'de Şövalyelerden miras kalan nöbet ameliyesinin Osmanlı idaresi tarafından sürdürüldüğünü göstermektedir.⁶⁸

Ege'de kıyı gözlem faaliyetini, adalılar için etkili ve anlamlı bir çaba haline getiren bazı coğrafi ve fizikî koşullar söz konusudur. XVI. yüzyılda yaşadığı yerin yüksekçe bir noktasına çıktıktan sonra denize bakan bir adalının karşısında nasıl bir dünya bulduğunu anlayabilmek bu noktada büyük önem arz etmektedir. Öte yandan adalıların denizin ötesine ilişkin geliştirdikleri algı ile fizikî koşullar arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır.

2- Fiziksel Koşullar

Adaları ziyaret eden seyyahların ya kuzeyden güneye ya da güneyden kuzeye doğru Ege Denizi'ni kat ettikleri görülmektedir. Çünkü seyyahları bölgeye çeken "sultanın şehri" ya da "şehirlerin sultanı" yani İstanbul'du. Deniz yoluyla İstanbul'a ulaşmak isteyen ya da İstanbul'dan hareket eden seyyahların birçoğu deniz üzerine serpiştirilmiş gibi duran kara parçalarının uzaklardan kendilerine eşlik etmesi karşısında duydukları hayranlığı gizleyememiş; şekillerinden anladıkları kadarıyla uzaklarda gördükleri adaları

⁶⁷ Nicolas Vatin, **a.g.e.** s. 279.

⁶⁸ XVI. yüzyıla ait olan kanunnamelerden erken tarihli için bkz. BOA, **TD**, nr. 367, s. 202. Bu kanunnamenin Latin harfli çevirisi için bkz. John Cristos Alexander, **a.g.t.**, s. 207-210. Söz konusu defterin XVI. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, İstanbul, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 2. baskı, 2000, s. 165. Diğer kanunname ise 1592 tarihli defterde yer almaktadır. Bkz. BOA, **TD**, nr. 640, s. 3-7. Kanunnamenin Latin harfli transkripsiyonu için bkz. Ömer Lütfi Barkan, **XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları**, C. I (Kanunlar), İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, 1943, s. 338-340.

tarife koyulmuşlardır. Seyahatine İstanbul'dan başlayan Fresne-Canaye, Kilitbahir ve Sultan Hisarı kalelerine ulaştıklarında Bozcaada'nın nişanesi olan dağına görmeye başladıklarını bildirmektedir. Sakız ve İpsara'yı arkalarında bıraktıktan sonra hemen sağ taraflarında İşkiri Adası'nı ve Ağriboz'un yükseklerini gördüklerini anlatmaktadır. Daha sonra güneye, Mora'daki Benefşe yakınlarına geldiklerinde Girit kıyılarını kolayca seçebildiklerini ifade etmektedir.⁶⁹ XVII. yüzyıl başında Levant'a gelen Henry Blount ise Bozcaada'yı geride bırakıp batıya doğru yönelince Sakız, Sisam ve Patnoz'u görebildiğini söylemektedir.⁷⁰ XVIII. yüzyılın ortasında Ege'ye gelen İsveçli seyyah Frederick Hasselquist, Kıbrıs'tan batıya doğru ilerlerken gün batımına karşı 20 deniz mili uzaktan Rodos'taki St. Catherine Dağı'nın belirdiğini dile getirmektedir.⁷¹ Yüzyılın sonunda bölgeye gelen Fransa vatandaşı seyyah Olivier, şaşkınlığını gizleyemeyerek şu gözlemini paylaşmaktadır: [Sakız'ın hemen güneyindeki] *Vénético adındaki adacığ*ı *gördük. Önümüzde Andros [Andre], Tine [İstendil], Myconi [Mokene], Nicarie [Ahikerya] ve Samos [Sisam] adalarını ayan beyan görebiliyorduk.*⁷² Olivier bu gözlemini mayıs ayında gerçekleştirmişti. Dolayısıyla açık ve güneşli bir günde Sakız açıklarından nerdeyse Kikladların yarısı görülebiliyordu. Bu noktada akla gelen ilk soru "bu mümkün müdür?" olur. Zira söz gelimi Sakız ile Mokene arasındaki mesafe takriben 93 kilometredir. İşte, Ege'de kıyı gözlem faaliyetini etkili bir savunma metodu hâline getiren husus bu sorunun cevabında gizlidir.

Antik Yunan kültür ve sanatı üzerine kaleme aldığı eserinde Egon Friedell, doğrudan kıyı gözlem faaliyetine ilişkin malumat vermese de Yunanlıların perspektif algısı hakkında son derece özel tespitler paylaşmaktadır:

⁶⁹ a.g.e., s. 101, 103, 105.

⁷⁰ *A Voyage into the Levant*, London, Printed by L. C. for Andrew Crooke, 2. baskı, 1636, s. 28-29.

⁷¹ *Voyage and Travels in the Levant: In the years 1749, 50, 51, 52*, çev. Charles Linnacus, London 1756, s. 175.

⁷² Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye (Yaşam, Tarım, Ticaret ve Sanayi)*, II, çev. Oğuz Gökmen, İstanbul, Tifdruk Matbaacılık, 1991, s. 55.

Yunanistan'da nem oranı çok düşük olduğu için çizgiler ...bulanık değildir, sesler birbirine karışmaz, tüm manzaranın üzerine tül perde çekili gibi değildir, aksine her şey kesin hatlara, belirgin kontrastlara ve orada iyice etkileyici bir renk paletine dönüşen güçlü renklere sahiptir. ...Fakat manzaranın bu berraklığının bir de olumsuz yanı vardır: Havanın saydamlığı nedeniyle bütün nesneler olduklarından çok daha yakın görünür, dolayısıyla uzaklıkları arasında mesafeyi kestirmek neredeyse imkânsızdır.⁷³

Bir Alman olan Egon Friedell, muhtemelen kendi ülkesindeki iklimsel koşullarla mukayeseye gittiği için Ege'deki durumu böylesine hayranlıkla tasvi etmiştir. Tarihçinin dile getirdiği hususları Ege'de kıyı gözlem faaliyetine etki eden unsurlar arasında ittihaz etmeden önce, görme ameliyesi hakkında açıklamalarda bulunmak gerekmektedir.

Görme, en basit ifadesiyle nesnelerden yansıyan ışığın göz tarafından algılanmasıyla gerçekleşen bir süreçtir. Temelde ışık belli bir yol kat ederek önce nesneye sonra da bu nesneden yansıyarak göze ulaşır. Bununla birlikte bu süreç içinde ışığın hızına tesir eden ve dolayısıyla kırılmasına yol açan bazı etkenler söz konusu olabilir. Dolayısıyla havadaki su buharı miktarı yani nem, prensipte görmeyi etkileyebilir.⁷⁴ Dolayısıyla nem oranının düşük olması görüş mesafesini artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus ile Egon Friedell'in ifadeleri birlikte ele alındığında, adalarda kıyı gözlem faaliyeti için mükemmel koşulların söz konusu olduğu ifade edilebilir.

Adalılar görüş mesafesine etki eden en önemli unsurun yükseklik olduğunu çok iyi biliyorlardı. Kıyı gözlem faaliyeti hakkında bilgi veren hemen her arşiv vesikasında adalıların yüksek noktalara çıkarak bu işi yürüttükleri ifade edilmektedir. Benzer şekilde denizciler de yüksek yerden gözlem yapmanın etkili bir metot olduğunun farkındaydılar. Bu hususta XVI. yüzyılda

⁷³ a.g.e., s. 26-27.

⁷⁴ Raymond A. Serway, **Fen ve Mühendislik İçin Fizik**, C. II (Elektirik-Manyetizma ve Optik), çev. ed. Kemâl Çolakoğlu, Ankara, Palme Yayıncılık, 1996, s. 992. Konu hakkında sorularımı vakit ayırarak dinleyip yönlendiren ve kaynak tespitinde yardımlarını esirgemeyen G.Ü. Fizik Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nezihe Çalışkan Hanımefendi'ye teşekkür ederim.

Osmanlı ülkesini gelen iki Alman'ın anılarına müracaat edilebilir: Lubenau ve Heberer. Biri kaptanpaşanın kadirğasında Akdeniz seyahati yapacak kadar şanslı; diğeri ise Türklere esir düşüp forsalığa zorlanacak kadar talihsiz bu kişilerin her ikisi de tesadüf eseri aynı yıllarda gözlemlerde bulunmuştur. Heberer Maltalı denizcilerin aralarından bir gemiciyi serenlerden birine bağladıklarını sonra da bunu dik duruma getirip yükseltip gemi direğine sabitlediklerini anlatmaktadır. Böylece Heberer'in ifadesine bakılacak olursa 40 millik bir çevrenin incelenebilmesi mümkün oluyordu.⁷⁵ Elbette Heberer'in zikrettiği rakamlara ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Bununla birlikte benzeri bir yöntemin Türk denizciler tarafından uygulanması bunun etkili bir gözlem metodu olduğunu doğrulamaktadır. Lubenau, Türk denizcilerin yelken direklerinden birinin, mümkün olduğunca yüksek bir noktasına halat çıkardıklarını, ardından bu halatın bir ucunu aşağı sarkıtarak gemicilerden birini bağladıklarını, daha sonra da bu kişiyi halatın diğer ucundan yukarı doğru çektiklerini anlatmaktadır. Dahası bu gemiciye "gözcü" manasına gelen "espiyon" (ispiyon/Fransızca: espionner?) denildiğini ifade etmektedir.⁷⁶ Sonuç olarak yüksekten gözlem yapmak daha uzak mesafelerin görülmesine imkân tanıyordu. Bir başka ifadeyle deyimimin gerçek manasıyla ufku genişlemesini sağlıyordu.

Ufuk, gözle görülebilen en uzak noktayı ifade eder. Ancak ne kadar yüksekten gözlem yapılırsa ufuk çizgisi buna paralel olarak uzaklaşır. Ufuk çizgisinin uzaklığını belirlemeye dönük yapılan hesaplamalar ortalama bir boy ölçüsüne (takriben 170 cm) sahip insanın 0 m rakımdan, yani deniz kenarından, 4,66 km uzağı görebildiğini göstermektedir.⁷⁷ Bununla birlikte

⁷⁵ a.g.e., s. 70. Bu konuda ayrıca Heberer tarafından paylaşılan çizim için bkz. Ekler kısmı, I. Ek.

⁷⁶ a.g.e., C. II, s. 260. Fransızca "espionner" kelimesi casusluk, tecessüs etmek gibi gözleme dayalı anlamlara gelmektedir. Bkz. Şemseddin Sami (Samy Bey Frascbery), **Kâmûs-ı Fransevî: Fransızcadan Türkçeye Lügat Kitâbı**, İstanbul, Mihran Matbaası, 2. baskı, 1315 (1898), s. 767. Kelimenin Fransızca olabileceği yönündeki düşünce, Lubenau'nun Uluç Hasan Paşa'nın kadirğasında seyahat etmesinden ileri gelmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Kaptanpaşa Fransızca'yı akıcı bir şekilde konuşuyordu. Bu durum mürettebatı arasında Fransız mühtedilerin olabileceği ihtimaline kuvvet kazandırmaktadır.

⁷⁷ Ufuk çizgisinin uzaklığının hesaplanmasına ilişkin formüllere ulaşmamı sağlayarak "ufkumu" genişleten Prof. Dr. Nezihe Çalışkan Hoca'ya burada yeniden teşekkür ederim.

söz konusu ortalama boy uzunluğuna sahip kişi 5 m yüksekten gözlem yaptığında görüş alanı 9,2 kilometreye çıkmaktadır.⁷⁸ Bu durumun husule gelmesinde tabiatıyla yükseklik farkı kadar dünyanın şekli de önemli bir etkindir. Bu konuda seyyahların son derece sarih ve dikkate değer malumat sunduğu görülmektedir.

Seyyahların dile getirdiklerine daima ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü her biri katıksız birer maceraperest oldukları için gözleri daima olağanüstü durumları arar ve tecrübelerini ilgi çekici kılmak amacıyla gezi notlarında kimi zaman abartılı ifadelerle yer verebilirler. Bu durumda seyyahların verdiği bilgileri doğrulamak amacıyla bazı kıyaslamalara gidilebilir. XVII. yüzyıl Fransız aristokrasisinden olan ve XIV. Louis'in elçisi olarak Osmanlı ülkesine gelen Charles de Nointel'in aktardığı bilgilere, konumu ve vazifesi gereği pek tabîî itibar edilebilir. Zira o, gezi notlarını yayımlamak ve sıradan insanlarla paylaşmak için değil, Kralına bir rapor olarak sunmak üzere kaleme almıştır. Nointel Markisi, 7 Kasım 1673 günü Naşka'ya gelmiş ve neredeyse iki ay adada kalmıştı. Dahası adanın ve Kikladların en yüksek noktası olan Dia/Zia ya da Zeus adıyla bilinen dağa çıkmış ve arkasında burada bulunduğu dair son derece ikna edici ve kalıcı bir iz bırakmıştı. Marki bir kayaya, "Galya İmparatoru" yani Fransa Kralı XIV. Louis'nin temsilcisi olarak buraya geldiğini bildiren Latince bir kitabe kazıtmıştı. Marki, benzer bir izi Andipara'da bulunan bir mağarada bırakmıştı.⁷⁹ Belki de bir doğa harikası olan bu mağaradan oldukça etkilendiği için⁸⁰ burada bulunduğunu bildiren kalıcı bir hatıra bırakmak istemişti. Söz konusu mağara oldukça yüksek bir noktada bulunmaktadır. Charles de Nointel'den kalan bu izlerin özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda adalara gelen Fransız seyyahların dikkatini çektiğini düşünmek mümkündür.

⁷⁸ Söz konusu hesaplamaları adeta kendi çalışmasıymış gibi benimseyerek yapan Selçuk Üniversitesi Matematik Eğitimi Bölümü yüksek lisans öğrencisi İsmail Ak'a minnettarım. Onun samimi çabaları olmasaydı aşağıda da paylaşılacak olan rakamları tespit edemezdim.

⁷⁹ Eugene Vanderpool, "The Marquis de Nointel in Naxos, A.D. 1673", *Hesperia*, S. 46, s. 257, 258.

⁸⁰ Antoine Galland, *a.g.e.*, C. II, s. 129. Nointel Markisi'nin Andipara'dan bahsettiği mektup için ayrıca bkz. *Les Voyages du Marquis de Nointel (1670-1680)*, haz. Albert Vandal, Plon-Nourrit, 2. baskı, Paris 1900, s. 285-286.

Öyleyse adaları ziyaret ettiğini belirten ve bu küçük ayrıntıdan bahseden seyyahların hem Dia Dağı'na hem de Andipara'daki bu mağaranın bulunduğu yere çıktıklarını kesin olarak kabul etmek mümkündür.

Nointel Markisi'nin kitabesinden bahseden seyyahlardan biri Joseph de Tournefort'tur. Seyyah, Andipara'da bulunan yazıtın yakınlarındaki bir noktadan Niyo, Eskinos ve Polukendre adalarının görülebildiğini bildirmektedir.⁸¹ Bu aşamada, Tournefort'un ve Nointel Markisi'nin çıktığı nokta ile üçü de Andipara'nın güneyinde yer alan söz konusu adaların en kuzey uçları arasındaki mesafe paylaşılabılır:

IV. Tablo: Andipara ile Eskinos, Niyo ve Polukendre adaları arasındaki kuş uçuşu uzaklık

Ada	Mesafe	
	Kilometre ⁸²	Deniz mili ⁸³
Niyo	28,47	15,39
Eskinos	31,39	16,96
Polukendre	39	21,08

Charles de Nointel'in izinden adalara gelen bir başka Fransız seyyah ise Olivier'dir. Nakşa'daki Zia Dağı'na çıkan hatta tam olarak okuyamasa da

⁸¹ a.g.e., I, s. 156. Seyahatnamenin çevirisinde İos yerine Kos yani İstanköy Adası'nın görüldüğü belirtilmekteyse de Eskinos ve Polukendre adalarına komşu olması nedeniyle İos Adası'ndan bahsettiğini düşünmek daha doğru görünmektedir.

⁸² Hesaplamalarda temel alınan harita için bkz. **Cyclades: Road/Tourist & Navy Map**, 1/195.000, Orama Editions, Attica t.y. Kolayca elde edilemeyecek böylesine detaylı bu ve buna benzer haritaları çalışmam boyunca istifademe sunan kıymetli hocam Prof. Dr. Yasemin Demircan'a bu vesileyle yeniden teşekkür ederim.

⁸³ Modern Türk Deniz Kuvvetleri, 1 deniz milini 1852 metreye eşit kabul etmektedir. Bkz. http://www.dzkk.tsk.tr/turkce/dzcilikkosesi/DenizcilikTerimleri_m.htm erişim: 27.03.2013. Bu sebeple hesaplamalarda 1 deniz milinin 1,85 kilometreye tekabül ettiği ittihaz olundu.

Nointel'den kalan yazıların varlığına işaret eden Olivier, bulunduğu noktadan neredeyse tüm Kikladları görebildiğini ifade etmektedir:⁸⁴

Kuzeyde Mykoni [Mokene], kuzeybatıda Tine [İstendil] ve Andros [Andre] vardı, Sira ve Jura onların altında uzanıyordu. Kuzeybatıda Cerpho [Serifos], Thermie [Termiye] ve Zea [Mürted]; batıda Paros [Para], Antiparos [Andipara] ve Syphante [Sipnos]; güneybatıda Argeniére [Gümüş], Yanıkada ve Milo [Değirmenlik]; güneyde Nio [Niyo] ve Santorin; güneybatıda Amorgo [Yamurgi] ve Stampalie [İstanbul], güneydoğuda Calmino [Kalolimnos], Léro [Leryos], doğuda Pathnos [Batnos] ve Nicarie [Ahikerya] adaları...

Nakşa'daki Zia Dağı'nın sunduğu görüş mesafesi hakkında fikir vermesi adına en azından Kiklad Adaları arasında itti haz edilemeyecek olan adaların Nakşa'ya göre uzaklıkları listelenebilir. Ahikerya'dan İstanbul'a ya uzanacak farazî bir hattın doğusunda kalan adalar ile Nakşa arasındaki mesafe V. Tabloda bildirilmektedir.

⁸⁴ **a.g.e.**, C. II, s. 61. Bu sekiz satırlık yazının güçlükle okunabildiği modern arkeologlar tarafından da doğrulanmaktadır. Bkz. Eugene Vanderpool, **a.g.m.**, s. 257.

V. Tablo: Menteşe ve Saruhan adalarından bazılarının Nakşa'ya olan kuş uçuşu uzaklıkları

Ada	Mesafe	
	Kilometre	Deniz mili
Ahikerya	65	35,13
Batnos	88,4	47,78
İstanbulya	91	49,18
Leryos	111,8	60,43
Kalolimnos	119,6	64,67

Olivier'in verdiği bilgiler, sıradan bir seyyah abartısı ile karşı karşıya kalındığı intibarnı uyandırabilir. Öte yandan Olivier'in Dia'dan Kalolimnos'u görmesinin mümkün olup olmadığı hususunu tartışmadan evvel örneklere temas edilebilir. Mesela Dia'nın zirvesinden takriben 1.000 metre daha yüksek olan Athos'a çıkan Pierre Belon, buradan VI. Tabloda gösterilen adaların açıkça görüldüğünü kaydetmektedir.⁸⁵

VI. Tablo: Kuzey Ege'deki bazı adaların Athos Dağı'na olan kuş uçuşu uzaklıkları

Ada	Mesafe	
	Kilometre	Deniz mili
Taşoz	54,6	29,51
Limni	75,4	40,75
Semadirek	104	56,21
İmroz	124,8	67,45
İşkatos	132,6	71,67
İşkiri	137,8	74,48

⁸⁵ a.g.e., I/45, s. 150.

Seyyahların ifadelerinin doğruluğunu anlamak için yukarıda temas edilen ufuk çizgisinin uzaklığına ilişkin hesaplama yeniden dönülebilir. Buna göre Dia'nın zirvesinden güneşli bir günde Kalolimnos'un, benzer şekilde Athos'tan İşkatos'un görülebileceğini ifade etmek mümkündür. VII. Tabloda, Ege'deki belli başlı tepelerden elde edilen görüş mesafesine ilişkin veriler paylaşılmaktadır.

VII. Tablo: Ege'deki bazı yüksek noktalara göre ufuk çizgisinin uzaklığı⁸⁶

Tepe			Ufuk çizgisinin uzaklığı (km) ⁸⁷
Konumu	Adı	Yüksekliği (m)	
Gökçeada	Doruk	673	92,77
Nakşa	Dia	1.003	113,21
Ahikerya		1.033	114,88
Taşoz	İpsarion	1.045	115,55
Rodos	Ataviras	1.215	124,58
Semadirek	Fengari	1.600	142,94
Halkidiki	Athos	2.033	161,11

Hesaplamalar seyyahları haklı çıkarmaktadır. Öte yandan seyyahların yanılıyor olması da daima ihtimaller dâhilindedir. Bir başka ifadeyle seyyah yakındaki bir adayı şekilden tanımaya çalışıp, onu uzaklardaki bir ada ile karıştırmış olabilir. Ancak şurası da bir gerçektir ki Ege'deki adaların her birinin kendine has bir biçimi vardır. Dahası hemen her adanın kökeni Antikçağa dayanan kendine ait birer mitolojik öyküsü vardır. Bu öykülerin de

⁸⁶ Bu tabloda esas alınan harita için bkz. "Balkan Yarımadası Haritası (1/2.600.000)", haz. Peter Cuber, **Grosser Weltatlas: Ansiklopedik Büyük Dünya Atlası**, Münih, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., 1993, s. 136-137.

⁸⁷ Bilindiği gibi yer küre eşsiz bir şekle sahiptir: Kutuplardan basık, ekvatorun şişkince. Daha önce de ifade edildiği üzere ufuk çizgisine tesir eden etmenler arasında gezegenimizin yuvarlak bir yapıyı haiz olması bulunuyordu. Bununla birlikte hesaplamaları basitleştirmek için dünyanın top gibi yuvarlak olduğu ön kabulüyle hareket edildi. Dünyanın boyutu için de ekvator referans kabul edildi. Dolayısıyla buradaki hesaplamalarda ortaya çıkan "dünya", üzerine yaşadığımız dünyadan göz ardı edilebilir ölçüde daha büyüktür.

çoğu zaman adaların coğrafi şekilleriyle özdeşleştirildiği görülmektedir. Örneğin mitolojide babası Daedalos'un balmumuyla birleştirdiği kuş tüyü kanatlarla uçan İkarus'un, dağlarıyla meşhur Ahikerya (İkaria) Adası'na gömülmesi⁸⁸ tesadüf değildir. XV. yüzyıldan sonra bölgeye gelen ve gezi notları günümüze ulaşan seyyahların pek çoğu Batılıdır. Rönesans ideallerinin hâkim olduğu bir dünyadan geldikleri için romantik bir tavırla, Antik Yunan'a ait izleri, adalarda geçtikleri her yerde aradıkları görülmektedir. Örneğin Joseph de Tournefort'un, Girit'teki bir taşocağını, antik çağdan kalmış bir labirent olarak tanımlamak için çaba sarf ettiği görülmektedir.⁸⁹ Sonuç olarak, söz gelimi Olivier'in, İkarus'un isim verdiği Ahikerya'yı 100 kilometreyi aşkın bir mesafeden de olsa tanımasının mümkün olduğunu iddia etmek, pek de yanlış görünmemektedir.

Yukarıdan itibaren dile getirilen hususlar yüksek bir noktadan gözlem yapmanın hayati önemine işaret etmektedir. Bu noktada Ege'nin her köşesinde tesadüf edilen önemli bir askerî mimarî unsuruna değinmek gerekmektedir: kule. Bölgedeki pek çok tahkimatta kulelere tesadüf edilmektedir. Ancak bunun da ötesinde kule mimarîsine ilişkin örnekler bakıldığında, bir kere daha Ege'deki o kendine has tarihsel süreklilik ile karşılaşılmaktadır. Ege Adalarında ilk kuleleri de ihtiva eden tahkimatlar M.Ö. III. binyılda ortaya çıkmıştı. Modern arkeolojik kazılar bu kabilden yerleşimlerin Midilli, Limni, Şıra, İspinos, Egina adalarında tesis edildiğini göstermektedir.⁹⁰ Öte yandan kolayca hafızalardan silinmeyen en ihtişamlı kuleyi Truvalılar inşa etmişti. Bu kule tamamen gözetleme maksadıyla kullanılıyordu ve muhtemelen M.Ö. XIII. yüzyıla değin ayakta kalmıştı.⁹¹ Sonuç olarak kule mimarsinin kökleri bölgede antik çağa hatta öncesine dayanmaktadır. Bu durum kulelerin kullanım maksatlarının zamanla çeşitlenmesine yol açmış olmalıdır. Zira özellikle ilk çağ kuleleri her ne kadar gözetleme amacına yönelik olarak inşa edilmişse de özellikle kıyı kesimlere

⁸⁸ Thomas Bulfinch, **a.g.e.**, s. 184.

⁸⁹ **a.g.e.**, s. 81, dipnot 7.

⁹⁰ Arif Müfid Mansel, **a.g.e.**, s. 20-21.

⁹¹ David Abulafia, **a.g.e.**, s. 71.

inşa edilen kulelerin Kikladlarda tarımsal arazilerin muhafazası için değerlendirildiği, ahalinin bu kulelerden konut olarak istifade ettiği zamanla anlaşılmıştır.⁹² Dolayısıyla konut ihtiyacının karşılanmasından, güvenlik tedbirlerine kadar hayatı pek çok düzlemde derinden etkileyen kule mimarisi, bölge kültüründe kök salmıştı. Akdeniz genelinde de özellikle deniz trafiğinin kontrolünde kulelerin rolü binyıllar boyunca hiç değişmedi. Örneğin Malta'daki gözetleme kuleleri I. Pön Harbi'nin (M.Ö. 264-241) sebep olduğu istikrarsız ortamda önem kazanmıştı. Benzer şekilde M.S. XVIII. yüzyıl sonunda, yaşanan veba salgınları sırasında adalarını salgından korumak isteyen Maltalılar, Sicilya ile aralarındaki gemi trafiğinin denetlenmesinde sahip oldukları kulelere güvenmişlerdi.⁹³

Ege'deki Osmanlı çağına dönüldüğünde, St. Jean Şövalyeleri'nin inşa ettikleri askerî tahkimatlarla şöhret buldukları görülmektedir. Şövalyelerin idaresi altında kalmış olan adalarda kuleler bulunuyordu. Reinhold Lubenau, İstanköy'ün merkezindeki kulelerden bahsetmektedir. Ardından Rodos'taki kulelerden öylesine etkilenmiştir ki karşı karşıya kaldığı manzarayı şu şekilde tasvir etmektedir: *Ömrümde bu kadar çok, güzel ve zarif kulesi olan başka bir kent görmedim*. İskân merkezini çevreleyen surların kulelerle güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Ancak asıl tahkimatı şehrin girişinde bulunan dağın tepesindeki kale ve etrafındaki büyük kuleleri oluşturuyordu.⁹⁴ Bu durum, söz konusu kuleleri şüphesiz gözetleme faaliyetleri için mükemmel bir konuma taşımaktaydı.

Osmanlıların inşa ettikleri askerî tahkimatlarda da kuleler büyük bir öneme sahipti. Özellikle kıyı muhafazasına yönelik inşa edilen kalelerin daima kuleleri bulunuyordu. Genelde kalelerin koruduğu liman girişlerine kule

⁹² Ayda Arel, "Pyrgos'tan Burgaz'a: Osmanlı Dünyasında Sivil Amaçlı Kuleler I: Erken Dönem ve Öncüler", **Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos (1942-2005)**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012, C. I, s. 29-31.

⁹³ Ayşe Devrim Yılmaz, "Trade, Piracy, and Naval Warfare in the Central Mediterranean: the Maritime History and Archaeology of Malta", Submitted to the Office of Graduate Studies of Texas A&M University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, 2004, s. 53, 248.

⁹⁴ a.g.e., C. II, s. 678, 681.

inşa edilirdi.⁹⁵ Nitekim Modon fethedildikten sonra ilk iş olarak surları onarılmış ardından da liman girişindeki kayalık küçük adaya da top kulesi yapılmıştı.⁹⁶ Benzer şekilde Gümüş Ada'nın hemen karşısındaki küçük Polnio'nun limanının hemen girişinde ve Midilli Limanı'nın ağzında kuleler bulunuyordu.⁹⁷ Bunları muhtemelen Latinler inşa etmişti. Dolayısıyla ortak kaygılar en eski tarihi çağlardan itibaren Ege'de varlık gösteren güçleri kuleler inşa etmeye yöneltmişti.

Osmanlı payitahtının Ege'den başlayan savunma sisteminin en önemli parçası Kilitbahir ve Sultaniye kaleleriydi. Fresne-Canaye Kilidbahir Kalesi'nin merkezinde güçlü bir kule bulunduğunu bildirmektedir.⁹⁸ Söz konusu kule II. Mehmed Devri'nde inşa edilmişti.⁹⁹ Kule etrafındaki surların bir kısmı da I. Süleyman tarafından yaptırılmıştı.¹⁰⁰ Bu husus kuleyi, kalenin en önemli kısmı hâline getirmektedir. Öte yandan Pîrî Reis, Bizans Devri'nde Gökçeada'daki gözcülerin çeşitli alametlerle Eceovası'ndaki gözcülerle haberleştiklerini bildirmektedir.¹⁰¹ Kilitbahir Kalesi'nin Eceovası yakınlarında bulunduğu hususu dikkate alınınca yörenin ne denli gözetlemeye uygun olduğu, bu bakımdan kalenin nüvesi olarak güçlü bir kulenin inşasında bu durumun da etken olmuş olabileceği akla gelmektedir. Öte yandan Eceovası'ndaki gözcülerle Gökçeadalılar nasıl iletişim kurdukları da cevap verilmesi gereken önemli bir soruyu teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu aşamada nöbet ameliyesi hakkında yapılacak olan açıklamalara geçilebilir.

⁹⁵ Semavi Eyice, "Fetihten Önceki Üsküdar", **Üsküdar Sempozyumu I, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler**, C. I, ed. Zekeriya Kurşun v.d., İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yayını, 2004, s. 20.

⁹⁶ Machiel Kiel, "Modon", **DİA**, C. 30, İstanbul 2005, s. 223.

⁹⁷ Reinhold Lubenau, **a.g.e.**, C. II, s. 598, 618.

⁹⁸ **a.g.e.**, s. 99.

⁹⁹ Kritovulos, **a.g.e.**, IV/14 (3), s. 553.

¹⁰⁰ Semavi Eyice, "Kilitbahir Kalesi", **DİA**, C. 26, s. 23.

¹⁰¹ Piri Re'îs, **Bahriye**, C. I, s. 6; Pîrî Reis, **Kitab-ı Bahriye: Book of Navigation**, ed. Bülent Arı, çev. Ahmet Demir, Ankara, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayını, 2002, s. 88.

3- Nöbet

XVI. yüzyıl başlarında Gökçeada son derece bakımlı tahkimatlara sahip bir adaydı. Pîrî Reis bu durumu adanın geçmişten gelen stratejik ehemmiyetiyle ilişkilendirerek şu açıklamada bulunuyor:¹⁰² *...kadîmü'z-zamanda da şimdiki gibi gibi beklenür imiş. Cezîrenün ma'mûr olmasına sebep Ece-ovası kenarlarında olan bekçilere tenbîh olmasıyçün olmuş imiş.* Büyük Türk denizcisi gözcülerin nasıl haberleştiği konusunda bilgi verdiği gibi gözcülerin kendi aralarında geliştirdikleri haberleşme usulüyle oldukça detaylı bilgiler paylaşabildiklerini de ifade etmektedir: *...mestur cezîreden deryâ yüzünde kaç gemi görseler gündüz duhan gice ateş ile alâmet gösterirlermiş.* Öyle anlaşıyor ki bu iletişim yolu erken uyarı sisteminin hayatî bir parçasıydı: *...Ece-ovası kenarında olan gözcüler de İmroz'dan olan alâmete göre Rum-ili taraflarına alâmet idüp bir saât içinde ol alâim Kostantiniyye'ye malûm olurmuş.* Bu aşamada Pîrî Reis'in "kadîmü'z-zaman" olarak tanımladığı döneme bakarak bu haberleşme usulünün tarihsel süreklilik bağlamında tekâmülü hakkında fikir sahibi olunabilir.

Herodotos, Limni'den kovulan Argos'lu denizcilerin Lakedaimon'a yerleşmelerini anlatırken, önce Sparta'nın yakınlardaki Tygetos'a kamp kurduklarını ifade etmektedir. Spartalıların ise yeni komşularının varlığını onların yaktığı ateşten anladıklarını ifade etmektedir.¹⁰³ Kamp ateşi, buranın bir iskân merkezi olarak benimsendiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.¹⁰⁴ Öte yandan Tygetos yüksekçe bir bölgedir. Yukarıda antik Yunanistan'da ortaya çıkan ilk yerleşimlerin güvenlik kaygısıyla tepelere kurulduğu hususuna temas edilmişti. Öyleyse belki de takriben M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren ateş ile haberleşme olgusu, güvenli bir yaşam alanı bulma çabasıyla birlikte gelişmişti.

¹⁰² Bu kısımda yer verilecek olan açıklamalar Bahriye'nin 1521 tarihli telifine aittir. Zira bu versiyondaki açıklamalar kıyı gözlem faaliyetine ilişkin doğrudan ve daha sarihler. Bkz. Pîrî Re'is, **Bahriyye**, C. I, s. 6. 1525 tarihli telifte ilgili kısım için bkz. Pîrî Reis, **Kitab-ı Bahriye**, s. 88.

¹⁰³ **a.g.e.**, IV/145, s. 354-355.

¹⁰⁴ Irad Malkin, **Religion and Colonization in ancient Greece**, Leiden, E. J. Brill Press, 1987, s. 117.

Antik Yunanistan'da ateş ile haberleşmeye ilişkin başka örnekler, Pîrî Reis'in bahsettiği yöntemin neredeyse iki binyılı aşkın süredir Ege'de tatbik edildiğini göstermektedir. Yine Herodotos'un yukarıda da değinilen bir anlatısına göre, Kserkses'in donanmasının faaliyetlerini Yunanlılar, İşkatos'taki gözcülerin ateş işaretleriyle takip etmişlerdi.¹⁰⁵ Herodotos ve ondan neredeyse iki binyıl sonra yaşamış olan Pîrî Reis'in tanıklığı adalıların binyıllar boyunca gözcülük yaparak, ateş yakarak ya da duman ile haberleştiklerini somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Rodos ve İstanköy ahalisinin de benzer bir iletişim metodu geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Sahile yakın köylerdeki gözcüler şüpheli bir gemi görmeleri halinde derhal birbirleriyle iletişim kuruyorlar böylece hızlı bir şekilde kaleyi durumdan haberdar ediyorlardı.¹⁰⁶ Haberin süratle ulaştırılması büyük önem arz ettiği için ulak göndermektense ateş ve duman ile haberleşmenin daha etkili bir iletişim kurma yolu olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Ege'de yalnızca muhafaza maksadıyla değil, seyrüsefer güvenliği adına fırtınalara karşı tedbir almak için de ateş yakarak iletişim kurulmaktaydı. Fresne-Canaye İstanbul'dan Venedik'e doğru gerçekleştirdiği seyahatinde Sapienza (Burak Reis) Adası'na yaklaştıkları sırada Modon tepelerindeki gözcülerin ateşler yaktığını ifade etmektedir. Fresne-Canaye, bu ateşlerin bölgeye geldiklerini haber vermek maksadıyla yakıldığını zannetmişti.¹⁰⁷ Oysa bölgede ateş, açıklardaki gemilere fırtına ihtimaline karşı sığınacak limanın yerini göstermek amacıyla yaktırılıyordu. Kâtib Çelebi bu hususa ilişkin son derece sarih bilgiler aktarmaktadır: *...akşam namâzından sonra limandan çıkup Anavarin re'âyâsı yüksek yerde bir gün bir*

¹⁰⁵ a.g.e., VII/183, s. 591.

¹⁰⁶ BOA, TD, nr. 367, s. 202; nr. 640, s. 6-7. Belgelerin Latin harfli çevirisi için bkz. John Cristos Alexander, a.g.t., s. 29; Ömer Lütfi Barkan, a.g.e., s. 340.

¹⁰⁷ a.g.e., s. 106.

*gece ateş eksik etmeyeler ki furtuna zuhûr edüp donanma dönmek lâzım gelürse limanı bula.*¹⁰⁸

Haberleşme usullerinin tekâmülü kıyı gözlem faaliyetinin binyıllar öncesine uzanan tarihsel kökenlerine işaret etmektedir. Nitekim Osmanlılar tarafından tutulan tarihi kayıtlar da gözcülüğün geçmişine ait atıflar ihtiva etmektedir. Resmî otorite, gözlem faaliyetini "vigla beklemek" şeklinde ifade etmektedir. Bu tabirin, Yunanca "viglaria" kelimesinden bozularak türetildiği anlaşılmaktadır. Türk idaresindeki Taşoz'da, antik dönemden kalma kuleler *vigla* olarak kullanılıyordu.¹⁰⁹ Bu kelimenin ayrıca balık av sahalarında gözetleme maksadıyla dikilen direklerdeki platforma karşılık olarak dilimizdeki yerini aldığı görülmektedir.¹¹⁰ Öte yandan XX. yüzyıl başlarına ait bir denizcilik sözlüğü *viglanın* gözcüler için gemilerin pruva sütunlarına yapılan çanaklara denildiğini bildirmektedir.¹¹¹ Dolayısıyla kuleler ya da özellikle gözetleme faaliyetine matuf olarak hazırlanmış platform benzeri bir yer yahut gözetlemeye uygun herhangi bir yükselti *vigla* olarak ittihaz olunuyordu.

Osmanlılar *vigla* bekleyen İstanköylü ve Rodosluların görev yerlerini şu şekilde tanımlamışlardı: *...vigla demek her karyenin yalıya karip bir yüksek yer[dir].*¹¹² Limni'de ise bu husus şu şekilde izah edilmişti:¹¹³ *...Kurâ-i cezîre halkı ...cezîrede etrafta deryâ kenarında olan karavul yerlerin görüb gözedüb*

¹⁰⁸ a.g.e., s. 148.

¹⁰⁹ Apostolos Euangelou Bakalopoulos, *Thasos: Son histoire, son administration de 1453 à 1912*, Paris, E. de Boccard Editeur, 1953, s. 29.

¹¹⁰ Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1502

¹¹¹ Süleyman Nutkî, *Kamûs-ı Bahrî: Deniz Sözlüğü*, haz. Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 308. Tabir, benzer bir açıklama ile Fransızcada "vigie" kelimesiyle karşılık bulmuştur. Bkz. Şemseddîn Sâmî, *Fransızcadan Türkçeye Lügat*, s. 1902. Günümüz Türkçesinde de bu manaya tekabül edecek şekilde kullanılmaktadır. Bkz. *Türkçe Sözlük*, Ankara, TDK Yayını, 10. baskı, 2005, s. 2093. Bir denizcilik terimi olarak "karga yuvası" ifadesi, *viglanın* eş anlamlı karşılığı olarak gösterilmektedir. Bkz. Pars Tuğlacı, *Okyanus: Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul, Pars Yayınları, 1972, C. VI, s. 2983.

¹¹² BOA, TD, nr. 367, s. 202. Belgenin Latin harfli çevirisi için bkz. John Cristos Alexander, a.g.t., s. 29. Adaların bir sonraki tahrir defterindeki kanunnamesinde de bu husus benzer ifadelerle açıklanmaktadır. Bkz. BOA, TD, nr. 640, s. 6-7. Belgenin transkripsiyonu için bkz. Ömer Lütfi Barkan, a.g.e., s. 340.

¹¹³ Kıyı gözlem faaliyetine ilişkin XVI. yüzyılda Limni'ye ait kayıtları ihtiva eden tüm tahrir defterlerindeki kanunnamelerde açıklama bulunmaktadır. Bkz. BOA, TD, nr. 75, s. 5; nr. 434, v. 5a; nr. 307, s. 1; KKA, TK, nr. 141, v. 4a.

*muhafazat itmek...*¹¹⁴ Limni Adası'na ait kayıtlarda "vigla" sözcüğünün değil "karavul"un tercih edildiği görülmektedir. Kelimenin manasına bakıldığında¹¹⁵ ise "vigla" ile "karavul" arasında mahiyet itibarıyla fark bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Vigla bekleyenlerin tam olarak ne ile vazifelendirildiği hakkında en sarıh bilgilere Midilli Adası'na ait tahrir kayıtlarında tesadüf edilmektedir:¹¹⁶

*...viglaların bazî gündüz ve bazî gece bekleye gelmiştir.
...viglaları bekleyenlerin üzerlerine daimü'l-vakt mevkib olub
vigla bekleyenler vigla yerlerin hâlî komayub ...ve dahî derya
kenarında mahfuf yerler ki haramî levendleri pinhan olduğu
yerleri ale's-sabah yoklayub görüb gözetmeğin... İşbu
...kimesneler atlarıyla ve yaraklarıyla be-her vakit mahalli
mezkûrun görüb gözetmekten hâlî olmayalar. ...Be-her gün
nevbet dörder beşer kişi bekleyüb hıfz u hırasat üzere olalar.*

Bu kayıt kıyılarda nöbet tutan ahalinin diğer adalılardan son derece farklı bir konuma sahip olduğunu düşündürmektedir. Öncelikle bu kişiler silah taşıyabiliyorlardı. Bunun dışında yalnızca gözetleme noktalarında değil korsanların gizlenebileceği kıyı hattı boyunca devriye faaliyeti de gösteriyorlardı. Bu ameliyeyi ise 4-5 kişilik gruplar halinde dönüşümlü olarak gerçekleştiriyorlardı.

Venediklilerin, Girit'te takip ettikleri uygulamalara bakıldığında nöbet ameliyesinin yürütülmesine ilişkin daha detaylı malumatla karşılaşılmalıdır. Venedikliler gözcülük için ahaliden kişileri belirlerken yaşlı ve çocuklar dışındaki sağlıklı erkekleri tercih ediyorlardı. Nitekim Venedikliler de gözcüleri, saldırılar sırasında savaşacak şekilde teşkilatlandırmışlardı. Ayrıca

¹¹⁴ BOA, TD, nr. 75, s. 5. Kanunnamenin transkripsiyonu için bkz. Ömer Lütfi Barkan, a.g.e., s.239.

¹¹⁵ *Karavul*, düşmanın ani baskınlarına karşı ordunun etrafını muhafaza etmekle görevli yaya ve atlı askerler için kullanılmaktaydı. Karavul kelimesinin yerini zamanla "karakol"un aldığı da ifade edilmektedir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., C. II, s. 200.

¹¹⁶ BOA, TD, nr. 264, s. 45.

"deniz mevsimi" olarak kabul edilebilecek olan Nisan-Eylül ayları arasında kıyı nöbetini tutturuyorlardı.¹¹⁷

D- DEVLET VE ADALILAR: TEŞVİK

Adalılar ifa ettikleri vazife karşılığında bazı vergi avantajları elde etmişlerdi. Bu husus onların sıradan vergi mükellefleri (reaya) ile vergilerden muaf tutulan devlet görevlileri (beraya) arasına konumlandırıldığını göstermektedir.¹¹⁸ Öte yandan ilk bakışta adalıların bu işi sürdürmelerini sağlamak amacıyla teşvik edildiklerini düşünmek mümkündür.

Vergi indirimlerinden ziyade adalıları harekete geçiren başka unsurların bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk husus güvenli bir yaşam alanı sağlamaya dönük çabadır. Söz konusu mücadele ise bölgeyi etkisi altına almış olan koşullar nedeniyle çok binyıllar öncesine dayanıyordu. Dolayısıyla adalılar bu faaliyetleri miras olarak hâlihazırda atalarından devralmışlardı. Bu durum ikinci bir hususu gündeme getirmektedir: Yarı zamanlı askerlik ve Osmanlı otoritelerine destek sağlamak bir statü göstergesiydi.

Yasemin Demircan'ın Limni Adası üzerine yaptığı kapsamlı araştırma,¹¹⁹ ihtida etmenin vergilerden tamamen muaf olmanın en kesin yolu olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Limni'de XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Müslümanlardan hiç vergi alınmıyordu. Ancak bu dönemde adada ihtida eden bir kişi dışında¹²⁰ hiç sivil Müslüman'a tesadüf

¹¹⁷ Şenay Özdemir, "Kıyı Nöbeti: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de Kıyı koruması", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIII, S. 1, Temmuz, 2008, s. 190-191.

¹¹⁸ Mehmet Öz, "Reâyâ", **DİA**, C. 34, İstanbul 2007, s. 491.

¹¹⁹ **Osmanlı İdaresinde Limni Adası**.

¹²⁰ *Mahmud İmroz Mühtedi*. Bkz. BOA, **TD**, nr. 25, s. 5. Bu dönemde bir reayanın Hristiyan kökenine ilişkin açık göndermelere Balkan coğrafyasının başka kesimlerinde de tesadüf edilmektedir. Örneğin Ayhan Pala, Selanik'e ait 1478 tarihli tahrir kayıtlarında 4 reayanın "veled-i kâfir" şeklinde bildirildiğini tespit etmiştir. Bkz. "XV ve XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri", Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991, s. 53.

edilmemektedir.¹²¹ Öyleyse adalılar vergi ayrıcalıklarından ziyade mevcut toplumsal geleneği sürdürmeyi ve güvende olmaya yönelik ihtiyacın karşılanmasında, katkı sağlamayı önemsiyorlardı.

VIII. Tablo: Limni'de vegi mükelleflerinin ödemekle yükümlü tutuldukları kişi başına cizye ve ispençe vergisi (akçe)

		1490		1519	
		Cizye	İспенçe	Cizye	İспенçe
İhtiyat Birlikleri	Asesân	15	10	12	10
	Pâsbânân	15	10	15	10
	Müsellemân	15	12	15	12
	Keştîbân	12	10	12	10
Sıradan Ahali	Yoksul	20	15	30	15
	Orta halli	25	20	35	25
	Zengin	30	25	40	25

Limnililer kıyı gözlem faaliyetine katıldıkları için avarız türü vergilerden muaf tutulmuşlardı.¹²² 1519 yılında gerçekleştirilecek olan tahririn öncesinde, kaptanpaşaya bağlı vergi tahsildarları adalılara "oturak akçesi" ödemek kaydıyla *vigla/karavul yer bekleme* vazifesinden affolunabileceklerini

¹²¹ İhtida konusunu bu noktada tartışmak paylaşılmak istenen açıklamanın kapsamının dışında kalabilir, mahiyetinden uzaklaşmaya sebep olabilir. Bununla birlikte Limnililer arasında İslâm'a geçişlere mani olan unsurlardan birinin toplumsal baskı olabileceği akla gelebilir. Ancak Heath Lowry, XVI. yüzyıl başına ait bir manastır dokümanına dayanarak, Limni aristokrasisini oluşturan ailelerden bazı kişilerin dininden dönerek Müslüman olduğunu tespit etmiştir. Bkz. **a.g.e.**, s. 38-40. Bu durumda adanın en saygın ailelerine mensup kişilerin dahi ihtida edebiliyor olması, Limnililer arasında İslâm'a geçmeye karşı toplumsal bir baskının söz konusu olmadığını düşündürmektedir.

¹²² *Kurâ-i cezîre-i mezkûre halkı hukûk-ı şer'iyyei ve rûsûm-ı 'örfiyyei vech-i meşruh üzere edâ itdiklerinden sonra ...sâ'ir 'avârız-ı divâniyeden ve tekâlîf-i 'örfiyyeden mu'âf olmağ için hükm-i ümâyûnları vardır.* Bkz. BOA, **TD**, nr. 75, s. 5. Kanunnamenin transkripsiyonu için bkz. Ömer Lütfi Barkan, **a.g.e.**, s.239.

bildirmişlerdi. Ancak adalılar bu teklife itibar etmediler. Nitekim 1519 yılında tertiplenen tahrirde bu uygulama yasadışı ilân edildi:¹²³

Sancakbeyleri cânibinden aralarında sübaşı olanlar yalı muhâfazatına varmamak için oturak deyü re'âyâdan her yıl akça aldıkları üzerlerine soñradan bid'at olmağın re'âyâ bu husûsda rencîde ve müteşekkî oldukları 'arz olunup oturak 'âdeti üzerlerinden ref' olundu. Kadîmden ide geldikleri üzre lâzım ve lâbüdd olan yerlerde yalı muhâfazatın ideler. Bu husûsiçün re'âyâdan oturak min-ba'd akça alınmaya deyü buyrulmağın oturak 'âdetinden defter-i cedîd-i hâkâniye hâsıl kayd olunmadı.

Bununla birlikte adalıların ısrarı neticesinde alınan bu karara, XVI. yüzyıl sonuna kadar tertiplenen her yeni tahrir binaen kaleme alınan kanunnamelerde de yer verildi.¹²⁴ Öyle anlaşıyor ki adalılar bu geleneği sürdürmekte ısrarcı davranmışlardı. Dolayısıyla vergi ayrıcalığı, binyıllar öncesine dayanan toplumsal geleneğin tekâmülü noktasında, adalılarla Osmanlılar arasındaki münasebetin arşiv vesikalarına yansımış hâli olarak algılanabilir.

Gökçeada'da Palyanbolu civarında önceleri birbirinden ayrı olan yerleşimler zamanla birleşmişlerdi. Güvenlik kaygısıyla ahalinin kale etrafına yerleşmesi böylesi bir sonucu doğurmuştu. Bu husus 1519 tarihli tahrir defterinde şu şekilde ifade edilmektedir: *Ba'zı evkâtda denizden ihtiyât olıcak cümlesi kal'a-i Palyanbolu'da olurlar.*¹²⁵ Öyleyse adalılar muhtemelen Doruk Tepe'ye çıkarak çevredeki gemi hareketliliğini sürekli olarak takip ediyorlardı. Böylece Palyanbolu etrafında yaşayan adalılar kaleye sığınmak için fırsat buluyorlardı. Sonuç olarak adada Palyanbolu Kalesi ve civarında yaşayanlar

¹²³ BOA, TD, nr. 75, s. 5. Kanunnamenin transkripsiyonu için bkz. Ömer Lütfi Barkan, **a.g.e.**, s.239.

¹²⁴ BOA, TD, nr. 434, v. 5a. Bu kanunname Ahmed Akgündüz'ün çevirisiyle yayımlanmıştır. Ancak çeviride konuya ilişkin hükmün aktarıldığı kısımda bazı eksiklikler söz konusu olduğu gözlemlenmiştir. Bkz. **Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, İstanbul, OSAV, 1994, C. V/II, s. 406. BOA, TD, nr. 307, s. 1; nr. 490, s. 7; nr. 702, s. 7; nr. 724, s. 2-3; KKA, TK, nr. 141, v. 4a.

¹²⁵ BOA, TD, nr. 75, s. 130.

ile Ayo-Todor ve Anavriti köylerinin ahalisi, kalenin savunmasında ortaklaşa hareket etmek durumunda kalmışlardı.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Osmanlılarla adalı Rumlar arasındaki münasebetler son derece müspet bir çizgide ilerliyordu. *Müsellem* kaydedilen Gökçeada'lı aristokratların devlet nazarında ne denli itibar gördüğü şu ifadelerle açıklanmıştı: [Bu] *zimmîler cezîre-i mezkûrenin a'yânları olup ve hem müsellem hidmetin iderler. Kadîmden her maslahatda istikâmetle hidmet idegel*[mişlerdir].¹²⁶ Palyanbolu ve civarındaki yerleşimlerde yaşamını sürdüren ahali yalnızca avarız türü vergilerden değil öşürden, hatta cizyeden bile muaf tutulmuşlardı. Ahalinin ettiklerine mukabil yalnızca çift resmi ve önceden belirlenmiş bir tutar üzerinden yıllık vergi (*mukâta'a-i zemîn*) ödemelerine karar verilmişti.¹²⁷ Adalı *müsellem*ler ise bu vergiden de muaf tutulmuşlardı.¹²⁸ Ortaya çıkan bu durum ancak adalılarla devlet arasında tesis edilen münasebetle ilişkilendirilebilir. Belki biraz da İmrozlu Kritovulos'un mirasıyla bağdaştırılabilir.

Midilli'deki gözcüler ise sadece kürekçilik hizmetinden muaf tutulmuşlardı.¹²⁹ Bu noktada "kadîm"e yönelik göndermeler üzerinden bazı tahminlerde bulunulabilir. Sonuçta adalılar binyıllar boyunca gözcülük yapmışlardı. Ancak adadaki İtalyan hâkimiyeti devrinde bu faaliyetlere katılan adalıların silahlı ve atlı birliklere dönüştürülerek teşkilatlandırıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen ayrıca bu adalılar, Gattelusio ailesinden düklerin savaş gemilerinde kürekçi olarak da çalıştırılmışlardı. Öyle

¹²⁶ BOA, TD, nr. 75, s. 126.

¹²⁷ *Mâ-tekaddümden harâc ve ispençe virmezler. Palyanbolu cânibinde tamam çift dutanlar yılda yetmişer akça resm-i çift virürler. Nîm çift dutan otuz beşer akça resm-i çift virür ve zirâ'at itdüklerinden 'öşr mukâbelesinde ellerinde olan yerlerinin mikdârına göre mukâta'a-i zemîn virürler, 'öşr virmezler.* Bkz. BOA, TD, nr. 75, s. 4. Kanunnamenin çevirisi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, a.g.e., s. 237.

¹²⁸ ... *hidmetleri mukâbelesinde mukâta'a virmezler. Müsellem hidmetin iderler. Hidmetleri yalı ve hisâr muhâfazat iderler. Be-nevbet ve sâ'ir beylik hidmetin olursa iderler. Müsellemlerden nevbetle günde altı nefer kimesne hisârda hidmet ider.* Bkz. BOA, TD, nr. 75, s. 125.

¹²⁹ *Bu hidmetleri mukabelesinde 'öşürlerin ve rûsûmâtların 'avâızların virdüklerinden sonra mücedded yazılmakdan mu'âf olmak üzere...* Bkz. BOA, TD, nr. 264, s. 45.

anlaşıyor ki ancak Osmanlı devrinde bu yükten kurtulabilmişlerdi.¹³⁰ Ancak adalılardan bir kısmı hâlâ bu hizmeti yürütmek zorundaydı. Bununla birlikte yaptıkları müracaata sonucunda sadece Midilli Beyi'nin gemilerinde ihtiyaç oldukça, münavebeli olarak görev yapmaları yönünde karar çıkartmışlardı. Ayrıca avarızdan da muaf tutulmuşlardı.¹³¹

Midilli'deki ihtiyat kuvvetlerini teşkil eden *zenberekçiler* ile *taşçılar* ise daha avantajlı bir vergi muafiyeti elde etmişlerdi. Cizyelerini ödedikten sonra bu iki grubu oluşturan reayadan ispençe, öşür ve küçükbaş hayvancılık vergisi ile avarız türü vergiler için ödeme talep edilmiyordu.¹³²

Menteşe Adalarındaki ahaliye her hangi bir vergi avantajı sağlandığına dair XVI. yüzyıla ait sancak kanunnamelerinde bilgiye tesadüf edilmemektedir. Dolayısıyla adalılar *kadîmü'z-zamandan* beri yaptıkları bu işi güvenli bir yaşam alanı için karşılık beklemeden sürdürmüşlerdi. Esasen bu noktada da devlet ile adalılar arasında kurulan o kendine has münasebete dair izlere tesadüf etmek mümkündür. Hem adalılar hem de resmî otorite kıyıların gereği gibi beklenmemesi halinde en büyük zararı yine ahalinin göreceğini çok iyi biliyorlardı. 1501 yılı baharında korsanlar Antalya civarında Kemer kıyılarını yakıp yıkmışlar, bölgeyi yağmalarken bir kısım ahaliyi de ganimet bilip kaçırmışlardı. Bu olaydan sonra Mentşe Sancakbeyi Şehzade

¹³⁰ XV. ve XVI. yüzyıllarda kürekçiliğin ne denli zahmetli bir iş olduğu hakkında burada kısaca da olsa bilgi verilebilir. Öncelikle gemilerin birçoğunda kürekçilerin bulunduğu kısmın üstü açıktı. Yani kürekçiler gece ve gündüz açık havada aylarca yaşamlarını sürdürmek zorundaydılar. Bazı durumlarda uzun süreli kovalamacalar fiziksel olarak kürekçileri adeta tükenme noktasına getirebiliyordu. Yaşam alanının koşulları ise gemide mahremiyeti imkânsızlaştırıyordu: Kürekçiler çoğu zaman en temel insanî ihtiyaçlarını bulundukları yerde gidermek zorunda kalıyorlardı. Bunun dışında gemide yalıtım malzemesi olarak kullanılan ziftin güneş altında erimesiyle ortaya çıkan ağır koku da kürekçilerin yaşam şartlarını çekilmez hâle getiriyordu. Ayrıca söz konusu olan gemilerin düşük tonajlı olduğu hususu dikkate alındığında, sürekli olarak yiyecek ve içme suyu sıkıntısıyla karşı karşıya kaldıklarını tahmin etmek güç değildir. Bu hususta Cristobal Villalón'un eserinde dikkat çekici bir anlatı ile karşılaşılmaktadır. Bkz. **Türkiye Seyahati (Viaje de Turquía): Kanuni Devrinde İstanbul (1557 Yılında Bir El Yazması)**, çev. Yeliz Demirören, İstanbul, ErKO Yayıncılık, t.y., s. 51-64.

¹³¹ ... *fermân-ı şerîf mucebince 'avarızdan ve kürekçiden mu'âf olmak üzere defter-i cedîd-i hâkânîye kayd olundu ki zikr olan kayıklara hâcet oldukça be-nevbet hidmet iderler*. Bkz. BOA, TD, nr. 364, s. 82.

¹³² *Müsellemân-ı taşçıyân ve zenberekçıyân, der nefis-i Midillü. Mezkûrlar harâcların virdükde ...öşürden ve ispençeden ve rüsm-ı ganemden ve 'avarız dîvânîyeden mu'âf ve müsellemdir. Elllerinde beratları vardır*. Bkz. BOA, TD, nr. 264, s. 80.

Alemşah merkezden yardım istemişti. Şehzadeye yazılan cevapta gerekli tedbirleri alması gerektiği bildirilmiş ancak daha da önemlisi şu ifadeye yer verilmişti:¹³³ ... *ammâ ol kenarda olan halka te'kîd idüp ısmarlayasız, gafil olmayup daima ihtiyât üzere olup görüp gözedile ki, mallarına ve kendülerine ve hurandalarına zarar ve noksan gelmelü olmaya*. Ama yine de ahalinin sağladığı destek ve bu desteğin sürdürülmesine yönelik ortaya konan resmi irade karşılıklı faydaya dayanıyordu. Zira Rodos ve İstanköy'de, *viglalarda* vazifesi olmasına karşın görev yerinde bulunmadığı ya da vazifesini layığıyla ifa etmediği tespit edilen adalıların en ağır biçimde cezalandırılacağı XVI. yüzyıla ait kanunnamelerde açık bir suretle ifade edilmişti.¹³⁴

Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi gerek ihtiyat birliklerinde yer alan adalılar gerekse *vigla bekleyenler* sorumluluklarını nöbetleşe yürütüyorlardı. Bu durum, üstlendikleri görevlerin dışında onların olağan iktisadî kaygıları taşıyan sıradan insanlar olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle çeşitli sebeplerle vergi muafiyeti elde etmiş adalılar da katma değer üretiyorlardı. Örneğin Gökçeadalı *müşellemler* geniş arazilere sahiplerdi; hizmetleri karşılığında her türlü ürün vergisini ödemekten muaf tutulmuşlardı.¹³⁵ Dolayısıyla adadaki tarımsal üretimin bir parçasıydılar. Limni Adası'nın XV ve XVI. yüzyıllarda tutulan tahrir defterlerini ayrıntılı bir incelemeye tâbi tutan Yasemin Demircan, *keşti* birliğinden olan *Milahrino* isimli bir adalının ayakkabı imaliyle iştiğal ettiğini, *Galinkorî*'nin oğlu *Dimitri* adındaki bir başka Limnilinin ise geçimini sığır çobanlığıyla sağladığını belirlemiştir.¹³⁶

¹³³ II. Bayezid Dönemine Ait Ahkâm Defteri, hük. nr. 112.

¹³⁴ *Onat beklemeyüb varmayanların haklarından geline*. Bkz. BOA, TD, nr. 367, s. 202; nr. 640, s. 2-4; Ömer Lütfi Barkan, a.g.e., s. 340; John Christos Alexander, a.g.t., gös. yer.

¹³⁵ *Ellerinde olan kadimî defterleri mücebince mutassarıf oldukları yerlerin mikdârı mukâta'ası mikdârına göredir. Yerlerin tasarruf iderler. Ammâ hizmetleri mukâbelesinde mukâta'a virmezler*. Bkz. BOA, TD, nr. 75, s. 125.

¹³⁶ BOA, TD, nr. 75, s. 141, 142. Ayrıca bkz. Osmanlı İdaresinde Limni Adası.

SONUÇ

Türk hâkimiyeti devrine gelinen süreçte korsanlık ve siyasal istikrarsızlıklar, adalar ahalisini kendilerini korumak için bazı yöntemler geliştirmeye mecbur etmişti. Özellikle korsan faaliyetlerinin ortaya çıkışına bakıldığında, sürecin adaların iskânıyla birlikte başladığı görülmektedir. Bu binyıllarla ifade edilebilecek olan bir tarihsel arka planın varlığına işaret etmektedir. Korsanlığın gelişip yaygınlaşması ise kültürel ve coğrafi etmenler neticesinde ortaya çıkmıştı. Bir başka ifadeyle birbirine bağlı farklı unsurların var ettiği koşullar, belli açılardan gözlemlenebilen bir tarihsel bütünlük oluşturmuştu.

Birbirini takip eden savaş dönemlerinin etkileri, bitmek bilmeyen korsan saldırıları adalıları olaylara yön veren kahramanlar olmaya zorlamıştı. Tarihsel bütünlük bağlamında Limnililerin M.Ö. VI. yüzyıl sonunda Pers hâkimiyetine baş kaldırmaları ile iki bin yıl sonra Nicolo Gattelusio'yu adadan kovmaları, Rus işgalini Cezayirli Gazi Hasan Paşa ile birlikte püskürtmeleri,¹ Yunan isyanı sırasında civar adalardan gelen asilere itibar etmeyerek Müslüman ahaliyi korumaları² aynı düzlemde ele alınabilir. Adalılar tüm bu olaylar sırasında hiç şüphe yoktur ki sadece yaşam alanlarının selametini düşünerek ortak bir refleks ortaya koymuşlardı. Bu hususta Limni yalnızca bir örneği teşkil etmektedir. Örneğin XVI. yüzyılda Gökçeada'nın savunması tamamen adalı Rumlara bırakılmıştı. Böylece adalılar neredeyse tüm vergilerden muaf tutulmuşlardı. Şüphesiz Türk idaresi ile Gökçeada adalı Rumlar

¹ Tefkik Temelkuran, "Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa (Tahlil ve Tenkidli Metin)", İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 288-292.

² Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, **Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826**, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, OSAV, 2000, s. 764-765.

arasında kurulan ilişki böylesi bir durumun ortaya çıkmasını sağlamıştı. Devlet ile reaya arasındaki bu münasebetin temelinde ise *pax-Ottoman*anın vaat ettiği huzur, güven ve dinî hoşgörü ortamı vardı.

Binyıllar öncesine dayanan yaşam alanını koruma mücadelesi, belli bir toplumsal geleneğin oluşmasına imkân tanımıştı. Osmanlı devrinde "adalıların kıyı muhafazasına katkısı" şeklinde tezahür eden bu geleneğin temelinde "adalı" olmak vardı. Adalılık her yönüyle bölgeye has bir toplumsal kimlik olarak algılanabilir. İşte, adalıların kendilerini korumaya dönük aldıkları tedbirlerin bir şekilde arşiv vesikalarına yansması, adalılığa karşı Osmanlı idaresi tarafından ortaya konan yaklaşım hakkında ipuçları sunmaktadır. Şurası bir gerçektir ki; bir Akdeniz İmparatorluğu olarak Osmanlı Devleti, Ege'de kendinden önceki toplumsal geleneğe kesinlikle kayıtsız kalmamış, bölgedeki varlığını sürdürmek adına güvenlik tedbirleri noktasında ahalî ile ortak bir noktada buluşmuş, politikalarını buna göre şekillendirmişti.

Devlet ile toplum arasındaki bu uzlaşmada, bölgede görevlendirilen idarecilerin de tesiri olduğu görülmektedir. Adalarda *ehl-i örfü* temsil eden en yüksek rütbeli devlet adamlarını derya beyleri teşkil ediyordu. Bu kişiler tamamen "Akdeniz Dünyası" olarak tanımlanabilecek olan atmosfer içinde belli bir görgü geliştirirken ve denizcilikte tecrübe kazanırken idare edecekleri reayanın mensubu olduğu kültürel yapıyı yakından tanıma imkânına kavuşuyorlardı. Daha sarîh bir ifadeyle Osmanlı Ege'sinde adalılar ile yöneticiler "aynı dünyanın insanı"ydılar.

Osmanlılar, Ege'deki hâkimiyetin devamlılığı için ana unsurun donanma gücü olduğunu çok iyi biliyorlardı. Bölgedeki Osmanlı egemenliğinin varlığını zaafa uğratmaya muktedir siyasal rakipleri caydıran en önemli güç donanmaydı. Donanma ihmal ya da savaşlarda imha edildiğinde ortaya çıkan durum bu görüşe mesnet teşkil etmektedir. Dolayısıyla adalıları tepelere çıkarıp gözlem yaptırmaları, gerekli gördükleri durumlarda onları asker olarak kalelerde istihdam etmeleri, adaların muhafazasını onların üzerine yıktıkları anlamına gelmemektedir. Dahası

muhafaza işini adalılarla paylaştıklarını da ifade etmek mümkün değildir. Tarihsel gerçekler bağlamında durum ele alındığında adalılara ancak "kıyı muhafazasına katkı sağlama" imkânı tanındığını dile getirmekle iktifa etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

I- Arşiv Belgeleri

A- Yayınlanmamış Belgeler

1- İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a- Mühimme Defterleri Tasnifi

Numara; 14, 24, 26, 37, 38, 39, 58, 60, 61, 67, 69, 73, 85, 130.

b- Tahrir Defterleri Tasnifi

Numara; 196, 261, 264, 307, 363, 366, 367, 434, 484, 490, 640, 702, 724, 800.

2- Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi

a- Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi

Numara; 93, 141, 180.

B - Yayınlanmış Belgeler

BOA, MD, nr. 3:

3 Numaralı Mühimme Defteri (966–968 / 1558–1560), haz. Nezihi Aykut v.d., Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 1992.

BOA, MD, nr. 6:

6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564–1565), haz. Hacı Osman Yıldırım v.d., Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 1995.

BOA, **MD**, nr. 7:

7 Numaralı Mühimme Defteri (975–976 / 1564–1565), haz. Hacı Osman Yıldırım v.d., Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 1999.

BOA, **MD**, nr. 9:

Orhan Paşazade, "9 Numaralı Mühimme Defteri (977-978/1569-1570): Özet ve Transkripsiyon", İstanbul, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

BOA, **TD**, nr. 25:

Lowry, Heath W., **Fifteenth Century Ottoman Realities: Cristian Peasant Life on the Aegean Island of Lemnos**, İstanbul, Eren Yayınları, 2002.

BOA, **TD**, nr. 75:

75 Numaralı Gelibolu Livası Mufasssal Tahrir defteri (925 / 1519), haz. Abdullah Sivridağ v.d., Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 2009.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, **Osmanlı Kannâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, C. V/II, İstanbul, OSAV, 1994.

ALEXANDER, John Cristos, "Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500 - circa 1600", New York, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Philosophy, Columbia University, 1974, yeniden basım, Atina 1994.

BARKAN, Ömer Lütfi, **XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları**, C. I (Kanunlar),

İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, 1943.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri", **Belgeler**, C. I, S. 2, 1964, Ankara, 2. baskı, 1993, s. 119-220.

KARADUMAN, Nihat, "XVI. yüzyılda Midilli Adası (Arşiv Kaynaklarına Göre, MD: I-LXXIII Transkripsiyon)", İstanbul, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

LEFORT, Jacques, **Documets Grecs dans les Archives de Topkapı Sarayı: Contribution á L'histoire de Cem Sultan/Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri: Cem Sultan'ın Tarihine Katkı**, çev. Hatice Gonnet, Ankara, TTK Basımevi, 1981.

Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri, haz. İlhan Şahin, Feridun Emecen, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994.

Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul, IRCICA, 2012.

C- Arşiv vesikası çevirisi ihtiva diğer çalışmalar

ARIKAN, Muzaffer, Paulino Toledo, "Venedik'teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569)", **OTAM**, S. 4, 1993, s. 376-436.

BOSTAN, İdris, **Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.

İŞBİLİR, Ömer, "Erzurum, Diyarbakır ve Van Kaleleri Mühimmâtına Dair",
**İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına: Prof. Dr. Gülçin
 Çandarlıoğlu'na Armağan**, ed. Hayrunnisa Alan v.d., İstanbul,
 Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2008, s. 419-444.

KÜÇÜK Cevdet v.d., **Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi**, ed.
 Cevdet Küçük, Ankara, SAEMK Yayını, 2001.

Safvet, "Nakşa (Naksos) Dukalığı: Kiklad Adaları", **TOEM**, IV/16, Kanun-ı
 Evvel, 1329, s. 1444-1457.

_____, "Yosef Nasi", **TOEM**, III/16 (Teşrîn-i evvel 1330), s. 982-993.

II- Muasır Kitabî Kaynaklar

1- Antik Çağ

Ksenophon, **Yunan Tarhi (Hellenica)**, haz. Suat Sinanoğlu, Ankara, TTK
 Yayınevi, 1999.

Herodotos, **Tarih**, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, İş Bankası Kültür
 Yayınları, VII. Baskı, 2011.

Hesiodos, **İşler ve Günler**, çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say Yayınları,
 2012.

Homeros, **Odysseia**, çev. Ahmet Cevat Emre, İstanbul, Can Yayınları, 1971.

Mestrius Plutarkhos, **Paralel Yaşamlar (Bioi Paralelloji): İskender ve
 Cæsar**, çev. Furkan Akderin, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.

Mestrius Plutarkhos, **Paralel Yaşamlar (Bioi Paralelloji): Demosthenes
 ve Cicero**, çev. Furkan Akderin, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006.

Publius Vergilius Maro, **Georgica: Çiftçilik Sanatı**, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul, YKY Yayınları, 2006.

Thukydides, **Pelopennesoslularla Atina'lıların Savaşı**, I, haz. Halil Demircioğlu, Ankara, A.Ü. DTCF Yayını, 1972.

Thukydides, **Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı**, II, haz. Halil Demircioğlu, Ankara, A.Ü. DTCF Yayını, 1958.

Thukydides, **Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı**, III, haz. Halil Demircioğlu, Ankara, A.Ü. DTCF Yayını, 1969.

2- Bizans, Haçlı ve Osmanlı Devri Tarihleri

Dukas, **Bizans Tarihi**, çev. VI. Mirmiroğlu, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.

Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII)**, çev. Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Geoffroi de Villehardouin, **Konstantinopolis'in Fethi (IV. Haçlı Seferi Kronikleri'nin içinde)**, çev. Ali Berktaş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Georgios Akropolites, **Vekayinâme**, çev. Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Michael Atteliates, **Tarih**, çev. Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-Vukû'ât: Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV**, haz. Yılmaz Kurt. Ankara 2008.

Nuri Adıyeke, "Hikayeti-i Azimet-i Sefer-i Kandiye", İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987.

Yorgios Sfrancis, **İstanbul'un Fethinin Son Tanığı Yorgios Sfrancis'in Anıları: Chronicon Minus**, haz. Levent Kayapınar, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 3. baskı, 2009.

Kritovulos, **Kritovulos Tarihi 1451-1467**, çev. Ari Çokona, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2012.

Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, **Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826**, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, OSAV, 2000.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi: Mür'it Tevârih, C. II/B, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.

TEMELKURAN, Tefik, "Gazavât-ı Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa (Tahlil ve Tenkidli Metin)", İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

3- Denizcilik

Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr**, haz. İdris Bostan, Ankara, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayını, 2008.

Pîrî Re'îs, **Bahriyye: 927 Sene-i Hicrisinde Telif Olunan Bahriyeliler İçin Ak Deniz'in Tasviratı**, C. I, haz. Paul Kahle, Berlin ve Leipzig, Walter de Gruyter & co., 1926.

Pîrî Reis, **Kitab-ı Bahriye: Book of Navigation**, ed. Bülent Arı, çev. Ahmet Demir Ankara,, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayını, 2002.

4- Edebî Eserler

Dante Alighieri, **İlahi Komedya**, C. I (Cehennem), çev. Rekin Aksoy, İstanbul, Oğlak Yayınları, 13. baskı, 2012.

Thomas More, **Utopia**, haz. Mina Urgan, çev. Vedat Günyol v.d., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. baskı, t.y.

5- Seyahatnameler

Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)**, C. I-II, haz. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara, TTK Yayınevi, 3. baskı, 1998.

Bernard Randolph, **Ege Takımadaları: Arşipelago**, çev. Ümit Koçer, İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 1998.

Charles Sigisbert Sonnini, **Travels in Greece and Turkey: Undertaken by Order of Louis XVI and with the Authority of the Ottoman Court**, C. II, London, T. N. Longman & O. Rees, 1801.

Cristobal Villalón, **Türkiye Seyahati (Viaje de Turquía): Kanuni Devrinde İstanbul (1557 Yılında Bir El Yazması)**, çev. Yeliz Demirören, İstanbul, ErKO Yayıncılık, t.y.

Ellis Veryard, **An Account of Divers Choice Remarks, as well as Geographical, as Historical, Political, Mathematical, Physical, and Moral Taken in a Journey through the Low-Countries, France, Italy, and Part of Spain with the isles of Sicily and Malta as also: a Voyage to the Levant**, London, Printed by S. Smith and B. Walford, 1701.

Frederick Hasselquist, **Voyage and Travels in the Levant: In the years 1749, 50, 51, 52**, çev. Charles Linnacus, London 1756.

George William Frederick Howard (Earl of Carlise), **Türk Sularında Seyahat**, çev. Şevket Serdar Türet, İstanbul, Tercüman: 1001 Temel Eser, 1978.

Giacomo Rizzardo, **La Presa di Negroponte dai Turchi ai Veneziani nel 1470**, haz. Emmanuele A. Cicogna, Venezia, Presso Giambatisto Merlo, 1844.

Henry Blount, **A Voyage into the Levant**, London, Printed by L. C. for Andrew Crooke, 2. baskı, 1636.

Jean Chardin, **Voyages de M. le Chevalier Chardin en Perse, et auters lieux de l'Orient**, C. I, Paris, y. y., 1723.

Jean Thévenot, **Thévenot Seyahatnamesi**, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berkday, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009.

Les Voyages du Marquis de Nointel (1670-1680), haz. Albert Vandal, Paris, Plon-Nourrit, 2. baskı, 1900.

Marco Boschini, **L'Arcipelago con tutte le isole, scogli, secche, e bassi fondi**, Venezia 1658. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b5962422w> erişim tarihi: 07.04.2012.

Michael Heberer, **Osmanlıda Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588**, çev. Türki Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2. baskı, 2010.

Olivier, **Türkiye Seyahatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye (Yaşam, Tarım, Ticaret ve Sanayi), II**, çev. Oğuz Gökmen, İstanbul, Tifdruk Matbaacılık, 1991.

Philippe du Fresne-Canaye, **Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573**, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009.

Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde 1587-1589, C. I-II, çev. Türkis Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012.

Travels in Various Countries of the East: Being of Continuation of Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey, ed. Robert Walpole, London, Printed by A. and H. Spottiswoode, 1820.

Uzun Hasan-Fâtih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri, haz. Tufan Gündüz, İstanbul, Yedi Tepe Yayınları, 2006.

Vital Cuinet, **La Turquie d'Asie: Provinces des Iles de l'Archipel et de la Crète**, C. III, İstanbul, ISIS Yayınları, 2001.

Voyage au Levant (1553): Les Observations de Pierre Belon du Mans, haz. Alexandra Merle, Paris, Éditions Chandeigne, 2001.

III- Haritalar

"Balkan Yarımadası Haritası (1/2.600.000)", haz. Peter Cuber, **Grosser Weltatlas: Ansiklopedik Büyük Dünya Atlası**, Münih, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., 1993, s. 136-137.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **Haritalar Tasnifi (HRT)**, nr. 934/15; nr.1743.

Cyclades: Road/Tourist & Navy Map, 1/195.000, Attica, Orama Editions, t.y.

IV- Sözlükler

AYVERDİ, İlhan, **Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C. I, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık, 2006.

LITTLE, William, **Oxford Universal Dictionary Illustrated**, ed. C. T. Onions, C. I (A-M), London, The Caxton Publishing, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı (1956), 1967.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara, MEB Yayını, 1983.

PARLATIR, İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Yargı Yayınevi, 2006.

Redhouse Büyük Elsözlüğü: İngilizce-Türkçe; Türkçe-İngilizce, İstanbul, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, 2008.

SARAÇ, Tahsin, **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Adam Yayınları, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı, 1985.

Süleyman Nutkî, **Kamûs-ı Bahrî: Deniz Sözlüğü**, haz. Mustafa Pultar, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Şemseddin Sami (Samy Bey Frascbery), **Kâmûs-ı Fransevî: Fransızcadan Türkçeye Lügat Kitâbı**, İstanbul, Mihran Matbaası, 2. baskı, 1315 (1898).

_____, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 7. baskı, 1996.

The Lingua Franca: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin, haz. Henry & Renée Kahane, Andreas Tietze, Urbana, University of Illinois Press, 1958.

TIETZE, Andreas, **Tarihi Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, C. I (A-E), İstanbul, Simurg Kitapçılık, 2002.

TUĞLACI, Pars, **Okyanus: Ansiklopedik Sözlük**, C. VI, İstanbul, Pars Yayınları, 1972.

Türkçe Sözlük, Ankara, TDK Yayını, 10. baskı, 2005.

V- Araştırma ve İnceleme Eserler

ABULAFIA, David, **Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2012.

AREL, Ayda, "Pyrgos'tan Burgaz'a: Osmanlı Dünyasında Sivil Amaçlı Kuleler I: Erken Dönem ve Öncüler", **Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos (1942-2005)**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012, C. I, s. 15-71.

ARNALDEZ, Roger, "Tek Bir Tanrı", **Akdeniz: Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras**, ed. Fernand Braudel, çev. Aykut Derman, İstanbul, Metis Yayınları, 2. baskı, 2008, s. 141-165.

AYDIN, Mahir, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa", **DİA**, C. 7, İstanbul 1993, s. 501-502.

AYDIN, Yusuf Alperen, "Osmanlı Denizciliği (1700-1770)", İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2007.

AYMARD, Maurice, "Göçler", **Akdeniz: Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras**, ed. Fernand Braudel, çev. Aykut Derman, İstanbul, Metis Yayınları, 2. baskı, 2008, s. 215-238.

AYOĞUZ, Şengül, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti", İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989.

BAGNALL, Roger S., **The Administration of the Ptólemaic Possessions Outside Egypt**, New York, Colombia University Press, 1976.

BAHAR, Hasan, **Roma ve Bizans Tarihi: Krallık, Cumhuriyet, İmparatorluk ve Doğu Roma (Bizans)**, Kömen Yayınları, 2. Baskı, Konya 2010.

BAILLY, Aguste, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Haluk Şaman, İstanbul, Nokta Kitap, 2006.

BALTA, Evangelia, "Sisam", **DİA**, C. 37, İstanbul 2009, s. 272-274.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 2. baskı, 2000.

BATMAZ, Eftal Şükrü, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatı'na Genel Bir Bakış", **OTAM**, S. 7, 1996, s. 1-10.

BERTELÉ, Tomasso, **Venedik ve Kostantiniyye: Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri**, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012.

BOSTAN, İdris, "Derya Beyi", **DİA**, C. 9, İstanbul 1994, s. 200-201.

_____, "Kılıç Ali Paşa", **DİA**, C. 25, Ankara 2002, s. 411-412.

_____, "Giriş", **Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı**, ed. İdris Bostan, Ankara, SAEMK Yayını, 2003, s. 1-5.

_____, "Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaletinin Kuruluşu, 1534", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s. 47-66.

_____, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi: Kadırgadan Kalyona", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s. 183-206.

BOWMAN, Alan K., **Egypt: After Paroah (332 BC-AD 642, from Alexander to the Arab Conquest)**, Hong Kong, University of California Press, 2. baskı, 1996.

BOZKURT, Nebi, "Korsan", **DİA**, C. 26, Ankara 2002, s. 210-212.

BRAUDEL, Fernand, **The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II**, çev. Siân Reynolds, London, Harper & Row Publishers, C. I, 1972.

_____, **The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II**, C. I, Siân Reynolds, Los Angeles, University of California Press, 1995.

BULFINCH, Thomas, **Bulfinch Mitolojileri: Tanrıların ve Kahramanların Öyküleri, Kral Arthur ve Şövalyeleri, Charlemagne Efsaneleri**, çev. Aysun Babacan, Bora Kamcez v.d., İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2001.

CASTLEDEN, Rodney, **Minoans: life in Bronze Age Crete**, London, Routledge Press, 1990.

CONSTANTAKOPOULOU, Christy, **The Dance of the Islands: Insularity, Networks, the Athenian Empire, and the Aegean World**, Oxford New York, Oxford University Press, 2007.

DEMİRCAN, Yasemin, Hamza Keleş, "Köprülü Mehmed Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 7, S. 2, Kasım, 1999, s. 127-142.

DEMİRCAN, Yasemin, "1670 Tahririne Göre Para Adası", **GEFAD**, C. 29 (Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı-I/2009), s. 722-753.

_____, "1720 Tarihli Tahrir Defterine Göre Nakşa Adası'nda Yapılan Düzenlemeler ve Reâyânın Durumu", **Belleten**, C. LXXIII, S. 268, Aralık, 2009, s. 671-681.

_____, **Osmanlı İdaresinde Limni Adası**, Ankara, Yayınımazı Hazırlanmaktadır.

DEMİRCİOĞLU, Halil, **Roma Tarihi**, C. I/1 (Cumhuriyet: Menşelerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar), Ankara, TTK Basımevi, 4. baskı, 1998.

DEMİRKENT, Işın, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, Ankara, TTK Basımevi, 1996.

_____, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış", **Bizans Tarihi Yazıları: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2. baskı, 2005, s. 97-119.

DURSTELER, Eric R., **İstanbul'daki Venedikliler: Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş**, çev. Taciser Ulaş Belge, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

EARLE, Jason W., "Trade and Culture in the Cycladic Island during the Late Bronze Age", New York, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Institute of Fine Arts, New York University, 2008.

EMANUEL, Jeffrey P., " 'Srdn from the Sea': The Arrival, Integration, and Acculturation of a 'Sea People' ", **Journal of Ancient Egyptian Interconnections**, S. 5/1, 2013, s. 14-27.

EMECEN, Feridun M. v.d., **Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi**, ed. Cevdet Küçük, Ankara, SAEMK Yayını, 2002.

EMECEN, Feridun M., "Saruhanogulları ve Uc Dünyası (1300-1346)", **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 3. baskı, 2005, s. 101-112.

_____, "Nakşa", **DİA**, C. 32, İstanbul 2006, s. 332-333.

_____, **Zamanın İskenderi Şarkın Fatih: Yavuz Sultan Selim**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2010.

- ERCAN, Yavuz, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar, Sosyal Ekonomik ve Hukuki Durumları**, Ankara, Turhan Kitapevi Yayınları, 2001.
- ERİNÇ, Sırrı, "Ege Denizi: Tabii Şartları, Kaynakları ve Faydalanma Alanlarının Jeomorfolojik Metodlarla Sınırlandırılması", **Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. baskı, 1988, s. 3-54.
- ERZEN, Afif, **İlkçağ Tarihinde Trakya: Başlangıçtan Roma Çağı'na Kadar**, İstanbul 1994.
- EYİCE, Semavi, "Kilitbahir Kalesi", **DİA**, C. 26, Ankara 2002, s. 22-23.
- _____, "Fetihten Önceki Üsküdar", **Üsküdar Sempozyumu I, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler**, C. I, ed. Zekeriya Kurşun v.d., İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yayını, 2004, s. 17-21.
- FRAZEE, Charles A., **Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923**, çev. Cemile Erdek, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.
- FRIEDEL, Egon, **Antik Yunan'ın Kültür Tarihi**, çev. Necati Aça, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2011
- GENCER, Ali İhsan, "Bahriye", **DİA**, C. 4, İstanbul 1991, s. 495-509.
- GİRGİN, Güneş, "Fenikeliler'de Akdeniz Ticareti", Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- GÖKALP-ALPASLAN, G. Gonca, "XIX. Yüzyıl Türk Romanında Açık Deniz Yolculukları, Ada İmgesi ve Akdeniz", **Zarf**, S. 1, 2000, s. 3-27.

GREENE, Molly, "Dirilen İslam: 1500-1700", **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, ed. David Abulafia, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 2005.

GÜLSOY, Ersin, "Kandiye", **DİA**, C. 24, İstanbul 2001, s. 303-305.

_____, **Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)**, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2004.

HAMZA, Laike, "Antik Çağda Doğu Akdeniz'de Deniz Ticareti", Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

HARDİNG, Richard, "Deniz Savaşları 1453-1815", **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2. baskı, 2010, s. 104-127.

Haritalar ve Coğrafya Eserlerine Göre Ege Denizi ve Ege Adaları, ed. İdris Bostan v.d., Ankara, SAEMK Yayını, 2003.

HEYD, W., **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, TTK Basımevi, 2. baskı, 2000.

İLGÜREL, Mücteba, "Çaka Bey", **DİA**, C. 8, İstanbul 1993, s. 186-188.

İNALCIK, Halil, "İmtiyâzât (Osmanlı dönemi)", **DİA**, C. 22, İstanbul 2000, s. 245-252.

_____, "Mehmed II", **DİA**, C. 28, İstanbul 2003, s.395-407.

_____, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", **Cogito**, S. 19 (Osmanlılar Özel Sayısı), 1999, 10. baskı, 2007, s. 115-135.

KENRICK, John, **Phonicia**, London, Printed by Taylor and Francis, 1855.

KIEL, Machiel, "Ağriboz", **DİA**, C. 10, İstanbul 1991, s.491-493.

_____, "Modon", **DİA**, C. 30, İstanbul 2005, s. 222-224.

_____, "Rodos", **DİA**, C. 35, İstanbul 2008, s. 155-158.

KURTOĞLU, Fevzi, **1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa**, İstanbul 1942.

LEMERLE, Paul, **Bizans Tarihi**, çev. Galip Üstün, İstanbul, İletişim Yayınları, 3. baskı, 2006.

MAGIE, David, **Anadolu'da Romalılar: M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu**, çev. Nezir Başgelen, Ömer Çapar, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.

MALKIN, İrad, **Religion and Colonization in ancient Greece**, Leiden, E. J. Brill Press, 1987.

MANSEL, Arif Müfid, **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, TTK Basımevi, 8. Baskı, 2004.

MASLOW, Abraham H., "A Theory of Human Motivation", **Psychological Review**, S. 50, 1943, s. 372-378. <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm?guid=on#r5> erişim: 18.03.2013.

MERÇİL, Erdoğan, "Aydinoğulları", **DİA**, C. 4, İstanbul 1994, s. 239-241.

MILLER, Willam, "Gattilusj of Lesbos (1355-1462)", **Essays on the Latin Orient**, Cambridge, Cambridge University Press, 1921, s. 313-353.

NICOL, Donald M., **Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000.

_____, **Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)**, çev. Bilge Umar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, 2003.

ORHONLU, Cengiz, "Bozcaada", **DİA**, C. 6, İstanbul 1992, s. 317-319.

ORMEROD, Henry Arderne, **Piracy in the Ancient World**, Baltimore, The John Hopkins University Press, 1997.

OSTROGORSKY, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, TTK Basımevi, 5. baskı, 1999.

ÖRENÇ, Ali Fuat, **Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2006.

_____, "Sakız", **DİA**, C. 36, İstanbul 2009, s. 6-10.

ÖZ, Mehmet, "Reâyâ", **DİA**, C. 34, İstanbul 2007, s. 490-493.

ÖZDEMİR, Şenay, "Kıyı Nöbeti: Osmalı Devleti'nin Akdeniz'de Kıyı koruması", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIII, S. 1, Temmuz, 2008, s. 187-210.

PALA, Ayhan, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri", Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991.

RAWLINSON, George, **Phoenicia: History of a Civilization**, London, I.B. Tauris & Co Ltd Press, 2005.

SEIDLER, Gregorz Leopold, **Bizans Siyasal Düşüncesi: Bizans Halk Hareketlerinin Toplumsal Kökeni**, çev. Mete Tunçay, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1997.

SERWAY, Raymond A., **Fen ve Mühendislik İçin Fizik**, C. II (Elektrik-Manyetizma ve Optik), çev. ed. Kemâl Çolakoğlu, Ankara, Palme Yayıncılık, 1996.

SETTON, Kenneth M., **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, C. II (The Fifteenth Century), Philadelphia, The American Philosophical Society Press, 1997.

- SEZGİN, İbrahim, "XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi", İstanbul, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998, s. 17.
- SOUZA, Philip de, **Piracy in the Graeco-Roman World**, Cambridge, Cambridge University Press, 2. baskı, 2002.
- _____, "Greek Piracy", **The Greek World**, ed. Anton Powell, Taylor&Francis e-Library, e-kitap edisyonu 2003, s. 179-198.
- STARR, Chester G., **Antik Çağda Deniz Gücü**, çev. Gürkan Ergin, İstanbul, Homer Kitapevi, 2000.
- STEIN, Mark L., **Osmanlı Kaleleri: Avrupa'da Hudut Boyları**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "Cigalazâde Sinan PAşa", **DİA**, C. 7, İstanbul 1993, s. 525-526.
- THOMSON, George, **Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler: Tarih Öncesi Ege**, çev. Celal Üster, İstanbul, Homer Kitapevi, 2007.
- TINNISWOOD, Adrian, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık**, çev. Dinç Tayanç, İstanbul, İnkılap Kitapevi Yayınları, 2011.
- TOPAL, Ahmet Hamdi, "Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu ve Mücadele Yöntemleri", **AUHFD**, C. LIX, S. 1, s. 99-130.
- TOPPING, Peter, "Latins on Lemnos Before and After 1453", **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society: Papers Given at a Symposium at Dumbarton Oaks in May 1982**, ed. Anthony Bryer, Heath W. Lowry, Birmingham, University of Birmingham Press, 1986, s. 217-233.
- TUKİN, Cemal, "Girit", **DİA**, İstanbul 1996, C. 14, s. 85-93.

- TURAN, Şerafettin, "Fâtih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. III, S. 4-5, 1965, Ankara 1967, s. 65-138.
- _____, **Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine**, İstanbul, Metis Yayınları, 1990.
- _____, "Barbaros Hayreddin Paşa", **DİA**, C. 5, İstanbul 1992, s. 65-67.
- _____, "Rodos'un Zaptından Malta'nın Muhasarasına", **Kanunî Armağanı**, Ankara, TTK Basımevi, 2. baskı, 2001, s. 47-118.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dair", **Türkiyat Mecmuası**, C. VII-VIII, 1940-1942/1, s. 17-40.
- _____, **Osmanlı Tarihi**, C. II (İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar), Ankara, TTK Basımevi, 1975.
- _____, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara, TTK Basımevi, 2. baskı, 1984.
- VAKALOPOULOS, Apostolos Euangelou, **Thasos: Son histoire, son administration de 1453 à 1912**, Paris, E. de Boccard Editeur, 1953.
- _____, **The Greek Nation, 1453-1669: The Cultural and Economic Background of Modern Greek Society**, çev. Ian Moles, Phania Moles, New Jersey, Rutgers University Press, 1976.
- VANDERPOOL, Eugene, "The Marquis de Nointel in Naxos, A.D. 1673", **Hesperia**, S. 46, s. 257-259.
- VATIN, Nicolas, **Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık (1480-1522)**, çev. Tülin Altınova, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.

VEINSTEIN, Gilles, "Balkan Eyaletleri (1606-1774)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. I (Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyıl Sonuna), haz. Robert Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul, Say Yayınları, 1991, s. 349-414

WESTERMANN, William L., **The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity**, Philadelphia, American Philosophical Society, 1984.

McNEILL, William H., **Dünya Tarihi**, çev. Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Kitapevi, 10. baskı, 2005.

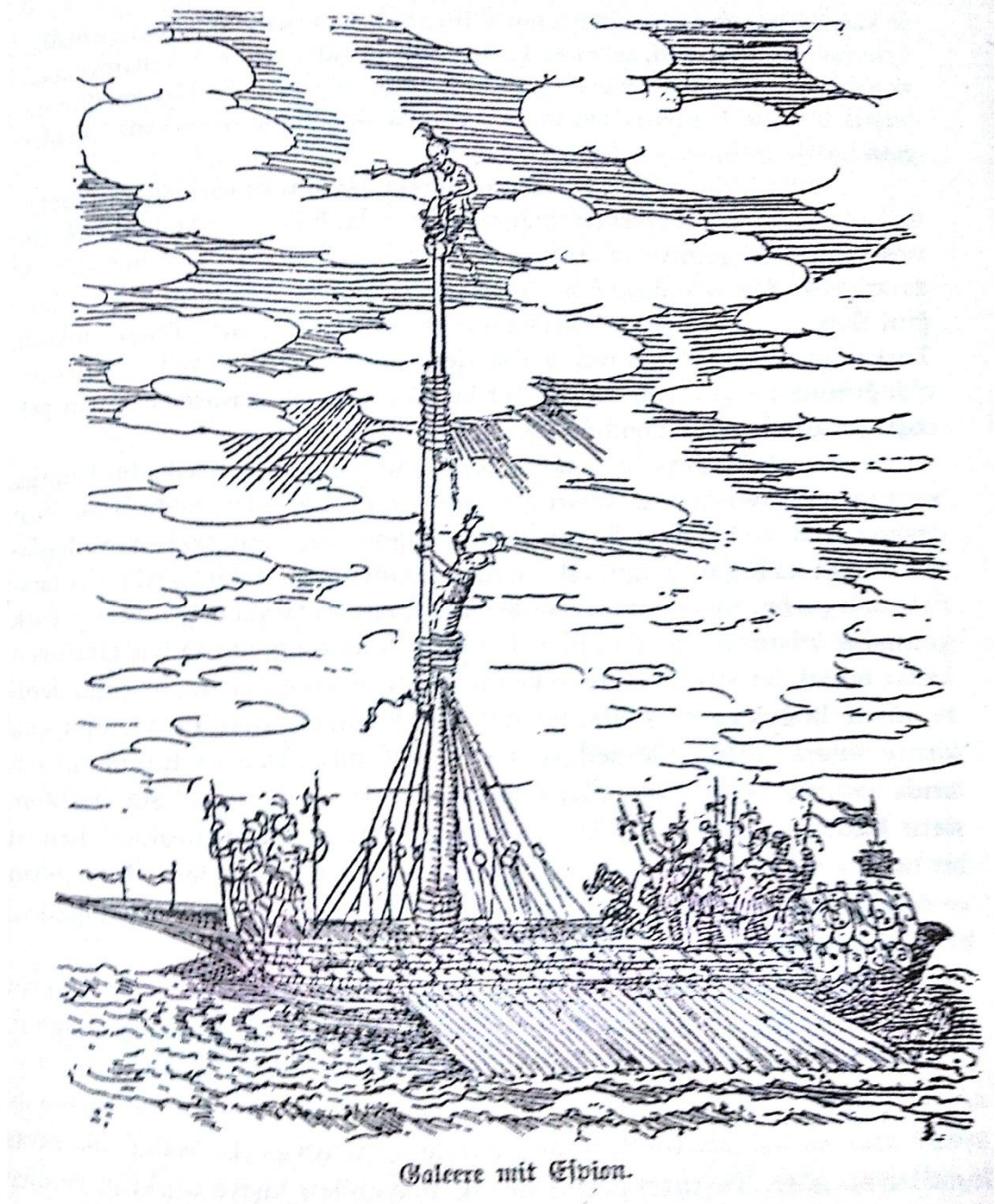
YERASIMOS, Stefanos, "Giriş", **Tournefort Seyahatnamesi**, ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 7-54.

YILMAZ, Ayşe Devrim, "Trade, Piracy, and Naval Warfare in the Central Mediterranean: the Maritime History and Archaeology of Malta", Submitted to the Office of Graduate Studies of Texas A&M University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, 2004.

YÜCEL, Talip, "Türkiye İle Komşu Ege Adaları", **Ege Denizi: Türkiye İle Komşu Ege Adaları**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. baskı, 1988, s. 55-109.

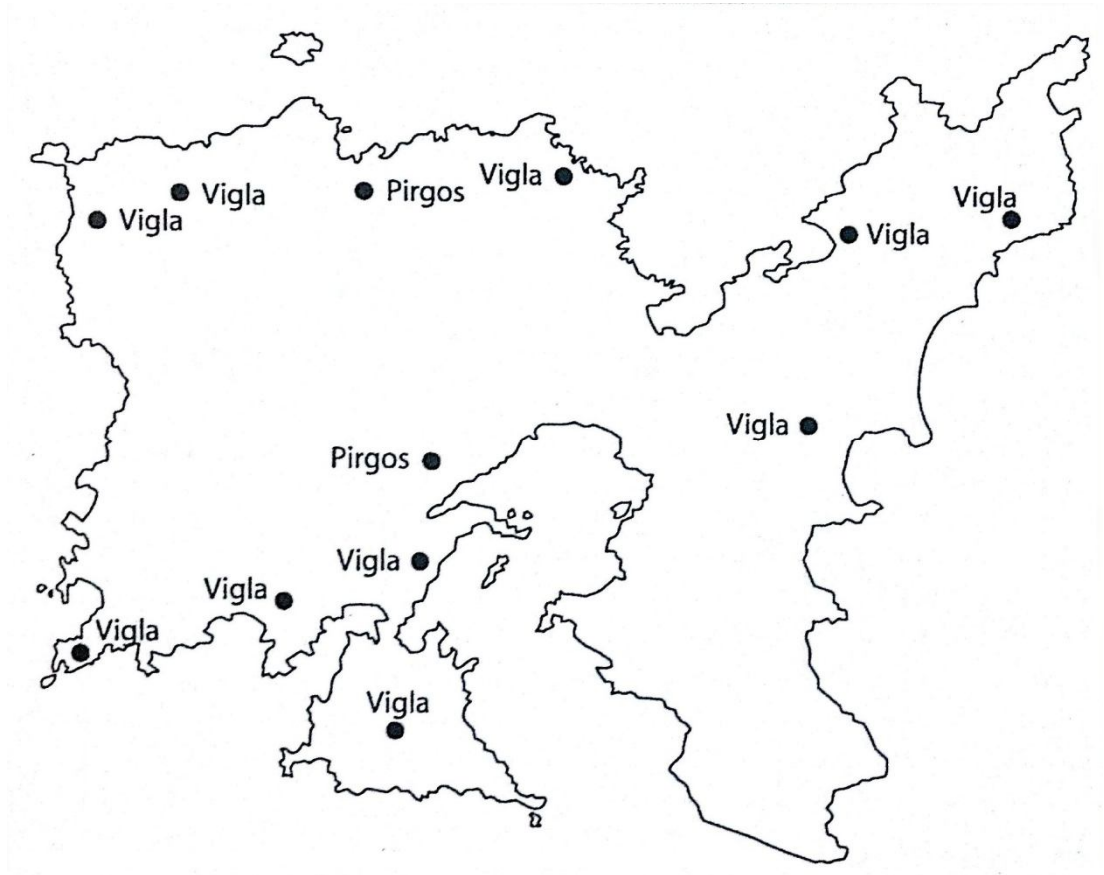
ZACHARIADOU, Elizabeth A., "Atina Katalanları ve Ege Bölgesinde Türk Yayılmasının Başlaması", çev. Serdar Çavuşdere, **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXVIII, S. 45, 2009, s. 235-254.

EKLER

I. Ek: Michael Heberer'in "Maltalı gözcü" çizimi.³

³ a.g.e., s. 71.

II. Ek: Limni Adası'ndaki gözetleme noktaları⁴

⁴ Heath W. Lowry, **a.g.e.**, s. 37.

Adalar grubu	Osmanlı Literatüründeki Adı	Rumca Adı
Tasnife tâbi tutulmayan adalar	Ağrıboz	Evvoia
	Girit	Kriti
Boğazönü Adaları	Bozbaba	Evstratios
	Bozcaada	Tenedos
	Gökçeada	İmbros
	Limni	Lemnos
Saruhan Adaları	Ahikerya	İkaria
	İpsara	Psara
	Midilli	Lesvos
	Sakız	Chios
	Sisam	Samos
Menteşe Adaları	İlyaki	Tilos
	İncirli	Nisiros
	İstanbulya	Astipalaia
	İstanköy	Cos
	Kalolimnos	Kalolimnos
	Kerpe	Karpathos
	Leryos	Leros
	Lipsos	Lipso
	Patnoz	Patmos
	Rodos	Rodhos
	Sömbeki	Simi

Adalar grubu	Osmanlı Literatüründeki Adı	Rumca Adı
Kiklad Adaları	Andipara	Antiparos
	Andre	Andros
	Çuka	Kithira
	Değirmenlik	Milos
	Delos	Dilos
	Egina	Aegina
	Eskinos	Sinussa
	Gümüş	Kimilos
	Ispinos	Siphnos
	İstendil	Tinos
	Mokene	Mikonos
	Mürted	Kea
	Nakşa	Naksos
	Niyo	İos
	Para	Paros
	Polukendre	Falkonera
	Santorin	Tira
	Serifos	Serifos
	Sikliye	Antikithira
	Şıra	Syra
	Termiye	Kitnos
	Yamurgi	Amorgos
Kuzey Sporad Adaları	İşkatos	Skiatos
	İşkepolos	Skopelos
	İşkiros	Skiros
Trakya Adaları	Semadirek	Samothraki
	Taşoz	Thasos

IV. Ek: Çalışmada bahsi geçen adaların dizini⁶

⁶ Ada isimlerinde temel alınan çalışma için bkz. **Haritalar ve Coğrafya Eserlerine Göre Ege Denizi ve Ege Adaları**, ed. İdris Bostan v.d., Ankara, SAEMK Yayını, 2003, s. 121-125.

